

În acest număr:

- PROBLEMATICA RESPECTĂRII DEMNITĂȚII UMANE ÎN CONDIȚII DE CRIZĂ DIN PERSPECTIVA IMPLICAȚIILOR ETICO-JURIDICE GENERATE DE PANDEMIA DE COVID-19
- THE CHILDREN AND YOUNG PEOPLE'S COMMISSIONER SCOTLAND
- ASPECTE PSIHOLOGICE ȘI LEGISLATIVE ÎN PROBLEMATICA BOLNAVIOR CU ALZHEIMER ÎN ROMÂNIA
- JURISPRUDENȚĂ • RECENZII

DREPTURILE OMULUI

revistă
editată
de

INSTITUTUL
ROMÂN
PENTRU
DREPTURILE
OMULUI
I.R.D.O.

HUMAN RIGHTS
DROITS DE L'HOMME

ANUL XXX
NR. 2
2020

DREPTURILE OMULUI
ANUL XXX
NR. 2
2020

INSTITUTUL ROMÂN PENTRU DREPTURILE OMULUI

DREPTURILE OMULUI

Revistă clasificată de Consiliul Național al Cercetării Științifice
din Învățământul Superior

Înregistrată la OSIM sub numărul de marcă 109255/2010

Consiliul științific

Prof.univ.dr. **Ion Albu**lescu, Universitatea Babeș-Bolyai; Prof.univ.dr. **Monna-Lisa Belu Magdo**, Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești, membru titular al Academiei de Științe Juridice din România; Prof.univ.dr. **Jean Marie Bernard**, director de cercetare CNRS; Prof.univ.dr. **Raluca Miga Beșteliu**, Universitatea „Nicolae Titulescu” din București, membru al Curții Permanente de Arbitraj de la Haga; Dr. **Adrian Bulgaru**, Director executiv al Institutului Român pentru Drepturile Omului; Prof.univ.dr. **Bogdan Ciucă**, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, membru titular al Academiei de Științe Juridice din România; Prof.univ.dr. **Gérard Conac**, membru de onoare al Academiei Române; Prof.univ.dr. **Christine Desouche**, Universitatea Paris I Panthéon-Sorbonne; Conf.univ.dr. **Elena-Mihaela Fodor**, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”; Prof.univ.dr. **Cosmin Goian**, Universitatea de Vest din Timișoara; Prof.univ.dr. **Nicole Guimezanes**, Universitatea Paris-Est Créteil, Membru al Academiei Internaționale de Drept Comparat; Prof.univ.dr. **Ioan Leș**, membru titular al Academiei de Științe Juridice din România; Prof.univ.dr. **Irina Moroianu Zlătescu**, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, membru titular al Academiei Internaționale de Drept Comparat; Prof.univ.dr. **Anca Nedelcu**, Universitatea din București; Prof.univ.dr. **Florica Orțan**, Universitatea din Oradea; Prof.univ.dr. **Dumitra Popescu**, Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române; Prof.univ.dr. **Ovidiu Predescu** Universitatea „George Barițiu” din Brașov, membru titular al Academiei de Științe Juridice din România; Prof.univ.dr. **Dominique Rousseau**, Universitatea Paris I Panthéon-Sorbonne; Conf.univ.dr. **Gabriela Rusu**, Universitatea din Craiova; Prof.univ.dr. **Vasile Stănescu**, membru al Academiei Române; Prof.univ.dr. **Laurențiu Șoitu**, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, membru al Comisiei Naționale UNESCO; Prof.univ.dr. **Gheorghe Vlăduțescu**, membru al Academiei Române.

Colegiul de redacție

Prof.univ.dr. **Ion Albu**lescu – Universitatea Babeș-Bolyai; **Daniela Albu**, Redactor al Institutului Român pentru Drepturile Omului; Prof.univ.dr. **Raluca Miga Beșteliu**, Universitatea „Nicolae Titulescu” din București, membru al Curții Permanente de Arbitraj de la Haga; Dr. **Adrian Bulgaru**, Director executiv al Institutului Român pentru Drepturile Omului; Conf.univ.dr. **Elena-Mihaela Fodor**, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”; Prof.univ.dr. **Cosmin Goian**, Universitatea de Vest din Timișoara; **Marius Mocanu**, Redactor Șef al Institutului Român pentru Drepturile Omului; Prof.univ.dr. **Irina Moroianu Zlătescu**, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, membru titular al Academiei Internaționale de Drept Comparat; Prof.univ.dr. **Anca Nedelcu**, Universitatea din București; Prof.univ.dr. **Florica Orțan**, Universitatea din Oradea; Dr. **Carmen Rotaru** – VIA University College; Conf.univ.dr. **Gabriela Rusu** – Universitatea din Craiova; Prof.univ.dr. **Laurențiu Șoitu**, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, membru în Comisia Națională UNESCO.

Institutul Român pentru Drepturile Omului
București, P-ța C.A. Rosetti, nr. 4
Tel. +40 21 3114921
e-mail: office@irdo.ro
www.irdo.ro

Tipărit la R.A. Monitorul Oficial

SUMAR

I. STUDII, CERCETĂRI, ARTICOLE	9
• Problematika respectării demnității umane în condiții de criză din perspectiva implicațiilor etico-juridice generate de pandemia de COVID-19 – dr. Adrian Bulgaru , asist. univ. dr. Maria-Beatrice Berna	9
• Third age and disability during COVID-19 times in the United Nations vision – prof. univ. dr. Ioan Voicu	29
• The Children and Young People’s Commissioner Scotland – Bruce Adamson	46
• Categoriile de drepturi lingvistice ale minorităților și domeniile de aplicare ale acestora în documentele de drept internațional public – dr. Silvia Iorgulescu	58
• Aspecte psihologice și legislative în problematica bolnavilor cu Alzheimer în România – Gianina Lăzărescu , prof univ. dr. Mona Vintilă	72
II. JURISPRUDENȚĂ	84
• Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Napotnik împotriva României – Andreea Moroianu	84
III. RECENZII	90
• „Mediul de afaceri și drepturile omului – Accesul la căi de atac”, Raport al Agenției pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (FRA, 2020) – Daniela Albu	90
• Promovarea eficientă a Declarației ONU cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice – Raport al Raportorului Special al ONU privind problemele minorităților, Fernand de Varennes (ONU, 2020) – Adina-Maria Nikolić	97

CONTENTS

I. STUDIES, RESEARCH, ARTICLES	9
• Respecting human dignity during crises from the ethical and legal implications generated by the COVID-19 pandemic – Adrian Bulgaru , PhD, Maria-Beatrice Berna , PhD Assistant Professor.....	9
• Third age and disability during COVID-19 times in the United Nations vision – Ioan Voicu , PhD Professor.....	29
• The Children and Young People’s Commissioner Scotland – Bruce Adamson	46
• Categories of linguistic rights of minorities and their fields of application in documents of public international law – Silvia Iorgulescu , PhD	58

• Psychological and legislative aspects on Alzheimer patients in Romania – Gianina Lăzărescu, Mona Vintilă , PhD Professor	72
II. CASE-LAW	84
• Decision of the European Court of Human Rights in the case of Napotnik vs. Romania – Andreea Moroianu	84
III. REVIEWS	90
• “Business and Human Rights – Access to remedy”, Report of the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA, 2020) – Daniela Albu	90
• Effective promotion of the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities – Report of the Special Rapporteur on minority issues, Fernand de Varennes (UN, 2020) – Adina-Maria Nikolić	97

SOMMAIRE

I. ETUDES, RECHERCHES, ARTICLES	9
• Problématique du respect de la dignité humaine dans les conditions de crise du point de vue des implications éthico-juridiques générées par la pandémie de Covid-19 – dr. Adrian Bulgaru , asist. univ. dr. Maria-Beatrice Berna	9
• Troisième âge et handicap durant la période de la Covid-19 dans la vision des Nations Unies – prof. univ. dr. Ioan Voicu	29
• Le Commissaire pour les enfants et les jeunes de l’Ecosse – Bruce Adamson	46
• Catégories de droits linguistiques des minorités et domaines d’application dans les documents de droit international public – dr. Silvia Iorgulescu	58
• Aspects psychologiques et législatifs de la problématique des malades d’Alzheimer en Roumanie – Gianina Lăzărescu , prof univ. dr. Mona Vintilă	72
II. JURISPRUDENCE	84
• L’arrêt de la Cour Européenne des Droits de l’Homme dans l’affaire Napotnik contre la Roumanie – Andreea Moroianu	84
III. COMPTES RENDUS DE LECTURES	90
• „Entreprises et droits de l’homme – L’accès aux recours”, Rapport de l’Agence des droits fondamentaux de l’Union européenne (FRA, 2020) – Daniela Albu	90
• Promotion effective de la Déclaration sur les droits des personnes appartenant à des minorités nationales ou ethniques, religieuses et linguistiques – Rapport du Rapporteur spécial sur les questions relatives aux minorités, Fernand de Varennes (ONU, 2020) – Adina-Maria Nikolić	97

ABREVIERI

AEP	Autoritatea Electorală Permanentă
AICHR	Comisia interguvernamentală pentru drepturile omului a Asociației Națiunilor din sud-estul Asiei
AIDC	Academie Internationale de Droit Compare – Academia internațională de Drept Comparat
alin.	alineat
ANI	Agenția națională de integritate
ANMCS	Autoritatea Națională de Management al Calității în Sănătate
APL	Autorități publice locale
art.	articolul
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations – Asociația Națiunilor din sud-estul Asiei
asist. univ. dr.	asistent universitar doctor
CDPD	Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități
CE	Consiliul European
CEDO	Convenția europeană a drepturilor omului
cercet. st.	cercetător științific
CESC	Comitetul ONU pentru drepturile economice, sociale și culturale
Cit.supra.	citatul de deasupra
CJUE	Curtea de Justiție a Uniunii Europene
cf.	conform
coord.	coordonator
CSCE	Conference for Security and Cooperation in Europe
C.pen.	Codul penal
CtEDO	Curtea Europeană a Drepturilor Omului
DGASPC	Direcții Generale de Asistență Socială și Protecția Copilului
DNA	Direcția Națională Anticorupție
dr.	doctor
EASO	Biroul European de Sprijin pentru Azil

Ed.	editura
ELI	European Law Institute – Institutul de Drept European
ENAR	Rețeaua europeană de combatere a rasismului
etc	(et caetera) și celelalte
EUROSUR	Sistemul European de Supraveghere a Frontierelor
EUROSTAT	Biroul de Statistică a Uniunii Europene
FRA	European Union Agency for Fundamental Rights – Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene
FRONTEX	Agenția Europeană pentru Gestionarea Cooperării Operative la Frontierele Externe ale Statelor Membre ale Uniunii Europene
HG	Hotărâre de Guvern
I/A CHR	Inter-American Commission on Human Rights – Comisia interamericană pentru drepturile omului
ICAR	Forumul internațional privind responsabilitatea corporatistă
ICJ	International Court of Justice – Curtea Internațională de Justiție
IDEF	Institutul internațional de drept de expresie și inspirație franceze
infra.	dedesubt, mai jos
IRDO	Institutul Român pentru Drepturile Omului
ISJ	Inspectoratul Școlar Județean
lit.	litera
loc. cit.	locul citat
MFE	Ministerul Fondurilor Europene
M.Of.	Monitorul Oficial al României
MMFPSV	Ministerul Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice
nr.	numărul
OG	Ordonanță de Guvern
OMS	Organizația Mondială a Sănătății
ONG	organizație neguvernamentală
ONU	Organizația Națiunilor Unite
op.cit.	opera citată
OSCE	Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
OUG	Ordonanța de Urgență a Guvernului
p.	pagina

par.	paragraful
pct.	punctul
pp.	paginile
Rec	recomandare
SECA	Sistemul european comun de azil
SNSPA	Școala Națională de Studii Politice și Administrative
supra.	deasupra, mai sus
ș.a.	și alții (altele)
UE	Uniunea Europeană
UNESCO	Organizația Națiunilor Unite pentru Educație și Cultură
urm.	următoarele
vol.	volumul
vs.	(versus) contra, împotriva

I. STUDII, CERCETĂRI, ARTICOLE

PROBLEMATICA RESPECTĂRII DEMNITĂȚII UMANE ÎN CONDIȚII DE CRIZĂ DIN PERSPECTIVA IMPLICAȚIILOR ETICO-JURIDICE GENERATE DE PANDEMIA DE COVID-19

ADRIAN BULGARU*

MARIA-BEATRICE BERNA**

Abstract:

The difficulties inherent to the operationalization of the concept of human dignity derive, in essence, both from the ineffable nature of the value associated with the term and from the multivalence of its application. From a scientific point of view, dignity eludes the attempts of unitary theorizing, being hypostasized both as a central legal value, as a fundamental normative principle or as an independent right. From a practical point of view, the implications of human dignity are manifold, as it affects the totality of human prerogatives and it is correlated to the set of State obligations undertaken in the field of the protection and promotion of human rights. In this paper we aim to advance the scrutiny of human dignity in a double scientific dynamic: (1) the analysis of the manner in which the restrictions, limitations or derogations invoked by States during the COVID-19 pandemics have influenced the guarantee of human dignity taking into account its characteristic of being the fundamental source of individual rights and freedoms; (2) examining the legal connection between the right to life and human dignity and its potential features derived from the conditions imposed by the health crisis.

Keywords: human dignity, the right to life, individual prerogatives, legal axiology, health crisis, COVID-19 pandemic

Résumé:

Les difficultés inhérentes à l'opérationnalisation du concept de dignité humaine dérivent, essentiellement, tant du caractère ineffable attaché à la valeur qui est associée au terme qu'à la plurivalence de son application. Du point de vue scientifique, la dignité échappe aux tentatives de théorisation unitaire, étant hypostasiée en tant que *valeur juridique centrale, comme principe normatif fondamental* ou en tant que *droit à part entière*. Du point de vue pratique, les implications de la dignité humaine sont multiples, vu qu'elle concerne la totalité des prérogatives humaines et étant corrélative à l'ensemble des obligations étatiques assumées en matière de protection et de promotion des droits de l'homme. Ce travail se propose d'analyser la dignité humaine dans une double dynamique scientifique: (1) l'analyse de la manière où les restrictions, les limitations ou les dérogations invoquées par les Etats pendant la pandémie de Covid-19 ont influencé la garantie de la dignité humaine prenant en compte sa caractéristique

* Dr., Director al Institutului Român pentru Drepturile Omului, e-mail: adrian.bulgaru@irdo.ro

** Asist. univ. dr., Universitatea Titu Maiorescu, e-mail: berna.beatrice@yahoo.com

de source fondamentale des droits et des libertés individuelle; (2) l'examen de la connexion juridique entre le droit à la vie et la dignité humaine et des particularités potentielles dérivées des conditions de crise actuelle.

Mots-clés: dignité humaine, droit à la vie, prérogatives individuelles, axiologie juridique, crise sanitaire, pandémie de Covid-19

Necesitatea conceptualizării și teoretizării unitare a demnității umane

La nivel elementar, analiza demnității umane implică recunoașterea naturii inerente a ființei umane astfel cum statuează partea preambulară a Declarației Universale a Drepturilor Omului¹ și a celor două Pacte Internaționale.

Demnitatea umană derivă din calitatea de a exista ca ființă umană-indiferent dacă aceasta din urmă este produsul creaționismului sau evoluționismului. În conținutul său, demnitatea este purtătoare de valențe științifice complexe, conjugând paradigma filosofico-religioasă cu cea legală. Din această perspectivă, literatura de specialitate prezintă demnitatea umană ca un aspect asociat, în mod tradițional, diviziunii dreptului public, care evocă o realitate *supra-pozitivă*, sintetizând elemente de religie, etică și morală situate într-o poziție supraordonată față de dreptul pozitiv, orientându-l pe aceasta din urmă. Astfel, sensul modern oferit demnității umane oscilează între *caracterul ilustrativ* și *caracterul prescriptiv* reprezentând, dintr-un punct de vedere, fuziunea dintre conținutul moral și dreptul coercitiv² iar, dintr-o altă perspectivă, o noțiune metafizică ce implică un principiu moral obiectiv care face posibilă recunoașterea legală a drepturilor omului³.

Imposibilitatea includerii demnității umane într-o conceptualizare unitară decurge, în primul rând, din vasta hermeneutică filosofică care este implicată discursului asupra demnității. De la sensul atribuit de utilitarismului regulilor potrivit căruia indivizii trebuie să se conformeze demnității umane deoarece aceasta reprezintă singurul principiu în funcție de care este posibilă maximizarea bunăstării umane, la sensul instituit de imperativul categoric de sorginte kantiană care atestă tratarea fiecărui individ ca scop în sine și

¹ Adoptată la data de 10 decembrie 1948 de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite prin Rezoluția nr.217 A; ne referim la Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice, respectiv la Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale adoptate de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 2200 A la data de 16 decembrie 1966.

² Habermas Jurgen, „The Concept of Human Dignity and the Realistic Utopia of Human Rights”, *Metaphilosophy*, vol. 41, nr. 4, 2010, pp. 464-480.

³ Schultziner D., „Human Dignity: Functions and Meanings”, p. 85, în Malpas J și Lickiss N (eds) *Perspectives on Human Dignity*, Springer Dordrecht, 2007, pp. 73-92.

niciodată numai ca mijloc precum o consecință firească a umanității, demnitatea cunoaște metamorfoza sensului și a perspectivei de studiu.

În al doilea rând, dificultatea de conceptualizare a demnității umane este argumentată prin *flexibilitatea calificărilor juridice* care o însoțesc. În plan juridic, demnitatea umană îndeplinește, simultan, calitatea de: (1) *valoare normativă supremă* – fiind identificată, pe această cale, ca *fundament și legitimare pozitivistă a totalității prerogativelor umane*; (2) *principiu juridic* – reprezentând o *idee fundamentală care modelează, în devenirea sa, norma juridică prin intermediul căreia este consfințită o anumită prerogativă individuală*; (3) *drept al omului* – această consacrare juridică a demnității fiind statornicită de legile fundamentale ale statelor lumii.

Exempli gratia, în Capitolul I, având denumirea marginală *Drepturile fundamentale*, Constituția Republicii Federale Germania⁴ recunoaște că: *Demnitatea umană este inviolabilă. Respectarea și protejarea acesteia reprezintă obligația tuturor autorităților statului*. În mod similar, Constituția Africii de Sud⁵ reglementează în articolul 10 *dreptul fiecărui individ la respectarea și protejarea demnității umane*. Jurisprudența constituțională dezvoltată la nivelul Germaniei și al Africii de Sud în domeniul demnității umane este convergentă și evoluează către identificarea sensului juridic al demnității umane pe cale negativă; în consecință, a trata individul în sens contrar demnității umane echivalează cu reificarea acestuia.

În cauza⁶ *Prinsloo vs. Van der Linde* Curtea Constituțională a Africii de Sud evaluează negarea demnității umane în contextul aplicării discriminării rasiale, statuând următoarele: *persoanele de culoare au fost tratate ca neavând o valoare umană inerentă, ca obiecte ale căror identități ar putea fi definite în mod arbitrar de cei de la putere mai degrabă decât ca fiind recunoscute în calitate de persoane cu valoare umană infinită (...) acestora li s-a refuzat recunoașterea demnității lor inerente*.⁷

În jurisprudența Curții Constituționale Germane, problematica demnității a fost tranșată într-o cauză care aduce în discuție posibilitatea condamnării individului la închisoare pe viață, fără vocația de a beneficia de cautiune. Referitor la această posibilitate punitivă, Curtea Constituțională a Republicii Federale Germania a susținut că *statul trebuie să considere fiecare individ din*

⁴ Adoptată la 8 mai 1949 și intrată în vigoare la 23 mai 1949. A fost publicată în BGBl (Federal Law Gazette) III 100-1/1949. A fost modificată în mod subsecvent, însă modificările substanțiale au intervenit în anii 1956, 1968, în perioada 1990 – 1994, în 29 iulie 2009 și în 11 iulie 2012 (ultima revizuire a fost publicată în BGBl I, p. 1478/2012).

⁵ Adoptată la 8 mai 1996 și amendată de Adunarea Constituțională la data de 11 octombrie 1996.

⁶ *Prinsloo vs. Van der Linde*, 1997 3 SA 1012 (CC) para 32.

⁷ *Ibidem*.

societate ca având o valoare egală. Este contrară demnității umane transformarea oamenilor în simple instrumente ale [...] statului⁸.

În România, Legea Fundamentală recunoaște demnitatea umană ca valoare supremă a statului alături de drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic.⁹

Pe cale jurisprudențială, Curtea Constituțională a României a atribuit o natură juridică hibridă conceptului de *demnitate umană*, aceasta fiind descompusă în funcție de următoarele accepțiuni: (1) *demnitatea umană este temeiul drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor*; (2) *demnitatea umană este o valoare supremă a statului român având atât rol proclamativ cât și rol normativ – fiind susceptibilă de a fi calificată ca un drept fundamental cu un conținut distinct ce pune în discuție caracterul și condiția umană a individului*; (3) *demnitatea umană este o limită de revizuire a Constituției României*; (4) *în accepțiunea demnității umane, omul trebuie să fie scop și subiect al acțiunii statului, și nu mijloc sau obiect al acesteia, astfel că statul nu poate aplica omului un tratament care să nege calitatea și statutul său juridic de subiect de drept, întrucât se ajunge la nesocotirea obligației de respectare a esenței umane a individului. Este contrară demnității umane o conduită etatică ce pune sub semnul întrebării existența subiectivă a individului sau dacă abținerea într-un caz concret are ca rezultat desconsiderarea arbitrară a demnității umane. De aceea, sunt incompatibile cu demnitatea umană orice acțiuni/ inacțiuni care vizează sau au ca rezultat desconsiderarea existenței umane a individului, umilirea, stigmatizarea, persecutarea, ostracizarea, punerea în afara legii sau aplicarea unui tratament disprețuitor*.¹⁰

La nivel regional european, Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene¹¹ individualizează demnitatea umană atât din punct de vedere structural (organizată în 7 Titluri, Carta debutează cu Titlul numit „Demnitatea”) cât și din punct de vedere substanțial (articolul 1 stabilește că *Demnitatea umană este inviolabilă. Aceasta trebuie respectată și protejată*). Deși nu este proclamată în mod direct ca *drept* al omului, această natură juridică asociată

⁸ BVerfGE 45, 227.

⁹ Conform art. 1, alin. 3 din Constituția României. Constituția a fost aprobată prin referendumul național din 18-19 octombrie 2003 și a intrat în vigoare la data de 29 octombrie 2003, data publicării în Monitorul Oficial al României a Hotărârii Curții Constituționale nr. 3 din 22 octombrie 2003 pentru confirmarea rezultatului referendumului național din 18-19 octombrie 2003 privind Legea de revizuire a Constituției României. Constituția a fost modificată și completată prin Legea de revizuire nr. 429/2003, republicată de Consiliul Legislativ, cu reactualizarea denumirilor și dându-se textelor o nouă numerotare.

¹⁰ Decizia Curții Constituționale a României nr.464 din 18 iulie 2019 asupra propunerii legislative de revizuirea Constituției României, [Pl-x 331/3.07.2019], publicată în Monitorul Oficial nr. 646 din data de 05.08.2019, paragrafele 47-53.

¹¹ Publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, OJ C 326, 26.10.2012, pp. 391–407.

demnității umane transpune pe cale interpretativă, în virtutea integrării sistemice a dispoziției articolului 1 în ansamblul dispozițiilor Cartei.

Identificarea epistemologică a problemei: coordonatele analitice ale demnității umane în condiții de criză

După cum rezultă din conceptualizarea realizată în secțiunea anterioară, demnitatea umană comportă o natură juridică complexă, de vocație hibridă, care oscilează între *drept*, *principiu* și *valoare normativă*.

Lipsa clarității conceptuale aferente demnității umane este în strânsă conexiune cu *trăsătura demnității umane* de a fi un *instrument sintetic*, care rezumă principalele problematice și aspecte din domeniul drepturilor omului. Astfel, eludând orice formă de standardizare, demnitatea umană face trimitere, concomitent, la elemente filosofice, religioase, sociologice, dar și la modul în care natura umană se raportează la și încorporează toate aceste fațete. Pornind de la fundamentul demnității umane – acela de prerogativă de bază atribuită fiecărui individ în temeiul umanității sale, – literatura de specialitate a elaborat multiple tentative concentrate pe surprinderea esenței demnității. Argumentarea demnității umane pe coordonatele primare ale afirmării acestui concept este avansată în doctrină de Christopher McCrudden, care reține în conținutul demnității umane cel puțin 3 elemente: (1) fiecare ființă umană posedă o valoare intrinsecă, doar prin faptul existenței sale; (2) demnitatea umană ca valoare intrinsecă ar trebui să fie recunoscută și respectată de toți membrii societății; (3) recunoașterea valorii intrinseci a individului necesită ca statul să fie perceput ca un instrument așezat la dispoziția ființei umane individuale (ne referim în acest punct la revendicarea statului limitat).¹²

Indiferent de dificultățile întâmpinate în calificarea juridică a acesteia, demnitatea umană are valoare transversală în sensul în care comportă implicații asupra tuturor drepturilor și libertăților umane; dintre acestea din urmă, dreptul la viață se află indisolubil atașat de demnitatea umană deoarece el asigură premisa ontologică a demnității umane, iar demnitatea umană descrie condițiile juridice optime privitoare la exercitarea dreptului la viață.

Raționamentul conform căruia demnitatea umană reunește în sfera sa de cuprindere totalitatea prerogativelor umane, complinindu-le conținutul, se bazează pe ideea recunoașterii demnității ca punct de incipit al totalității drepturilor omului și, implicit, pe caracteristicile aferente drepturilor omului stabilite la nivelul comunității internaționale de Organizația Națiunilor Unite. În acest sens, universalitatea, inalienabilitatea, interdependența și interrelaționarea, egalitatea și nediscriminarea, participarea și incluziunea,

¹² Christopher McCrudden, „Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights”, *European Journal of International Law*, vol. 19, nr. 4, 2008, pp. 655-679.

responsabilitatea și legalitatea¹³ consolidează ideea preexistenței unei valori comune, aplicabilă tuturor drepturilor omului și identificabilă în conținutul demnității umane.

Înțelesă, la cel mai simplu nivel explicativ, ca valoare inerentă a ființei umane a cărei recunoaștere, promovare și protejare, este indiscutabilă, demnitatea umană implică aprecierea morală a acțiunilor (pozitive sau negative)¹⁴ întreprinse de statele națiune în vederea ocrotirii drepturilor omului. În condiții de criză, proiectarea demnității umane cu luarea în considerare a celor două elemente: (1) exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale și (2) exercitarea dreptului la viață, comportă unele provocări specifice.

Pe de o parte, avem în vedere faptul că autoritățile statale tind să plaseze în plan secund acțiunile de protecție și promovare a drepturilor omului în circumstanțe extraordinare precum cele aferente pandemiei de COVID-19; pe de altă parte, se evidențiază unele probleme etice privitoare la garantarea și exercitarea dreptului la viață al indivizilor în contextul insuficientelor resurse medicale și a supraaglomerării sistemului sanitar.

În timp ce problematica garantării drepturilor omului ca prerogative desprinse din sursa demnității umane este un aspect cuantificabil, apreciat prin luarea în considerare a posibilităților de limitare, restricționare sau derogare, problematica exercitării dreptului la viață aduce în discuție aspecte particulare de natură etică, referitoare la accesul la servicii medicale, la administrarea unui tratament medical corespunzător persoanelor infectate cu virusul SARS-CoV-2 sau la triere – ca act realizat de personalul medical în condițiile unui număr insuficient de locuri disponibile la secțiile medicale specializate.

Privitor la posibilitatea de a supune drepturile și libertățile individuale unor limitări și restricționări în condițiile manifestării pandemiei de COVID-19, un aspect se impune a fi problematizat: dacă posibilitatea de a activa limitările și restricționările rezidă în aceea că drepturile omului nu au caracter absolut, care sunt implicațiile asupra garantării demnității umane – aceasta din urmă, având caracter trans-normativ și decurgând în mod necesar din natura ființei umane, va fi supusă aceluiași limitări și restricționări? Există garanții viabile în temeiul cărora demnitatea umană poate fi salvagardată în condiții de criză?

În relație cu asocierea dintre demnitate și dreptul la viață, demersul analitic aduce în prim-plan alte sensibilități juridice: luând în considerare achiesarea comunității internaționale la includerea dreptului la viață în categoria normelor de *jus cogens* este absolutizat *de plano* dreptul la viață în condiții de

¹³ A se vedea informațiile expuse pe site-ul : <https://www.unfpa.org/resources/human-rights-principles>, accesat la data de 20 decembrie 2020, ora 17:30 p.m.

¹⁴ Pawel Lukow, „A Difficult Legacy: Human Dignity as the Founding Value of Human Rights”, *Human Rights Review*, vol. 19, 2018, pp. 313-329.

criză? Indiferent de soluționarea acestei interogații, interesează calea de urmat în garantarea demnității umane: pot fi păstrate nealterate garanțiile aferente demnității umane în orice condiții?

Limitările și derogările instituite asupra drepturilor omului în contextul crizei sanitare și implicațiile acestora asupra demnității umane

La nivel internațional, articolul 4 prescrie pentru ambele Pacte Internaționale¹⁵ coordonatele de activare a derogării și a limitării drepturilor prevăzute în cele două instrumente.

Observăm că posibilitatea derogării există referitor la drepturile și libertățile prevăzute de Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice, fiind stabilite *expresis verbis* cerințele care se cuvin a fi împlinite cumulativ pentru activarea derogării: existența unui pericol public excepțional care amenință viața națiunii; pericolul public este proclamat printr-un act oficial; măsurile derogatorii nu pot fi incompatibile cu alte obligații stabilite conform dreptului internațional, iar măsurile nu determină un act discriminatoriu.

Două aspecte au fost supuse scrutării Comitetului Drepturilor Omului în evaluarea articolului 4 din Pactul Internațional: (1) calificarea situațiilor apreciate ca fiind excepționale și (2) stabilirea perioadei pentru care poate fi activă derogarea. În Comentariul General nr. 29 formulat în relație cu explicitarea articolului 4 din Pact, Comitetul Drepturilor Omului reține ambele probleme în paragrafele 3 și 4: *Nu orice perturbare sau catastrofă se califică drept o urgență publică care amenință viața națiunii (...) Pactul impune ca și în timpul unui conflict armat să fie permise măsuri care derogă de la prevederile sale numai dacă și în măsura în care situația constituie o amenințare*

¹⁵ Conform articolului 4 din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice: 1. În cazul în care un pericol public excepțional amenință existența națiunii și este proclamat printr-un act oficial, statele părți la prezentul Pact pot ca, în limita strictă a cerințelor situației, să ia măsuri derogatorii de la obligațiile prevăzute în prezentul Pact, cu condiția ca aceste măsuri să nu fie incompatibile cu celelalte obligații pe care le au potrivit dreptului internațional și ca din ele să nu rezulte o discriminare întemeiată numai pe rasă, culoare, sex, limbă, religie, sau origine socială. 2. Dispoziția precedentă nu autorizează nici o derogare de la prevederile articolelor 6, 7, 8 (paragraful 1 și 2), 11, 15, 16 și 18.3. Statele părți la prezentul Pact care fac uz de dreptul de derogare trebuie caprin intermediul Secretarului general al Organizației Națiunilor Unite să semnaleze deîndată celorlalte state părți dispozițiile de la care au derogat, precum și motivele care au provocat această derogare. O nouă comunicare va fi făcută, prin același intermediu, la data la care ele au pus capăt derogărilor. Potrivit articolului 4 din Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale: Statele părți la prezentul Pact recunosc că în ce privește folosința drepturilor asigurate de către stat în conformitate cu prezentul Pact, statul nu poate supune aceste drepturi decât la limitările stabilite de lege, numai în măsura compatibilă cu natura acestor drepturi și exclusiv în vederea promovării bunăstării generale într-o societate democratică.

la adresa vieții națiunii. Dacă statele părți consideră să invoce articolul 4 în alte situații decât un conflict armat, acestea ar trebui să ia în considerare cu atenție justificarea și de ce o astfel de măsură este necesară și legitimă în astfel de circumstanțe. În repetate rânduri, Comitetul și-a exprimat îngrijorarea față de statele părți care prezintă aparența de a fi derogat de la drepturile protejate de Pact sau ale căror legi interne par să permită o astfel de derogare în situații care nu sunt acoperite de articolul 4.

În același sens, cu privire la obligativitatea limitării în timp a măsurilor derogatorii, derogarea de la unele obligații ale Pactului în situații de urgență este clar distinctă de restricțiile sau limitările permise chiar și în perioadele normale (...). Cu toate acestea, obligația de a limita orice derogări la cele strict solicitate de exigențele situației reflectă principiul proporționalității care este comun puterilor de derogare și limitare. Mai mult, simplul fapt că o derogare admisibilă de la o dispoziție specifică poate fi, în sine, justificată de exigențele situației, nu elimină cerința conform căreia măsurile specifice luate în temeiul derogării trebuie să fie dovedite a fi cerute și de circumstanțele cazului.¹⁶

În contextul pandemiei de COVID-19, România a activat articolul 4 din Pact, comunicând că misiunea permanentă a României la Organizația Națiunilor Unite solicită ca Notă Verbală adresată pe această cale să fie considerată o notificare în sensul activării articolului 4 alineatul (3) din Pact; (...) autoritățile române vor face ulterior informări despre orice schimbări care ar putea apărea în legătură cu situația aceasta.¹⁷

În scopul de a orienta statele care au activat clauza de derogare de la prevederile Pactului, Comitetul Drepturilor Omului a adoptat Declarația cu privire la derogările de la Pact realizate din perspectiva pandemiei de COVID-19. Declarația validează posibilitatea de derogare de la prevederile Pactului și condițiile în care acestea activează: *Un număr de state părți la Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice au notificat Secretarul General al ONU în temeiul articolului 4 al Pactului cu privire la măsurile de urgență pe care le-au luat sau intenționează să le ia în vederea reducerii răspândirii pandemiei de COVID-19, derogând de la obligațiile lor din Pact. (...) În plus, Comitetul recunoaște că statele părți care se confruntă cu amenințarea de contagiune pe scară largă pot recurge, temporar, la măsuri excepționale impuse de urgența situației și pot invoca dreptul lor de derogare de*

¹⁶ General comment no. 29 states of emergency (article 4), GE.01-44470 (E) 190901, General comment on article 4 (adopted at the 1950th meeting, on 24 July 2001), accesibil la adresa <https://undocs.org/CCPR/C/21/Rev.1/Add.11>

¹⁷ Reference: C.N.121.2020.TREATIES-IV.4 (Depositary Notification) International Covenant on Civil and Political Rights, New York, 16 December 1966, Romania: Notification under article 4 (3) 1.

la Pact în temeiul articolului 4, cu condiția ca acest lucru să fie necesar pentru a proteja viața națiunii.

De asemenea, Declarația tranșează modul de respectare a demnității umane în condițiile crizei sanitare, subliniind că: (...) statele părți nu pot deroga de la obligația lor de a trata toate persoanele, inclusiv persoanele private de libertate, cu umanitate și respect pentru demnitatea umană, iar acestea trebuie să acorde o atenție specială adecvării condițiilor de sănătate și a serviciilor de sănătate în locurile de detenție (...) statele părți nu pot tolera, chiar și în situații de urgență, susținerea urii naționale, rasiale sau religioase care ar constitui incitare la discriminare, ostilitate sau violență și trebuie să ia măsuri pentru a se asigura că discursul public în legătură cu pandemia de COVID-19 nu constituie pledoarie și incitare împotriva anumitor grupuri marginalizate sau vulnerabile, inclusiv minorități și cetățeni străini.¹⁸

Articolul 4 din Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale instituie o reglementare mai laxă decât cea analizată în rândurile de mai sus, deoarece nu se referă la derogări ci la limitări aferente prerogativelor economice, sociale și culturale, care sunt permise în măsura în care: sunt stabilite de lege, sunt compatibile cu natura acestor drepturi și au ca scop exclusiv promovarea bunăstării generale într-o societate democratică.

Totodată, la nivel european, articolul 15 din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale¹⁹ instituie o clauză derogatorie de la prerogativele recunoscute în conținutul său a cărei sursă de inspirație se raportează la prevederile articolului 4 din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice. Conform articolului 15, alin. (1) din Convenție: *În caz de război sau de alt pericol public ce amenință viața națiunii, orice Înalță Parte Contractantă poate lua măsuri care derogă de la obligațiile prevăzute de prezenta Convenție, în măsura strictă în care situația o impune și cu condiția ca aceste măsuri să nu fie în contradicție cu alte obligații care decurg din dreptul internațional.*

Statele contractante, în circumstanțe excepționale, au posibilitatea de a deroga, într-un mod limitat și supravegheat, de la obligațiile lor de a asigura anumite drepturi și libertăți în temeiul Convenției. Observăm că măsurile care pot fi adoptate pe parcursul derogărilor sunt limitate, fiind necesare anumite cerințe procedurale care se impun a fi respectate de orice stat cu ocazia realizării unei derogări. Interpretarea articolului 15 din Convenție atestă că

¹⁸ Human Rights Committee, *Statement on derogations from the Covenant in connection with the COVID-19 pandemic*, 24 April 2020.

¹⁹ Elaborată la Roma în anul 1950, intrată în vigoare în anul 1953.

realizarea derogării nu echivalează unei concesiuni acordate statului în sensul în care acestuia îi este permis să nu garanteze drepturile cuprinse în Convenție.²⁰

Pentru a oferi un model de acțiune în privința aplicării articolului 15 din Convenția Europeană, Ghidul elaborat în domeniul interpretării și aplicării articolului 15 subliniază că dacă un reclamant se plânge că drepturile sale, garantate de Convenție, au fost încălcate în timpul unei perioade de derogare, Curtea va examina mai întâi dacă măsurile luate pot fi justificate în temeiul articolelor de fond ale Convenției; numai dacă nu poate fi justificată în continuare, Curtea va examina validitatea derogării.²¹

Derogarea de la nivelul de protecție instituit de Convenția Europeană reprezintă, pentru statele părți, o *possibilitate* și nu o *obligație* în contextul dat, iar pandemia de COVID-19 reprezintă, în sensul articolului 15, o amenințare reală și iminentă adresată dreptului la sănătate și la viață al tuturor persoanelor. Statele pot stabili, în funcție de propria marjă de apreciere, drepturile de la care aleg să deroge, prin luarea în considerare a drepturilor non-derogabile²² (care, la rândul lor, sunt diferite în funcție de instrumentul juridic cercetat²³), a drepturilor aparținând domeniului *jus cogens* calificate ca atare de Convenția de la Viena privitoare la dreptul tratatelor²⁴, a gravității situației sanitare și

²⁰ European Court of Human Rights, Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights, Derogation in time of emergency Updated on 31 August 2020, p. 5.

²¹ *Ibidem*.

²² Comitetul Drepturilor Omului atestă în Comentariul General nr. 23, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.6, paragraful 10, următoarele: sunt non-derogabile drepturile a căror suspendare este irelevantă pentru controlul legitim al stării de urgență națională.

²³ Cu titlu de exemplu, articolul 15 alin. (2) din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale indică drepturile non-derogabile: Dispoziția precedentă nu permite nicio derogare de la articolul 2 (dreptul la viață), cu excepția cazului de deces rezultând din acte licite de război, și nici de la articolele 3 (interzicerea torturii), 4 (paragraful 1) (interzicerea sclaviei și a muncii forțate) și 7 (nici o pedeapsă fără lege); articolul 4, alin. (2) din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice indică drepturile non-derogabile: Dispoziția precedentă nu autorizează nici o derogare de la prevederile articolelor 6, 7, 8 (paragraful 1 și 2), 11, 15, 16 și 18 (dreptul la viață, interzicerea torturii, interzicerea sclaviei și a servituții, imposibilitatea de întemnițare pentru neîndeplinirea unei obligații contractuale, regula nici o pedeapsă fără lege, recunoașterea personalității juridice, libertatea gândirii, conștiinței și religiei); articolul 27, alin. (2) din Convenția Americană a Drepturilor Omului prevede că dispoziția anterioară nu autorizează nici o suspendare de la articolul 3 (personalitate juridică), articolul 4 (dreptul la viață), articolul 5 (dreptul la tratament uman), articolul 6 (libertatea de sclavie), articolul 9 (eliberarea de legile ex post facto), articolul 12 (libertatea conștiinței și religiei), articolul 17 (drepturile familiei), articolul 18 (dreptul la un nume), articolul 19 (drepturile copilului), articolul 20 (dreptul la naționalitate) și articolul 23 (dreptul de a participa la guvernare), sau de la garanțiile judiciare esențiale pentru protecția acestor drepturi.

²⁴ Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor încheiată la Viena la 23 mai 1969, publicată în ediția oficială a Monitorului Oficial „Tratate Internaționale”, volumul 4. Articolul 53 din Convenție stabilește: Este nul orice tratat care, în momentul încheierii sale, este

a măsurilor pertinente, adecvate și proporționale utilizate. În condițiile instituirii pandemiei de COVID-19, România a notificat Secretariatul General al Consiliului Europei, prin Nota Verbală transmisă la data de 17 martie 2020, derogarea de la Convenție, oferind garanțiile notificării permanente asupra măsurilor care vor fi adoptate pe întreaga durată a stării de urgență.

În sistemul african de protecție a drepturilor omului, relativizările referitoare la derogări/limitări sau suspendări ale drepturilor în situații de urgență publică nu sunt reglementate. Carta Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor²⁵ nu reglementează în mod expres limitări, derogări sau suspendări ale drepturilor și libertăților omului prevăzute în conținutul său.

În sistemul inter-american de protecție a drepturilor omului, articolul 27 din Convenția Americană a Drepturilor Omului²⁶ permite derogări cu anumite circumstanțieri determinate de respectarea drepturilor non-derogabile. Derogarea reglementată în sistemul interamerican se manifestă pe direcțiile interpretative avansate de Comisia Inter-Americană care, subliniind caracterul temporar al crizei sanitare, analizează cerințele necesar a fi respectate în caz de suspendare a unor drepturi și libertăți: *chiar și în cele mai extreme și excepționale cazuri în care suspendarea anumitor drepturi poate deveni necesară, legislația internațională stabilește o serie de cerințe, cum ar fi legalitatea, necesitatea, proporționalitatea și actualitatea, care sunt concepute pentru a împiedica utilizarea unor astfel de stări de urgență în sens ilegal sau într-un mod abuziv sau disproporționat, provocând încălcări ale drepturilor omului sau prejudicii sistemului democratic de guvernare.*²⁷

După cum evocă Declarația Universală a Drepturilor Omului în partea preambulară, demnitatea umană este *inerentă* ființei umane – fapt care garantează caracterul său absolut. Luarea în discuție a demnității umane în condițiile aplicării limitărilor, derogărilor sau suspendărilor este posibilă exclusiv în dimensiunea externă a demnității – referitoare la exercițiul acesteia în legătură cu realizarea drepturilor și libertăților fundamentale. În substanța acesteia, demnitatea umană nu poate fi chestionată; singura relativizare

în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general. În sensul prezentei Convenții, o normă a dreptului internațional general este o normă acceptată și recunoscută de comunitatea internațională a statelor în ansamblul ei, drept normă de la care nu este permisă nici o derogare și care nu poate fi modificată decât printr-o nouă normă a dreptului internațional general având același caracter.

²⁵ Adoptată la data de 27 iunie 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), a intrat în vigoare la 21 octombrie 1986.

²⁶ Adoptată la Conferința Inter-americană specializată în domeniul drepturilor omului, desfășurată la San José, Costa Rica, la data de 22 noiembrie 1969.

²⁷ IACHR, Pandemic and Human Rights in the Americas, Resolution 1/2020, 10 Apr., 2020, § 3(g), <https://www.oas.org/en/iachr/decisions/pdf/Resolution-1-20-en.pdf>. accesat la data de 17 decembrie 2020, ora 16:31 p.m.

discutabilă subzistă prin raportare la dimensiunea sa externă, privitoare la modul de exercitare. În lumina celor expuse anterior, instituirea derogărilor, limitărilor și suspendărilor drepturilor și libertăților fundamentale trebuie să fie realizată prin luarea în considerare a principiilor legalității, proporționalității și nediscriminării. Aplicate concomitent, aceste principii asigură conținutul demnității umane și realizarea condițiilor acesteia inclusiv în circumstanțe excepționale.

Dreptul la viață și demnitatea umană în condiții de criză

Fiind inerentă ființei umane și existenței sale, demnitatea reprezintă un fundament juridic necesar dreptului la viață.

În Comentariul General nr. 36²⁸, Comitetul Drepturilor Omului interpretează exercitarea dreptului la viață în strânsă legătură cu demnitatea umană, menționând în paragraful 3 că *dreptul la viață este un drept care nu trebuie interpretat în mod restrâns. Acesta se referă la dreptul indivizilor de a fi liberi de acte și omisiuni care sunt destinate sau pot să le provoace moartea nefirească sau prematură, precum și dreptul de a se bucura de o viață trăită în demnitate.*

În condițiile enunțate, demnitatea reprezintă o dimensiune de exercitare a dreptului la viață, fiind o cerință în sine care asigură realizarea dreptului la viață în mod plenar. În paragraful 26 din Comentariul General nr. 36, Comitetul subliniază conexiunea dintre demnitate și viață, menționând că *datoria de a proteja viața implică, de asemenea, că statele părți ar trebui să ia măsurile adecvate pentru a aborda condițiile generale din societate care pot da naștere unor amenințări directe îndreptate împotriva vieții sau care pot împiedica indivizii să se bucure de dreptul la o viață trăită cu demnitate.*

În mod similar, în sistemul de drept al Consiliului Europei constituit în temeiul Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, noțiunea de *demnitate* nu este utilizată *in expresis* până la momentul adoptării Protocolului nr. 13²⁹; acest instrument juridic menționează în partea preambulară *demnitatea innăscută a tuturor ființelor umane*, plasând în relație directă cu recunoașterea demnității, abolirea pedepsei cu moartea.

În contextul pandemiei COVID-19, principala problematizare care vizează dreptul la viață și, implicit, demnitatea umană constă în *modul de triere a pacienților* în condițiile resurselor medicale limitate.

²⁸ Human Rights Committee General comment no. 36, Article 6: right to life, 3 September 2019.

²⁹ Adoptat la Vilnius, la 3 mai 2002.

Totodată, este chestionată măsura în care personalul medical poate realiza trierea pacienților în vederea administrării tratamentului aferent infectării cu virusul SARS-CoV-2, în funcție de criteriul vârstei astfel încât pacienții vârstnici și, suferinzi de alte morbidități, sunt, de regulă, plasați pe poziții inferioare prin comparație cu pacienți de vârstă tânără sau medie.

De asemenea, un aspect aparte este reprezentat de deciziile luate de pacienți în situații critice în temeiul autonomiei personale, care au ca finalitate renunțarea la tratament. În acest sens, o interogație legitimă este aceea conform căreia poate justifica respectarea autonomiei personale exprimată în forma refuzului tratamentului medical decizia de triere luată în mod subsecvent de personalul medical?

Conform paragrafului 9 din Comentariul General nr. 36, *deși este recunoscută importanța centrală a demnității umane în contextul exercitării autonomiei personale, statele ar trebui să ia măsuri adecvate, fără a-și încălca celelalte obligații ale Pactului, pentru a preveni sinuciderile, în special în rândul persoanelor aflate în situații deosebit de vulnerabile, inclusiv a persoanelor private de libertate. Statele părți care permit profesioniștilor din domeniul medical să ofere tratament medical sau mijloacele medicale pentru a facilita încetarea vieții adulților afectați, precum bolnavii aflați în fază terminală, care au dureri și suferințe fizice sau mentale severe și doresc să moară cu demnitate, trebuie să asigure existența unor garanții juridice și instituționale solide pentru a verifica dacă profesioniștii din domeniul medical respectă decizia liberă, informată, explicită și neechivocă a pacienților lor, în vederea protejării acestora de orice formă de presiune și abuz.*

Este clar că manifestarea pandemiei de COVID-19 impune noi obligații în sarcina statelor părți la principalele instrumente internaționale și regionale din domeniul drepturilor omului pentru a asigura în favoarea indivizilor dreptul la viață demnă.

Una dintre obligațiile care le revin statelor părți este aceea de diligență necesară (eng. *due diligence*) – respectiv de a întreprinde ansamblul de măsuri pozitive rezonabile ca răspuns la amenințările previzibile adresate vieții și sănătății urmare a riscului de infectare cu virusul SARS-CoV-2.³⁰

Deci, statele au în principal îndatorirea de a planifica răspunsul la pandemia de COVID-19 astfel încât viețile oamenilor să poată fi salvate din moment ce starea de urgență sanitară se prelungește și se acutizează la nivel național. Avem în vedere adoptarea unui set de măsuri minimale aplicabile de state, astfel încât acestea să nu contribuie în mod voluntar la răspândirea virusului

³⁰ Hathaway O., Lim P. and Stevens M., *COVID-19 and International Law Series – Human Rights Law: Right to Life*, Just Security, 18 November 2020, <https://www.justsecurity.org/73426/covid-19-and-international-law-series-human-rights-law-right-to-life/>, la data de 21 decembrie 2020, ora 20:31 p.m.

(cu titlu de exemplu, trebuie să se asigure lucrătorilor din domeniul sanitar măsurile necesare de protecție pentru reducerea riscului de infectare).³¹

Lipsa de resurse medicale corespunzătoare soluționării crizei sanitare din perioada pandemiei de COVID-19 nu poate conduce la ideea justificării încălcării premiselor vieții demne; în mod similar, autonomia personală concretizată în refuzul de a fi supus unui tratament medical corespunzător nu poate fi respectată atât timp cât aceasta este rezultatul unei situații critice la nivel global. În aceste coordonate, circumstanțiate după cum am prezentat anterior, respectarea autonomiei personale nu este o ipostaziere a demnității umane în condiții de criză.

Dreptul convențional adoptat sub auspiciile Consiliului Europei analizează prerogativa vieții din perspectiva articolului 2 din Convenție sub aspectul obligațiilor care revin statelor, instituind două direcții în acest sens: (1) obligația de fond incluzând ansamblul măsurilor adecvate adoptate de state pentru a proteja viața persoanelor aflate sub jurisdicția lor și (2) obligația procedurală de a efectua investigații eficiente în corelație cu nerespectarea obligației de fond.

Dreptul la sănătate – ca element central a cărui protecție este disputată în condițiile manifestării pandemiei de COVID-19, – nu este menționat *expressis verbis* în Convenția Europeană, elementele sale de conținut fiind încorporate fie în sfera dreptului la viață (reglementat de articolul 2 din Convenție), fie în sfera dreptului la viață privată (cuprins în articolul 8 din Convenție).

Deși situația mondială generată de pandemia de COVID-19 nu a constituit, până la momentul prezent, un subiect *per se* care să reprezinte obiectul unei acțiuni în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, problematica dreptului la viață și contextualizarea acestuia prin raportare la condițiile sanitare dezvoltate la nivelul statelor a sintetizat un aspect care a reținut atenția instanței europene.

În cauza *Lopes De Sousa Fernandes vs. Portugalia*³² Curtea statuează cu titlu principal modul de evaluare a îndeplinirii obligațiilor de fond și procedurale în legătură cu protecția și promovarea dreptului la viață. Astfel, în speța citată, Curtea reiterează faptul că, prima teză a articolului 2 constituie una dintre dispozițiile fundamentale ale Convenției și consacră, de asemenea, una dintre valorile de bază ale societăților democratice aferente statelor membre la Consiliul Europei, aceasta impunând statului nu numai să se abțină de la luarea intenționată a vieții, dar și adoptarea măsurilor adecvate pentru a proteja viața celor din jurisdicția sa.

³¹ *Ibidem*.

³² Grand Chamber, *Case of Lopes De Sousa Fernandes vs. Portugal*, (Application No. 56080/13), Judgment, Strasbourg, 19 December 2017, paragraphs 164-166.

Curtea subliniază că, deși dreptul la sănătate – recunoscut în numeroase instrumente internaționale – nu este ca atare menționat printre drepturile garantate în temeiul Convenției și al Protocoloalelor sale, obligația menționată mai sus trebuie interpretată ca aplicându-se în contextul oricărei activități, publice sau private, în care poate fi evaluat dreptul la viață, inclusiv în sfera sănătății publice. În contextul special al asistenței medicale, Curtea a interpretat obligația statului de a garanta viața în mod substanțial, solicitând acestuia din urmă să adopte reglementări care să oblige spitalele, fie ele private sau publice, să adopte măsuri adecvate pentru protecția vieții pacienților. Cu toate acestea, nu este exclusă posibilitatea ca actele și omisiunile autorităților săvârșite în contextul politicilor de sănătate publică să poată, în anumite circumstanțe, să angajeze responsabilitatea părților în temeiul articolului 2.³³

Principalul inconvenient relativ protecției dreptului la viață, care este invocat de indivizi pe fondul crizei sanitare determinate de pandemia de COVID-19 rezidă, *inter alia*, în *diminuarea calității actului medical* – aspect care conduce la alegații de neglijență medicală în contextul tratamentului aplicabil pacienților. Curtea a subliniat în mod constant că, în cazul în care un stat contractant a adoptat dispoziții adecvate pentru asigurarea unor standarde profesionale ridicate în rândul profesioniștilor din domeniul sănătății cu scopul protecției vieții de pacienți, aspecte precum o eroare de judecată din partea unui profesionist din domeniul sănătății sau o coordonare neglijentă între profesioniștii din domeniul sănătății, în tratamentul administrat unui anumit pacient, nu sunt suficiente pentru a solicita unui stat contractant să răspundă din punctul de vedere al realizării obligațiilor pozitive derivate din articolul 2 al Convenției.³⁴

După cum am antamat în rândurile anterioare, presiunea instituită de efectele pandemiei de COVID-19 asupra sistemelor sanitare aduce în prim-plan elemente etice stabilite în conexiune cu garantarea dreptului la viață și la demnitate, precum identificarea unei ordini de prioritate a internării la secția de Terapie Intensivă a pacienților infectați cu virusul SARS-CoV-2 sau identificarea unui protocol nediscriminatoriu de acordare a măsurilor de prim ajutor sau de tratament în favoarea acestora. Luând în considerare noutatea absolută a realității medicale specifică pandemiei de COVID-19, în lipsa unor repere legale clare, vom lua în considerare modelul jurisprudențial dezvoltat de Curtea Europeană, aplicându-l prin analogie prezentei situații de fapt. În cauza *Arskaya vs. Ucraina*³⁵ Curtea a asociat cu încălcarea articolului 2,

³³ *Ibidem*.

³⁴ Grand Chamber, *Case of Lopes De Sousa Fernandes vs. Portugal*, (Application No. 56080/13), Judgment, Strasbourg, 19 December 2017, paragraph 169.

³⁵ Fifth Section case of *Arskaya vs. Ukraine* (Application No.45076/05) Judgment Strasbourg, 5 December 2013.

în dimensiunea sa substanțială, acțiunea autorităților sanitare de la nivel local de a nu reglementa într-o manieră suficient de clară normele în funcție de care pacienții erau internați la secția de Terapie Intensivă. *Mutatis mutandis*, dispozițiile flexibile și interpretative aplicabile consimțământului informat al pacienților echivalează, în opinia Curții, unei absențe a regulilor adecvate în materie. Conjugate, cele două limitări legale sunt de natură să conducă, potrivit Curții, la încălcarea articolului 2 din Convenție, în sensul în care autoritățile sanitare nu au întreprins măsuri suficiente pentru a constitui un cadru de reglementare apt să asigure protejarea adecvată a vieții.³⁶

Este clar că responsabilitatea statelor în domeniul garantării vieții și demnității umane pe coordonatele trasate de pandemia de COVID-19 reprezintă un subiect sensibil, angajarea răspunderii fiind activă în situații cu totul excepționale. Prin luarea în considerare a posibilității de a identifica responsabilitatea statului în temeiul articolului 2 al Convenției cu privire la actele și omisiunile unui furnizor de servicii medicale, Curtea distinge următoarele ipoteze: (1) situația în care viața unui pacient este pusă în mod conștient în pericol prin refuzul accesului la tratament de urgență sau (2) situația în care o disfuncție sistemică sau structurală a serviciilor spitalicești duce la imposibilitatea accesării de către un pacient a tratamentului de urgență în condițiile în care autoritățile au știut despre sau ar fi trebuit să știe despre acest risc și nu au întreprins măsurile necesare pentru a preveni materializarea acestui risc, punând astfel în pericol viața pacienților.³⁷

Un alt aspect cu implicații etico-morale asupra garantării dreptului la viață constă în identificarea unei modalități adecvate de exercitare a consimțământului informat în ipoteza în care pacientul infectat cu virusul SARS-CoV-2 se află în izolare, la terapie intensivă, și este în imposibilitatea de a fi consultat în mod direct cu privire la acțiunile terapeutice la care va fi supus. Dorința pacientului de a nu fi resuscitat în eventualitatea colapsului sistemului cardio-respirator trebuie să fie documentată în prealabil iar, în situația în care acest aspect este nefezabil, indicația de a nu fi resuscitat pacientul trebuie să transpară în mod clar din indicațiile oferite de membri de familie sau alți aparținători ai pacientului. Reprezentând situații producătoare de efecte socio-juridice complexe, actele decizionale nu pot fi adoptate în mod unilateral de furnizorii de servicii medicale și nici nu pot fi aplicate în mod discriminatoriu.³⁸

³⁶ *Ibidem*, paragraphs 84-91.

³⁷ Grand Chamber, *Case of Lopes De Sousa Fernandes vs. Portugal*, (Application No. 56080/13), Judgment, Strasbourg, 19 December 2017, paragraph 166.

³⁸ Pentru informații suplimentare asupra politicilor parlamentare britanice formulate în legătură cu subiectul analizat, a se consulta site-ul: <https://publications.parliament.uk/pa/jt5801/jtselect/jtrights/265/26507.htm>, accesat la data de 21 decembrie 2020, ora 20:45 p.m.

Obligațiile statelor asumate în sensul garantării dreptului la viață și la demnitate în condițiile crizei sanitare se impun a fi evaluate în mod cuprinzător, prin includerea elementelor materiale (înscrise în tipologia celor analizate anterior precum furnizarea de servicii medicale, acordarea de terapie corespunzătoare, implicarea corespunzătoare a profesioniștilor din domeniul medical) și a elementelor imateriale (referitoare la acordarea de informații clare, pertinente, concludente, relevante).

Astfel, autoritățile internaționale și regionale având competențe în domeniul drepturilor omului au emis o Declarație comună având ca obiect obligația guvernelor de a promova și proteja fluxul informațional liber în perioada pandemiei de COVID-19³⁹. Documentul programatic are vocația de a stabili, cu titlu principal, direcțiile statale de acțiune pentru deplina asigurare a dreptului la viață și sănătate al populației: (1) sănătatea umană depinde nu numai de asistența medicală ușor accesibilă ci și de accesul la informații exacte despre natura amenințărilor și a mijloacele de protejare ale individului, familiei și comunității; (2) este esențial ca guvernele să furnizeze informații veridice despre natura amenințării reprezentate de virusul SARS-CoV-2; (3) guvernele sunt obligate, în temeiul dispozițiilor din domeniul drepturilor omului, să furnizeze tuturor informații fiabile în formate accesibile, cu accent deosebit pe asigurarea accesului la informații în favoarea persoanelor cu acces limitat la internet sau în favoarea persoanelor cu dizabilități; (4) în momente de urgență, când accesul la informații este de o importanță critică, restricțiile ample la accesul la internet nu pot fi justificate din motive de ordine publică sau de securitate națională; (5) pentru a contracara dezinformarea, guvernele trebuie să asigure comunicarea prin intermediul mesajelor publice articulate, având ca obiect aspecte referitoare la furnizarea serviciilor publice de asistență sanitară și/sau de asistență de urgență; (6) guvernele statelor trebuie să limiteze cenzura informațională, precum și utilizarea tehnologiei de supraveghere pentru a limita răspândirea virusul SARS-CoV-2 în acord cu standardele de necesitate și proporționalitate.

Concluzii

Tentativele de cuprindere a conceptului demnității într-un cadru epistemologic unitar indică caracterul sintetic al acestuia.

Demnitatea umană constituie, în același timp, sursa drepturilor și libertăților individuale, dar și un element circumscris conținutului și exercițiului fiecărei prerogative umane. Această conceptualizare atașată demnității

³⁹ OHCHR, *COVID-19: Governments must promote and protect access to and free flow of information during pandemic – International experts*, 19 March 2020, documentul este accesibil la adresa <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25729>; accesat la data de 21 decembrie 2020, ora 22:01 p.m.

umane demonstrează caracterul transversal al acesteia astfel încât, dezbaterea individuală sau agregată asupra drepturilor omului conduce, în mod ineluctabil, la valoarea demnității.

Restricționarea, limitarea sau derogarea – ca măsuri care se referă la exercitarea drepturilor și libertăților umane – nu pot aduce atingere demnității umane în dimensiunea sa substanțială, de conținut; singurele consecințe juridice remarcate asupra demnității sunt, în condițiile evocate, identice cu cele produse asupra dreptului sau libertății vizate în mod particular, iar ele țin de sfera exercitării prerogativei.

Din ansamblul drepturilor și libertăților umane, dreptul la viață se evidențiază ca omolog juridic adecvat demnității, dat fiind faptul că atât viața cât și demnitatea constituie premise necesare pentru exercitarea altor drepturi și libertăți. Punctul de incipit – ontologic și gnoseologic – pentru ansamblul drepturilor și libertăților umane este dat de asocierea dintre viață și demnitate, dacă acceptăm raționamentul conform căruia, în absența dreptului la viață celelalte prerogative devin futele, iar în absența demnității, exercițiul drepturilor și libertăților umane devine derizoriu și lipsit de fundament.

În condițiile crizei sanitare actuale, dreptul la demnitate și dreptul la viață se implică reciproc, iar statele sunt responsabile de asumarea primordială a angajamentelor pozitive în sensul intervenției directe și adecvate pentru protecția tuturor categoriilor sociale (și, în special, a celor vulnerabile) în ipoteza infectării cu virusul SARS-CoV-2.

Bibliografie:

Doctrină

Christopher McCrudden, „Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights”, *European Journal of International Law*, vol. 19, nr. 4, 2008, pp. 655-679

Habermas Jurgen, „The Concept of Human Dignity and the Realistic Utopia of Human Rights”, *Metaphilosophy*, vol. 41, nr. 4, 2010, pp. 464-480

Hathaway O., Lim P. and Stevens M., *COVID-19 and International Law Series – Human Rights Law: Right to Life*, Just Security, 18 November 2020, <https://www.justsecurity.org/73426/covid-19-and-international-law-series-human-rights-law-right-to-life/>, accesat la data de 21 decembrie 2020, ora 20:31 p.m.

Pawel Lukow, „A Difficult Legacy: Human Dignity as the Founding Value of Human Rights”, *Human Rights Review*, vol. 19, 2018, pp. 313-329

Schultziner D., „Human Dignity: Functions and Meanings”, p. 85, Malpas J și Lickiss N (eds) *Perspectives on Human Dignity*, Springer Dordrecht, 2007, pp. 73-92

Instrumente juridice și politice

- Carta Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor, adoptată la data de 27 iunie 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), intrată în vigoare la 21 octombrie 1986
- Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, OJ C 326, 26.10.2012
- Constituția Africii de Sud, adoptată la 8 mai 1996 și amendată de Adunarea Constituțională la data de 11 octombrie 1996
- Constituția Republicii Federale Germania, adoptată la 8 mai 1949 și intrată în vigoare la 23 mai 1949, cu modificările și completările ulterioare
- Constituția României, aprobată prin referendumul național din 18-19 octombrie 2003 și intrată în vigoare la data de 29 octombrie 2003
- Convenția Americană a Drepturilor Omului, adoptată la Conferința Inter-americană specializată în domeniul drepturilor omului, desfășurată la San José, Costa Rica, la data de 22 noiembrie 1969
- Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor încheiată la Viena la 23 mai 1969, publicată în ediția oficială a Monitorului Oficial „Tratate Internaționale”, volumul 4
- Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, elaborată la Roma în anul 1950, intrată în vigoare în anul 1953
- Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la data de 10 decembrie 1948 de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite prin Rezoluția nr.217 A
- General Comment no. 23, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1.Add.6
- General comment no. 29 states of emergency (article 4), GE.01-44470 (E) 190901, General comment on article 4 (adopted at the 1950th meeting, on 24 July 2001)
- Human Rights Committee General Comment No. 36 Article 6: right to life, 3 September 2019
- Human Rights Committee, *Statement on derogations from the Covenant in connection with the COVID-19 pandemic*, 24 April 2020
- IACHR, *Pandemic and Human Rights in the Americas*, Resolution 1/2020, 10 Apr., 2020,
- OHCHR, *COVID-19: Governments must promote and protect access to and free flow of information during pandemic – International experts*, 19 March 2020, documentul este accesibil la adresa <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25729>, accesat la data de 21 decembrie 2020, ora 22:01 p.m.

Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice adoptat de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 2200 A la data de 16 decembrie 1966

Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale adoptat de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 2200 A la data de 16 decembrie 1966

Protocolul nr. 13 la Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale privind abolirea pedepsei cu moartea în toate circumstanțele, adoptat la Vilnius, la 3 mai 2002

UNFPA, *Human Rights Principles*, UNE, 2005, <https://www.unfpa.org/resources/human-rights-principles>, accesat la data de 20 decembrie 2020, ora 17:30 p.m.

Jurisprudență

Decizia Curții Constituționale a României nr. 464 din 18 iulie 2019 asupra propunerii legislative de revizuirea Constituției României [Pl-x 331/3.07.2019], publicată în Monitorul Oficial nr. 646 din data de 05.08.2019

Fifth Section *case of Arskaya vs. Ukraine* (Application No.45076/05) Judgment Strasbourg, 5 December 2013

Grand Chamber, *Case of Lopes De Sousa Fernandes vs. Portugal*, (Application No. 56080/13), Judgment, Strasbourg, 19 December 2017

THIRD AGE AND DISABILITY DURING COVID-19 TIMES IN THE UNITED NATIONS VISION*

IOAN VOICU**

Abstract:

Articolul este axat pe o analiză diplomatică, juridică și instituțională a situației persoanelor vârstnice și cu dizabilități în viziunea Națiunilor Unite în contextul circumstanțelor fără precedent generate de pandemia de COVID-19. Este examinată critic situația actuală creată de această pandemie și modul în care ea formează obiectul unor dezbateri diplomatice în Adunarea generală a ONU, în Consiliul de Securitate și în Organizația Mondială a Sănătății din perspectiva persoanelor cel mai greu afectate. Sunt evocate principalele rezoluții adoptate în acest domeniu, evidențiindu-se, totodată, eforturile regionale pentru câștigarea războiului împotriva COVID-19. Este reliefată necesitatea unor acțiuni comune la nivel global în scopul promovării unei solidarități globale pentru identificarea unor soluții realiste, acceptabile pentru toate statele lumii. Sunt citate cele mai importante documente internaționale care vor orienta cooperarea statelor în vederea prevenirii și combaterii pandemiilor, cu referiri speciale la vârsta a treia și la persoanele cu dizabilități.

Cuvinte cheie: sănătate, persoane vârstnice, dizabilități, COVID-19, pandemie, Adunarea Generală a Națiunilor Unite, Consiliul de Securitate, Organizația Mondială a Sănătății, cooperare, solidaritate, rezoluție, convenție

Résumé:

L'article se concentre sur une analyse diplomatique, juridique et institutionnelle de la situation des personnes âgées et des personnes handicapées dans la vision des Nations Unies dans le contexte des circonstances sans précédent générées par la pandémie COVID-19. La situation actuelle créée par cette pandémie et la manière dont elle fait l'objet de débats diplomatiques à l'Assemblée générale des Nations Unies, au Conseil de sécurité et à l'Organisation mondiale de la santé sont examinées de manière critique du point de vue des personnes les plus gravement touchées. Les principales résolutions adoptées dans ce domaine sont mentionnées, mettant en évidence, dans le même temps, les efforts régionaux pour gagner la guerre contre le COVID-19. L'on souligne la nécessité d'une action conjointe

* This article is a continuation of some earlier articles. See Ioan Voicu, Florina Voicu, "The United Nations and the third age", *Drepturile Omului*, no. 1/2016, IRDO, pp. 13-25, at http://revista.irdo.ro/pdf/2016/revista_1_2016/02_Voicu.pdf

See also two articles published in Australia: Ioan Voicu, "Is successful ageing possible?" and "Ageing in the era of globalization", *On Line Opinion*, available at <https://www.onlineopinion.com.au/author.asp?id=4317>

** Professor, PhD, Assumption University, Bangkok, e-mail: ioanvoicu@yahoo.com

au niveau universel afin de promouvoir la solidarité mondiale pour identifier des solutions réalistes, acceptables pour tous les États du monde. Les documents internationaux les plus importants sont cités qui guideront la coopération des États pour prévenir et combattre les pandémies, avec des références particulières sur les personnes âgées et handicapées.

Mots-clés: santé, personnes âgées, handicapées, COVID-19, pandémie, Assemblée générale des Nations Unies, Conseil de sécurité, Organisation mondiale de la santé, coopération, solidarité, résolution, convention

Preliminary observations

In accordance with the United Nations (UN) practice, the third age encompasses people of 65 and 80+ years. The UN terminology on the matter as used in current documents gives preference to other expressions like “older persons”, “elderly”, “senior citizens” etc., all of them under the larger umbrella of ageing.

While dealing with the phenomenon of ageing, the asymmetric effects of globalization cannot be ignored or minimized, in particular during the current unprecedented situation generated by COVID-19.

Globalization had its losers, and one of the most visible case is the situation of older persons, in particular those with disabilities, who are subject to undeserved marginalization and are not portrayed and perceived in many countries as equal actors in their communities.

But who are these losers?

The UN has offered a recent persuasive answer.

There are more than 901 million people aged 60 and older in the world, representing 12 per cent of the global population. Almost half of the persons aged 60 years and older have some form of disability. The specific needs and risks faced by older persons with disabilities and the challenges they face in accessing the professional assistance they require, in particular during COVID-19 times, are frequently unaddressed. Moreover, some old preconceptions about third age lead to a failure to recognize the negative consequences of disabilities.

The COVID-19 is causing untold fear and suffering for older persons across the world. As of 5 November 2020, 49,035,150 cases were recorded and this pandemic has already taken the lives of 1,239,665 people. Fatality rates for those over 80 years of age is five times the global average. As the virus spreads rapidly to developing countries, the mortality rate for older persons is expected to rise even higher.¹

¹ See UN data on COVID-19 at <https://covid-19-data.unstatshub.org/>. For substantive information on ageing see UNFPA, *Ageing in the Twenty-First Century: A Celebration and*

The current population of Romania is 19,192,987 as of November 4, 2020, based on Worldometer elaboration of the latest UN data. The phenomenon of demographic ageing has intensified in Romania, the older population, aged 65 and over, exceeding by 579,000 people the young population, aged 0-14 (3,804,000 compared to 3,225,000 people). Until November 5, on the territory of Romania, 276,802 cases of persons infected with the COVID - 19 have been confirmed.²

Current legal situation

From the legal perspective it should be reminded first of the existence of the almost universally ratified Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2008), a comprehensive multilateral treaty containing a long preamble and 50 articles.³

However, despite the steps the states parties have taken to implement it, many older persons with disabilities are facing serious difficulties as far as the full enjoyment of their rights is concerned. Meanwhile, the development of the international framework pertaining to both ageing and disability continues to be present on the global agenda and its legal importance is increasingly recognized by the international community. Yet, the Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing adopted in 2002, which is the main international policy document concerning older persons, in none of its 19 articles makes reference to older persons with disabilities.⁴

For a clear definition, Article 1, paragraph 2 of the above mentioned Convention stipulates: "Persons with disabilities include those who have long-term physical, mental, intellectual or sensory impairments which in interaction

A Challenge, UNFPA, New York, and HelpAge International, London, 2012. The report is available at <https://www.unfpa.org/publications/ageing-twenty-first-century>

² Updated statistics and information on COVID-19 in Romania are available at <https://datelazi.ro/> Many interesting aspects of the consequences of COVID-19 pandemic in Romania have been analyzed in a series of books such as: Laurențiu Șoitu, *Covid our cage*, European Institute, Iasi, 2020; Petre Crăciun, *Corona Jurnal, Thoughts from isolation*, Zorio Publishing House, Bucharest, 2020. See also the collective volume entitled *In the fight against us, the virus and the crises of the world. Academic journal in pandemic*, coordinators Cristina Vohn, Dan Dungaciu, ISPRI Publishing House, Bucharest, 2020. (All these books are in Romanian language).

³ The full text of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities is available at <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> The Romanian version of the Convention is available at <http://anpd.gov.ro/web/conventia/>

The Convention entered into force on 3 May 2008 and has 182 contracting parties. Romania ratified the Convention on 31 January 2011. For further details see https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=_en.

⁴ The Madrid Political Declaration on ageing is available in extenso at https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/Madrid_plan.pdf.

with various barriers may hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others”.

While the findings and conclusions of scientists on ageing have an obvious value in the process of increasing longevity in general, they have to be permanently confronted with the collective opinions expressed on this matter at the global level by the world community of nations, as illustrated in specific resolutions adopted by the United Nations General Assembly (UNGA) on behalf of 193 Member States.

Between 2015 and 2030, the number of persons aged 60 years or over is projected to grow by 56 per cent, from 901 million to 1,4 billion, and this increase is expected to be the greatest and the most rapid in the developing world. The global population of older persons is expected to rise to 2,1 billion by 2050, when there will be roughly the same number of older persons and children under 15. Therefore, greater attention needs to be paid to the specific challenges affecting older persons, including mostly in the field of human rights. That demands *inter alia* action- oriented measures for strengthening active and healthy ageing, stressing the important role of public health policies and programs in enabling the rapidly growing number of older persons to remain in good health and maintain their vital contributions to the well-being of their families, communities and societies.⁵

Acting in this spirit, on 3 August 2020, the World Health Organization (WHO) adopted a document entitled “The Decade of Healthy Ageing (2020-2030)” which offers an opportunity to bring together governments, civil society, international agencies, professionals, academia, the media, and the private sector for ten years of concerted, catalytic and collaborative action to improve the lives of older people, their families, and the communities in which they live⁶.

For unexplained reasons, COVID-19 is not mentioned in this document, but some important factors for promoting health assistance for older persons are rightly emphasized.

The document advocates for inter-generational solidarity which enables social cohesion and interactive exchange among generations to support health and well-being for all people.

The UN system will have an important role to play in the implementation of “The Decade of Healthy Ageing (2020-2030)”. It has already recommended

⁵ Data on older persons at the global level are available at <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf>.

⁶ WHO relevant documents are available at [https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing#:~:text=The%20Decade%20of%20Healthy%20Ageing%20\(2020%2D2030\)%20is%20an,people%2C%20their%20families%2C%20and%20the](https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing#:~:text=The%20Decade%20of%20Healthy%20Ageing%20(2020%2D2030)%20is%20an,people%2C%20their%20families%2C%20and%20the).

to member states to adopt strategies that take into account the entirety of the human life course and foster inter-generational solidarity, the strengthening of institutional mechanisms, research, data collection and analysis and the training of necessary personnel in the field of ageing, participatory consultations with relevant stakeholders and social development partners, in the interest of developing effective policies that create national policy ownership and consensus-building. It is requested that universal health coverage must include older persons, enabling them to have access, without discrimination, to nationally determined sets of needed promotive, preventive, curative and rehabilitative basic health services and essential, safe, affordable, effective and quality medicines.⁷

From another promising legal perspective, on 18 December 2019, in a special comprehensive resolution, the UNGA encouraged, *inter alia*, member states to continue to contribute to the work of the Open-ended Working Group on Ageing, in particular by presenting measures to enhance the promotion and protection of the human rights and dignity of older persons, such as best practices, lessons learned and possible content for a multilateral legal instrument in order to enable it to fulfil its existing mandate of strengthening the protection of the human rights of older persons by considering the existing international framework of the human rights of older persons and identifying possible gaps and how best to address them. It suggests to consider, as appropriate, the feasibility of further instruments and measures, and to adopt at each session inter-governmentally negotiated recommendations to be presented for consideration by the General Assembly.⁸

At the regional level, an exemplary step deserves to be remembered: the adoption of the Inter-American Convention on Protecting the Human Rights of Older Persons (2015) which can be used as a model for negotiating a similar universal legal instrument on the matter. This comprehensive Convention (41 articles), which entered into force on 11 January 2017, defines ageing as a gradual process that develops over the course of life and entails biological, physiological, psycho-social, and functional changes with varying consequences, which are associated with permanent and dynamic interactions between the individuals and their environment.⁹

Many non-governmental organizations made vibrant appeals addressed to the UN for speeding up the preparation of an appropriate universal

⁷ See the most relevant UN resolutions at <https://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/index.html>.

⁸ For the full text of the relevant resolution on ageing see <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/74>.

⁹ The full text of the Convention is available at http://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_a-70_human_rights_older_persons.asp.

legal instrument. The reasons for such a demand are numerous and highly persuasive. It is quite instructive to remind some of these reasons.

While, in principle, existing human rights instruments apply equally across the lifetime of all human beings, in reality, people encounter systematic and structural inequalities when they get older. The lack of visibility of specific challenges facing older persons in current human rights instruments creates barriers to the equal and full enjoyment of human rights by people when they get older.

Documents illustrate the fact that older persons are often excluded, have fewer choices, and are offered services of poor quality on account of their old age; they frequently lack equal access to training, employment and health-care. They are regularly de-prioritized or even overlooked in policy reforms. Treating people differently just because they are old is an obvious form of discrimination which remains unchallenged, because ageism is pervasive and entrenched in many national societies.

The contributions of older people to society are often devalued and old age is considered by many persons as synonymous with decline, burden, and uselessness. Therefore, an authentic human rights approach is needed to enable older people to be full actors in society and to offer their knowledge, skills and experience through civic participation and public engagement to help shape a better world for all.

There is no doubt that lifetime knowledge of older persons, their talents and competence are an added value for society and should be seriously taken into account.

That purpose could be achieved through a UN universal convention which could help older people contribute, prosper and equally enjoy their rights. Such a legal instrument would represent an important acknowledgement that older persons are of equal value to society. At the same time, it could contribute to improving older persons' awareness of their specific rights, empower them as rights holders, and help fight ageist stereotypes.

However, in order to be really effective the future legal instrument/convention should contain clear provisions for a stronger monitoring process with regard to the human rights situation of older people world-wide, in order to put an end to the destructive practice of ageism.

While waiting for further progress in the elaboration of a universal convention on the rights of older persons, more attention should be paid to the implementation of UNGA resolutions on COVID-19 adopted in 2020 which are relevant for the third age. We have in mind the following resolutions whose titles are self-explanatory: resolutions 74/270 of 2 April 2020, entitled "Global solidarity to fight the coronavirus disease 2019 (COVID-19)", 74/274 of 20 April 2020, entitled "International cooperation to ensure global access

to medicines, vaccines and medical equipment to face COVID-19”, 74/306 of 11 September 2020, entitled “Comprehensive and coordinated response to the coronavirus disease (COVID-19) pandemic”, and 74/307 of 11 September 2020, entitled “United response against global health threats: combating COVID-19”.¹⁰

Under the item “Follow-up to the International Year of Older Persons: Second World Assembly on Ageing,” a report of the UN Secretary-General was circulated in 2019 under the symbol A/74/170. In accordance with the first recommendation contained in this report, the 193 UN Member States are invited to: “Intensify efforts towards a paradigm shift that leverages ageing as an opportunity and recognizes older persons as active agents who already make substantial contributions to development efforts.”¹¹

A more recent substantive conclusion formulated about COVID-19 in a follow-up UN report published in 2020 says: “This pandemic has brought unprecedented challenges to humanity and presents a disproportionate threat to the health, lives, rights and well-being of older persons. It is crucial to minimize these risks by addressing the needs and human rights of older persons in our efforts to fight the pandemic. At the same time, many of these risks are not new. Older persons have long been subject to inadequate protection of their human rights and overlooked in national policies and programs. COVID-19 recovery is an opportunity to set the stage for a more inclusive, equitable and age-friendly society, anchored in human rights and guided by the shared promise of the 2030 Agenda for Sustainable Development to *Leave No One Behind*”.¹²

On 13 October 2020 Antigua and Barbuda, Ecuador, Philippines and United Republic of Tanzania circulated in the UNGA a draft resolution entitled *Inclusive development for and with persons with disabilities*.¹³

As this draft has all chances to be adopted in due time by the UNGA, we will summarize it below, while respecting its original terminology and focusing mostly on the legal and diplomatic aspects of its content. This comprehensive document containing a long preamble and 35 operative paragraphs is being negotiated now in order to be finalized and adopted by the 193 UN member states.

¹⁰ All these resolutions are available in official versions at <https://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/index.html>.

¹¹ For the full text of the report see <https://digitallibrary.un.org/record/3822908?ln=en>

¹² The report is available at <https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-05/Policy-Brief-The-Impact-of-COVID-19-on-Older-Persons.pdf>

¹³ This comprehensive UN draft resolution was further revised and with a larger sponsorship is available at <https://www.undocs.org/en/A/C.3/75/L.9/Rev.1> under the title *Inclusive development for and with persons with disabilities*.

According to the preamble of the draft, the UNGA updates the information on the matter and recognizes that persons with disabilities make up an estimated 15 per cent of the world's population, or 1 billion people, of whom an estimated 80 per cent live in developing countries, and that persons with disabilities are disproportionately affected by poverty.

Another important recognition, well formulated in the text of the preamble, is that persons with disabilities have been and will continue to be directly and indirectly disproportionately affected by the coronavirus disease (COVID-19) pandemic, which has exacerbated poverty, unemployment, violence, discrimination, stigmatization, exclusion and inequalities. Persons with disabilities continue to experience severe health conditions, barriers in accessing protection measures, inaccessible public health information and discrimination in accessing health care.

From the 35 operative paragraphs of the document under consideration we will highlight in particular those referring to institutional aspects, as the implementation of the resolution will be under the supervision of the UN system.

A preliminary observation has to be made before analyzing the substance of institutional aspects. There are no specific references about older persons in the operative part of the document and COVID-19 is mentioned only once.

The UNGA welcomes through this draft the inclusion of persons with disabilities in the 2030 Agenda for Sustainable Development and recognizes that their participation is integral to the full and inclusive implementation of the Sustainable Development Goals. It encourages the participation of persons with disabilities in the design and implementation of strategies which are inclusive of persons with disabilities and respect, protect and promote their rights, bearing in mind the Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

An important appeal is addressed by the UNGA to member states, relevant regional organizations and UN bodies and agencies to take into account the rights, participation, perspectives and needs of persons with disabilities on an equal basis with others in ensuring that all development policies and programs, including those regarding poverty eradication, discrimination and the elimination of all forms of violence and abuse for women and girls with disabilities, social protection, full and productive employment and decent work, and appropriate measures for financial inclusion, as well as urban and rural planning and accessible community and housing development, including the objectives and principles of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the goals of the 2030 Agenda, are translated into concrete actions.

The UNGA requests the Secretary-General, in coordination with all relevant United Nations entities, to submit information at its seventy-seventh session in 2022 on the implementation of the resolution under consideration and to include in the report relevant information on the impact of the COVID-19 pandemic on persons with disabilities, as well as their participation in efforts to respond to and recover from the pandemic.¹⁴

An unprecedented debate

At the initiative of Indonesia, the UN Security Council decided to organize an open debate on the topic “Peacebuilding and sustaining peace: Pandemics and the challenges of sustaining peace”, which was convened on 12 August 2020. The debate was not limited to the participation of the 15 members of the Security Council, being open to all interested UN member states.

From this unprecedented diplomatic debate containing 56 statements and covering 120 pages we will refer mainly to the role of solidarity, as a universal value, in fighting COVID-19, as a global pandemic affecting the world community of nations as a whole.¹⁵

The UN Secretary-General, who opened the debate, made a lucid evaluation of the situation generated by COVID -19 world-wide. He said: “COVID-19 is a human tragedy, but we can mitigate the impacts by the choices we make. More than ever, multidimensional, coordinated and conflict-sensitive responses and whole-of-society approaches are crucial. They are key to ensuring that peacebuilding and sustaining peace initiatives go hand-in-hand with inclusive and sustainable development, anchored in the protection and promotion of human rights, gender equality and the commitment to leaving no one behind.”¹⁶

A substantive statement was delivered by the Permanent Delegation of the European Union to the UN. It says *inter alia* that “We are witnessing every day the direct and secondary consequences of the coronavirus disease (COVID-19) pandemic interacting with pre-existing crises. The pandemic adds another layer of complexity to already fragile situations affected by years of conflict but engaged in peacebuilding processes. It is creating new and amplifying existing problems and exacerbating existing human rights concerns and socioeconomic and gender-based inequalities, increased insecurity for women, girls, and persons in vulnerable situations, as well as mental health and psycho-social concerns. Fast-moving complex emergencies

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ All statements have been published in extenso and are available at <https://undocs.org/S/2020/799>

¹⁶ *Ibidem.*

such as COVID-19 require a whole-of-system and whole-of-society response through coordination, partnerships and the efficient use of a combination of multilateral tools.”¹⁷

An interesting statement was made by the Permanent Representative of Romania to the United Nations, Ion Jinga, in his national capacity. He emphasized *inter alia* the following: “The COVID-19 pandemic has had a devastating effect worldwide, affecting in particular vulnerable communities - women and children, people with disabilities, the marginalized, displaced persons and refugees - and exacerbating already existing inequalities. As has been reiterated, the pandemic is adding yet another layer of complexity to already fragile situations. The pandemic is not merely a health crisis. Its direct and indirect consequences, including unemployment, food insecurity, lack of access to basic services and the inability to send remittances, can act as risk multipliers and increase tensions and fuel instability. By exacerbating the drivers of conflict, the pandemic directly undermines the social fabric of societies. Its corrosive effects span the social, economic, and political dimensions. The way in which we address this unprecedented challenge will represent one of the biggest tests for our global solidarity and our capacity to react collectively.”¹⁸

In a realistic manner, the former UN Secretary-General, Ban Ki-moon, warned that “Global solidarity has been loosened, while multilateralism has been under threat. This jeopardizes ongoing international efforts to sustain peace, or may even cause a reversal in hard-won peace and security gains to date.”¹⁹

In the opinion of Denmark “the ongoing pandemic serves as a stark reminder of the need for global solidarity and reinvigorated multilateral cooperation, not least in support of the peacebuilding agenda. Our collective response will determine how fast and how well the world recovers.”²⁰

Vietnam stated that “ASEAN leaders have reaffirmed their political commitment and taken coordinated measures to protect the health of our citizens, revitalize our economies and prevent the pandemic from undermining overall regional peace and stability. No one can win this battle against the COVID-19 pandemic alone. Vietnam continues to underscore the critical importance of international solidarity and strengthened cooperation in our

¹⁷ For the full statement of the European Union see note 15 *supra*.

¹⁸ See note 15 *supra*. For a critical presentation of the way older persons are treated in Romania, see the excellent essay signed by academician Ioan Aurel Pop under the title “Dangerous old men”, available at <https://culturaromana.ro/ioan-aurel-pop-periculosii-batrani/>. (The essay is in Romanian language.)

¹⁹ The full statement is available at <https://undocs.org/S/2020/799>

²⁰ *Ibidem*.

response to COVID-19. We are strongly committed and call on all to join hands in this common endeavor.”

The representative of Vietnam reminded also that “Special support must be given to the most vulnerable in conflicts and health crises, particularly older persons, women and children, persons with disabilities, refugees and displaced persons.”²¹

Interesting considerations were expressed by the Permanent Mission of Thailand. In its opinion “the bridging role among relevant United Nations organs could foster cross-pillar approaches to the pandemic in the peace and security context. The COVID-19 pandemic could pose challenges on socioeconomic issues beyond those related to the immediate health and humanitarian impacts. Accordingly, the response to the pandemic requires systemic approaches for effective preparedness and solutions. A stronger and more coherent cross-pillar approach would lead to more efficiency in supporting countries to become more sustainable and resilient, which will contribute to a more peaceful society.”²²

Germany concluded its statement in the Security Council on a hopeful note. It reminded that “This pandemic, just like other multidimensional challenges, is providing us as an international community with an opportunity – an opportunity to strengthen cooperation, reinforce multilateralism and show international solidarity. If we manage to overcome traditional thinking and siloes and find integrated and coherent solutions, we will be able to defeat a deadly virus, eventually halt climate change and hopefully realize a world where everybody can live in peace and security.”²³

Future developments

A Conference of States Parties to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities has been planned to take place in a not too distant future. The main theme to be discussed is “Addressing the rights and needs of older persons with disabilities: ageing and demographic trends”.²⁴ We will summarize some selected considerations and recommendations prepared by the UN Secretariat for this Conference.

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibidem.*

²³ *Ibidem.*

²⁴ For details concerning the Conference and its agenda see <https://www.un.org/development/desa/disabilities/conference-of-states-parties-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-2/cosp13.html>.

The point of departure is that ageing and disability are intimately related. As mentioned above, from the more than 901 million people aged 60 and older in the world almost half of them have some form of disability.

In a 2019 report the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities drew attention to the obligation to combat stereotypes, prejudices and harmful practices relating to persons with disabilities, including those based on age.²⁵

The 2030 Agenda for Sustainable Development is a programmatic document that requires that no one must be left behind in the implementation of the Sustainable Development Goals, including all persons with disabilities, irrespective of their age.²⁶

In August 2020, the World Health Organization (WHO) launched the Decade of Healthy Ageing 2020–2030, already mentioned above, which includes a commitment to develop age-friendly urban and rural physical and social environments through policies, systems, services, products and technologies. The WHO has in mind that people aged 60 and above are expected to reach 21 per cent of the global population by 2050, reaching nearly 2.1 billion. The number of persons aged 80 or over is growing faster still and the expectation is that it will more than triple from 2015 to 2050.²⁷

It is well known that disability is most common among older persons. At the global level, almost half (46 per cent) of persons aged 60 years and above experience some form of disability. Among people aged 80 and above disability rates are especially high. The global coronavirus disease officially known as COVID-19 pandemic further places older persons and those with underlying medical conditions, many of whom have disabilities, at higher risk of severe illness and mortality.²⁸

In May 2020, the Secretary-General called for a stronger disability-inclusive and age-sensitive response to the pandemic and issued a policy brief entitled “The impact of COVID-19 on older persons”. According to this document, the fatality rates among those aged 80 and above is five times the

²⁵ See for more details the materials available at <https://www.ohchr.org/en/issues/disability/srdisabilities/pages/srdisabilitiesindex.aspx>.

²⁶ The full text of the 2030 Agenda is available at <https://sdgs.un.org/publications/transforming-our-world-2030-agenda-sustainable-development-17981>

²⁷ See the full text of the document at https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB146/B146_23-en.pdf.

²⁸ *Ibidem*.

global average. For instance, 95 per cent of the lethal cases in Europe have occurred among persons older than 60 years.²⁹

Key causes of disability in old age include visual impairment, hearing loss and osteoarthritis. Dementia, the prevalence of which increases with age, is the greatest cause underlying disability-adjusted life years in developed countries and the second greatest worldwide.

In the same policy brief, the COVID-19 crisis is described as having revealed prevailing ageist attitudes, with reports of discriminatory remarks and hate speech targeting older persons occurring in public discourse. Under such circumstances, governments must devote efforts to discrediting negative stereotypes to eliminate ageism in the context of the pandemic and promote a positive narrative that brings to the valuable contributions to the fore that older persons have made during the pandemic, such as the many retired physicians, nurses, scientists and researchers who heeded calls from Governments to return to work.

Moreover, it should be recognized that the spread of COVID-19 in care homes and institutions has taken a devastating toll on many older persons with disabilities. It is common knowledge that once COVID-19 has spread within a facility, it is difficult to control its proliferation, as individual personal care requires close proximity. In that context, the consequences are serious, as older persons with disabilities are at greater risk of neglect, abuse, and violence.

More specifically, a disability-inclusive response to and recovery from COVID-19 should take care first of all of older persons who are unable to use normal services such as online shopping and banking and telemedicine.

It is a fact of life demonstrated by recent developments that older persons with disabilities are at a higher risk of contracting COVID-19. Moreover, some older persons with an intellectual disability or a psychosocial or mental illness are not able to remain confined to their home for a long time. Many older persons with disabilities are also facing age-based discrimination due to the high pressure placed on the health-care system and the limited availability of resources. It is estimated that up to 14 million older persons with disabilities are affected by humanitarian disasters, and their rights and needs are widely overlooked in humanitarian responses.

In order to advance the rights of older persons with disabilities, the UN Secretariat has advanced some points for action. The first one refers to the necessity of strengthening national legislation and policies in line with the universal Convention mentioned above by implementing a human rights-

²⁹ The policy brief is available at <https://www.humanitarianlibrary.org/resource/policy-briefthe-impact-covid-19-older-persons>

based approach. This entails *inter alia* prohibiting all discrimination and combating and eliminating prejudice and stigma on the grounds of disability and age. This includes, for example, protecting the right to equal recognition before the law and the right to live independently and be included in the community.

A relevant question is suggested in the preparatory documentation for further consideration during the envisaged Conference on the matter evoked above. It says: “What are some of the emerging best practices of targeted and mainstreamed social protection measures that have been or are being implemented to protect older persons with disabilities in the mitigation of, response to and recovery from the COVID-19 pandemic? What efforts can Governments step up to ensure that the high mortality rates faced by older persons with disabilities observed during the pandemic is not repeated?”³⁰

On 22 October 2020, Gerard Quinn, Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, in a statement made during the 75th session of the UNGA, Third Committee, reminded that in some countries, evidence suggest that the majority of COVID-19 deaths have been persons with disabilities, including especially older persons with disabilities. Many persons with disabilities continue to find themselves in situations of heightened risks, which include segregated settings and institutions.

In the opinion of the Special Rapporteur “Now, more than ever, we need multilateral action to respond to the crisis appropriately and to ensure that there is a much more inclusive recovery for those who are among the farthest left behind [...] we need to make a clear public commitment to disability inclusion by adopting a clear policy framework for the inclusion of persons with disabilities across all existing international cooperation efforts. States should mainstream disability inclusion into all international cooperation policies and programs, and complement them with disability-specific initiatives. The COVID-19 pandemic and its socioeconomic consequences reveals the necessity for robust international cooperation. We have a shared responsibility to build back better for all. There is an urgent need to establish accountability mechanisms to check that all COVID-19 response and recovery funds are reaching persons with disabilities.”³¹

Finally, we will quote the European Union (EU) statement in an interactive dialogue on the same issue on 22 October 2020. The EU, which is itself a party to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, recognized that the COVID-19 pandemic has generated, both in Europe, as well as globally, a human crisis of unprecedented scale, which is disproportionately affecting

³⁰ *Ibidem*.

³¹ For details see <https://www.un.org/press/en/2020/gashc4300.doc.htm>.

more than one billion people with disabilities. In the EU's opinion the design, implementation, monitoring and evaluation of measures taken in response to the COVID-19 must be conducted with the participation of persons with disabilities and their representative organizations in all stages of the COVID-19 response and recovery, be inclusive of their specific needs and ensure their right to the highest attainable standard of physical and mental health, ensure their access to life-saving treatments, and protect their social and economic wellbeing on an equal basis with others.”³²

An open question

The ongoing 75th session of UNGA is expected to address all relevant issues concerning the third age and disability in the new context generated in 2020 by the COVID-19 pandemic. Meanwhile, a new significant diplomatic and institutional event took place which opened a cardinal question in the field of multilateral diplomacy: *What next?*

On 29 October 2020, under UNGA Agenda item 128 *Strengthening of the United Nations system*, a draft resolution submitted by the President of the UNGA (Volkan Bozkir) entitled *Special session of the General Assembly in response to the coronavirus disease (COVID-19) pandemic* was world-wide circulated.

After informal diplomatic consultations and a short procedural debate the draft was adopted by the UNGA on 5 November 2020.³³

The resolution in its final form has a short preamble and 10 operative paragraphs.

As the preamble contains a number of consensus ideas about COVID-19, it deserves to be summarized in these pages.

First of all, the UNGA noted by this resolution “with concern the threat to human health, safety and well-being caused by the coronavirus disease (COVID-19) pandemic, which has spread all around the globe, as well as the unprecedented and multifaceted effects of the pandemic, including the severe disruption to societies, economies, global trade and travel and the devastating impact on the livelihoods of people”.

The UNGA also recognized that “the COVID-19 global pandemic requires a global response that is people-centered, gender-responsive, with full respect for human rights, multidimensional, coordinated, inclusive and innovative, based on unity, solidarity and multilateral cooperation”.

³² The resolution was adopted on 5 November 2020 by a vote of 150 in favor to none against, with three abstentions (Armenia, Israel, United States) after a controversial discussion summarized at <https://www.un.org/press/en/2020/ga12282.doc.htm>.

³³ The final official text of the resolution is available at <https://undocs.org/en/A/RES/75/4>

By the same preamble, the UNGA reaffirmed the commitment of 193 member states to international cooperation and multilateralism and noted the fundamental role of the United Nations system in the comprehensive global response to the COVID-19 pandemic, including the crucial role played by the World Health Organization, and the crucial efforts of member states therein”.

Finally, the preamble contains an important element of information. A majority of states members of the UN have already concurred with the request, submitted on behalf of the States members of the Movement of Non-Aligned Countries, to convene a special session of the General Assembly in response to the COVID-19 pandemic, at the level of Heads of State and Government.

The whole operative part of the draft resolution is dedicated to organizational aspects of the proposed special session which will be held for two days, on 3 and 4 December 2020, at the UN Headquarters in New York.³⁴

It can be expected that giving tangibility to legitimate demands and aspirations of the world community of nations, the special session of UNGA will contribute to finding realistic solutions at the global level in the process of fighting COVID-19 for the benefit of all humankind, including 12.3 per cent of older persons of the current 7.5 billion world’s population. Therefore, this diplomatic event can be considered as a promising and testing turning point in the calendar of global efforts for winning the war against COVID-19 pandemic. Its positive outcome, demonstrating the diplomatic maturity of the world organization and its members, might prove to be an important precondition for reaching genuine progress in making successful ageing a persuasive reality. Otherwise, the humanistic objectives about the third age and disabled persons proclaimed by the UN will continue to remain just on a list of noble aspirations.

In conclusion, some moderate hope can be expressed that in 2021 the traditional UN messages on the occasion of the International Day of Older Persons, celebrated on October 1st, and about the International Day of Persons with Disabilities celebrated on 3 December will not be, as in the past, a collection of platitudes, but will be a vibrant and robust appeal for universal recognition of the fact that as all aged human beings with disabilities must continue to enjoy a full, independent, and autonomous life, health, safety, integration, and active participation in the economic, social, cultural and political spheres of their national communities.³⁵

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ One of the most recent popular book on all these issues is Daniel J. Levitin, *Successful Aging: A Neuroscientist Explores the Power and Potential of Our Lives*, Dutton, New York, 2020. This book has the merit of combating the idea that aging inevitably brings infirmity and unhappiness and confirming that “health span”—not “life span”—is what matters.

Bibliography:

- Petre Crăciun (2020), *Corona Jurnal, Thoughts from isolation*, Zorio Publishing House, Bucharest
- Daniel J. Levitin (2020), *Successful Aging: A Neuroscientist Explores the Power and Potential of Our Lives*, Dutton, New York
- Ioan Aurel Pop (2020), “Dangerous old men”, available at <https://culturaromana.ro/ioan-aurel-pop-periculosii-batrani/>
- Laurențiu Șoitu (2020), *Covid our cage*, European Institute, Iași;
- Cristina Vohn, Dan Dungaciu (2020), *In the fight against us, the virus and the crises of the world. Academic journal in pandemic*, coordinators, ISPRI Publishing House, Bucharest;
- Ioan Voicu, Florina Voicu (2016), “The United Nations and the third age”, *Drepturile Omului*, no. 1/2016, IRDO, pp. 13-25
- UN, Policy Brief: The Impact of COVID-19 on older persons, May 2020
- UNDESA (2019), *World Population Ageing 2019: Highlights*, UN, New York
- UNFPA (2012), *Ageing in the Twenty-First Century: A Celebration and A Challenge*. UNFPA, New York, and HelpAge International, London
- WHO, Decade of Healthy Ageing, Development of a proposal for a Decade of Healthy Ageing 2020–2030 – Report by the Director-General, EB146/23, 11 December 2019

THE CHILDREN AND YOUNG PEOPLE'S COMMISSIONER SCOTLAND

BRUCE ADAMSON*

Abstract:

Instituția Comisarului pentru Copii și Tineri din Scoția a fost înființată în anul 2003 de către Parlamentul Scoției. Una dintre valorile fundamentale ale instituției este asigurarea participării copiilor și tinerilor în activitatea sa. Instituția este implicată în creșterea gradului de conștientizare și de înțelegere a drepturilor copilului în rândul copiilor și adulților din Scoția. În baza mandatului, Comisarul efectuează anchete în domenii cheie ale drepturilor copilului și promovează o abordare bazată pe drepturile omului în politicile, orientările și practicile de la nivel național. Ultimii ani au fost marcați de eforturile de a încorpora Convenția Organizației Națiunilor Unite cu privire la drepturile copilului în legislația internă scoțiană și de a promova adoptarea unor reglementări pentru a consolida protecția copiilor și tinerilor din toată Scoția.

Cuvinte cheie: Comisarul pentru copii și tineri, Convenția Organizației Națiunilor Unite cu privire la drepturile copilului, participare, integrare, vârsta răspunderii penale, apărători ai drepturilor omului

Résumé:

L'institution pour enfants et jeunes de l'Ecosse a été créée en 2003 par le Parlement de l'Ecosse. L'une des valeurs fondamentales de l'institution est d'assurer la participation des enfants et des jeunes à leur travail. L'institution est engagée dans des actions de conscientisation et de compréhension des droits de l'enfant par les jeunes et les adultes de l'Ecosse. Le Commissaire effectue des enquêtes dans les domaines clés des droits des enfants et promeut une démarche fondée sur les droits de l'homme en matière de politiques, d'orientations et de pratiques au niveau national. Les dernières années ont été marquées par les efforts d'inclure la Convention de l'ONU relative aux droits de l'enfant dans la législation interne écossaise et de proposer des réglementations améliorées afin de protéger les enfants et les jeunes de l'Ecosse.

Mots-clés: Commissaire pour les enfants et les jeunes, Convention de l'ONU relative aux droits de l'enfant, participation, intégration, l'âge de la responsabilité pénale, défenseurs des droits de l'homme

*Children and Young People's Commissioner. In May 2017, Bruce Adamson was appointed Children and Young People's Commissioner for a six-year term. He is the third Commissioner to have taken up this role since it was established in 2003. E-mail: info@cypcs.org.uk

Childhood is special and those in power have additional obligations in relation to children's human rights. The Commissioner has authority and powers to promote and protect the human rights of all children and young people in Scotland: that is everyone under 18, and everyone under 21 who is in care or care experienced. Children and young people do not have the same economic or political power as adults, and often struggle to access justice in the same way that adults do, so the Commissioner's role exists to champion their rights. The institution was created by a law passed by the Scottish Parliament in 2003¹, in line with principles set out by the United Nations.

According to the law the Commissioner must: a) make sure that children, young people and adults know about children's human rights, and make sure they understand them; b) make sure that people in power respect, protect and fulfil children's human rights; c) make suggestions relevant to children's human rights to improve policies, the law, and the way that people work; d) find examples of where adults work well with children and young people and share them with others who can learn from this; e) carry out research into children and young people's lives and let adults know when the rights of children and young people are not being respected; f) make sure adults listen to what children and young people have to say when decisions are being made that affect their lives.

I. INVOLVING CHILDREN AND YOUNG PEOPLE

As an office, we involve a diverse range of children and young people in our work. Participation is a core value of our office and is at the heart of everything we do. Not only does this uphold children and young people's rights, it ensures their views, experiences and ideas inform all areas of our work. It ensures we are holding ourselves directly accountable to children and young people across Scotland while working on their behalf.

Young Advisers

Their role is to advise the Commissioner and the office on all aspects of our work, help identify important issues for young people, and to inform current and future work. They play a key role in promoting the human rights of children and young people at a national and international level.

A year before the COVID-19 pandemic, led by our Young Advisers, we created a new four-year strategic plan which builds on the foundations of the last two years and continues to put the voice of children and young people at the heart of our work. The thematic issues children raised focus on poverty, mental health, and climate justice.

¹ Commissioner for Children and Young People (Scotland) Act 2003. The document can be found here: <https://www.legislation.gov.uk/asp/2003/17/contents>

Children and young people also led our international engagement with human rights bodies, with two of our young human rights defenders giving evidence to the UN Committee Against Torture, and four 10-year-old children from Avenue End Primary in Glasgow attending the UN Human Rights Council to work with the Special Rapporteur on Extreme Poverty.

A Toolkit for Empowering Child Human Rights Defenders

Over the past two years the Children's Parliament and the Commissioner have been working together to highlight the ways that children and young people in Scotland act as human rights defenders, and to show adults how they can best empower and protect them. This aligned with the UN Committee on the Rights of the Child's Day of General Discussion in 2018 which explored the theme of 'empowering and protecting child human rights defenders'.

In December 2019, we jointly launched a toolkit² and accompanying film³ for adults all over the world who work with children and young people. It explains the work we have done around empowering child human rights defenders, outlines our human rights-based approach and contains creative, participatory activities that will let you carry out a project of your own.

Giving evidence to the United Nations Committee Against Torture

A key element of our work is to support young human rights defenders by ensuring they have the tools they need and the protections they require in order to demand change. Children and young people must have the opportunity to share their own views and experiences directly with those responsible for decision-making at every level of governance, including international legal mechanisms such as the United Nations human rights treaty bodies and the Human Rights Council.

#ClimateStrike

The Commissioner supported children and young people acting as human rights defenders by taking part and addressing the Climate Strike in September 2019.

As an office, we were concerned to hear that some children and young people were being threatened with detention or other punishments for going on climate strike.

The Commissioner wrote to education leaders, urging them to reject this approach. The UNCRC clearly outlines children and young people's rights to

² The toolkit can be found at: <https://cypcs.org.uk/wp-content/uploads/2020/02/Children-Human-Rights-Defenders-toolkit.pdf>

³ https://www.youtube.com/watch?v=bkKaonU6fWc&feature=emb_title&ab_channel=childrensparliament

participation and freedom of association in peaceful protest; human rights defenders should not face reprisals for this, no matter what age they are.

II. OUR LEGISLATIVE PRIORITIES

We have had three urgent legislative priorities: the age of criminal responsibility, the full protection from physical punishment and the incorporation of the United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC) into domestic law.

The Scottish Parliament passed legislation on the first two and significant progress was made on the third. The law raising the age of criminal responsibility from 8 to 12, while still falling well below the international minimum standard, did at least start a process of much-needed reform. The law providing children with full protection from physical punishment brings us into line with the majority of Europe and a growing number of countries globally. We have made significant progress on the incorporation of the UNCRC into domestic law, with a commitment to a bill which fully and directly incorporates the UNCRC to the maximum extent possible by the end of the Parliamentary session.

Age of Criminal Responsibility

We were deeply concerned the Age of Criminal Responsibility (Scotland) Act 2019 set the age of criminalisation at 12, two years below the international minimum standard set out by both the Council of Europe and the United Nations. This was despite direct international interventions from the Council of Europe Commissioner for Human Rights and the United Nations Committee on the Rights of the Child (CRC). Our office continues to advocate for the Age of Criminal Responsibility to be raised to ensure that the criminal law is not used to address harmful behaviour by children. This requires an immediate lifting of the age of criminal responsibility to at least 14 years old, and further work to raise the age higher and protect children from being criminalised.

When the Age of Criminal Responsibility (Scotland) Act was passing through the Scottish Parliament, we advocated strongly for the rights of 16 and 17 year olds to be referred to Children's Hearings and the Scottish Government is now consulting on this. This needs to happen as soon as possible to ensure that children are able to have their harmful behaviour addressed through a welfare-based system rather than a punitive one.

We have continued to work to make the justice system in Scotland more compatible with children's human rights. This included giving evidence to the Scottish Parliament on the Disclosure (Scotland) Act 2020 to ensure this law does not increase stigmatisation of children who have been in conflict with the law nor compromise the opportunities for children and young people later in life if they have a criminal record. We responded to the Scottish Sentencing Council's consultation on their guidelines for sentencing young people urging a human rights-based approach to sentencing. We recommended that sentencing

guidelines should explicitly and clearly reference the best interest of the child, and the UNCRC guidelines on the sentencing process need to be accessible, adequate and sufficient for children; and sentencing decisions should take account of the rights of children affected by the imprisonment of their parents.

Equal Protection

It is never acceptable to assault a child for the purposes of punishment. Article 19 of the UNCRC gives all children the right to be protected from physical injury. Until October 2019, Scotland was one of the few countries in Europe that still allowed parents to defend assaulting their child in this way, through the use of a legal defence known as justifiable assault. We have campaigned for a change in the law since our office was first established and this continued to be a priority issue for us into this reporting year. We had campaigned alongside children and young people, other human rights defenders and civil society actors for the Bill to be made law. We submitted written evidence setting out the human rights framework and the Commissioner had given oral evidence to the Equalities and Human Rights Committee in March 2018 where he advised the Committee that the position in Scotland was not compliant with the European Convention on Human Rights (ECHR) or the broader human rights framework. The Bill was passed significantly with a fixed commencement date which means it has become law on November 7th, 2020, 12 months after its royal assent.

Incorporation of the United Nations Convention on the Rights of the Child

Fully and directly incorporating the United Nations Convention on the Rights of the Child into domestic Scots law⁴ is the most important thing we can do to ensure children's rights are respected, protected, and fulfilled. Founded on the concept that all children should grow up in a family environment of happiness, love and understanding, the UNCRC contains a broad array of rights designed to ensure children are treated with dignity and fairness; that they are protected; that they develop to their full potential and can participate in their communities. It is the first legally binding international instrument to incorporate children's full range of civil, cultural, economic, political, and social rights, as well as aspects of humanitarian law. It also requires States to adopt comprehensive legislative measures to ensure that rights are protected. In 2021, the United Nations Convention on the Rights of the Child will be incorporated into Scots law. This is momentous and will help embed the culture of children's human rights that we need in Scotland.

⁴ Unlike many of the countries which have constitutional systems where international treaties become part of domestic law automatically, in the UK we require domestic legislation to give effect to international obligations.

Incorporation⁵ has been the highest priority for the office of the Commissioner since its creation in 2003, but Government has been reluctant to incorporate rights into law. This started to change in 2017, and in September 2018 the Scottish Government committed to bringing in a law to deliver incorporation of the UNCRC in Scotland. Over the last year we have been working with children and young people, civil society, and international experts to ensure that the Scottish Government's Bill was as strong as possible.

All children (everyone up to the age of 18) will benefit from incorporation. But it is the most disadvantaged children who will benefit most. The UNCRC requires the government to give special attention to disabled children, care experienced children and those at risk. It requires all available resources to be used to address poverty and provide services like mental health support.

In April 2019 the First Minister committed to incorporation before the end of this Parliamentary Session in 2021. In May 2019, a Consultation Paper was published by Scottish Government and we made it clear in our response that incorporation needed to be full and direct. **Full incorporation** means that the whole UNCRC should be in Scots law. **Direct incorporation** means that the legal text of the UNCRC is not changed when it is written into Scots law.

On November 20, 2019 - the 30th anniversary of the UNCRC - Deputy First Minister John Swinney made the commitment that Scottish Government would seek to incorporate the UNCRC to the maximum extent possible within Scots law, and that this would happen before the end of this Session of Parliament.

Throughout this journey towards incorporation, our office has continued to play an important role facilitating an expert advisory group for the development of the United Nations Convention on the Rights of the Child (Incorporation) (Scotland) Bill.

A key part of our new strategic plan is ensuring that the new law is passed and fully implemented. New duties on public bodies will provide a framework for our work across Scotland for holding those in power to account and building a strong human rights culture.

III. SPECIAL FOCUS

Co-chair in the Independent Care Review's rights working group

Since its inception, our office has been committed to supporting the work of the Independent Care Review⁶ to achieve its goals of identifying

⁵ More information about our work on incorporation can be found here: Incorporation of the UNCRC – The Children and Young People's Commissioner Scotland (cy pcs.org.uk)

⁶ The Independent Care Review was commissioned by the First Minister of Scotland "to figure out how Scotland could love its most vulnerable children and give them the childhood they deserve". Fiona Duncan was appointed as chair. More information about the Independent Care Review can be found here: <https://www.carereview.scot/about/>

and delivering lasting change in the care system and leave a legacy that will transform the wellbeing of children and young people. The Commissioner co-chaired the Rights working group which explored how to embed a human rights framework within the context of the care system where currently rights are often violated. The group agreed upon a series of recommendations to ensure the rights of care experienced children and young people are known to them, respected and upheld:

- Incorporation of the UNCRC
- Human rights education for children and young people
- Support for the workforce to take a rights-based approach
- Advocacy and legal advice
- Rights-based inspection and regulation

In February 2020, the Independent Care Review launched a series of reports which highlighted a bureaucratic and complicated system where children and young people's voices and experiences are not listened to or valued. It included over 80 specific calls to action required, including the need to ensure listening to children and young people is always the basis of decisions made about their lives; that children and young people's rights must be at the heart of the care system along with a focus on building and maintaining life-long relationships.

The Scottish Government has fully accepted the Review recommendations and we are now working on the implementation.

Strategic Litigation and Investigation

We used our powers of investigation and strategic litigation to advocate for the rights of children in secure accommodation, for those deprived of their liberty and to inspect the Polmont Young Offenders Institution. Depriving children of their liberty must only be a measure of last resort, must take place for the shortest possible time and should always be in an age-appropriate facility. Every child deprived of liberty has the right to be treated with humanity, dignity and in a way that takes their needs into account.

In August 2019, we worked with the Equalities and Human Rights Commission Scotland (EHRC) as they could use their power to take legal proceedings on matters that are relevant to its functions to support a Judicial Review in the Scottish courts. Following this intervention - and after a series of productive meetings between our office, EHRC Scotland and the Deputy First Minister and Cabinet Secretary for Education and Skills, John Swinney MSP - we were pleased that the Scottish Government agreed to produce human rights-based guidance on restraint and seclusion with the involvement of children, young people and their families in its drafting. They also committed to developing a reporting mechanism to ensure consistent monitoring of restraint and seclusion incidents.

Our first investigation in 2018⁷ has had a massive impact, allowing us to lead a nationwide shift towards recognising restraint and seclusion as a children's human rights issue. Our investigation has since prompted the EHRC to launch their own enquiries in England and Wales and we have provided them with our expertise. It has also allowed us to publicly highlight the significance of this issue from a rights-based perspective with campaigners and policy experts across the UK and within the House of Lords.

Our office supported the Her Majesty's Chief Inspector of Prisons for Scotland inspection of Polmont Young Offenders Institute (YOI) and contributed to the report and mental health review published in May 2019. Our office was involved in the inspection process as a guest inspector focusing on the extent to which children's human rights are respected, protected and fulfilled in the facility. Our office's input to the inspection and report was critical in providing a children's human rights-based perspective on the matter and scrutinising the extent to which current mental health provision meets the particular needs and vulnerabilities of children in detention.⁸

In December 2019, we launched our second investigation into unlawful deprivation of liberty⁹. In Scotland, all chief social work officers have duties set out in the children's hearing legislation to consult with children who are being placed in secure care, to record their views and to notify children about the decision taken. We heard that these duties were not being complied with and we were concerned about children's participation rights in legal processes and the deprivation of their liberty as a result of a failure to meet these duties.

The legislation expressly provides that if this is not done, the decision to place a child in secure care is not valid. Any child kept in secure care beyond this point is being unlawfully detained.

Launch of Observatory of Children's Human Rights Scotland

In February 2020, we were delighted to be part of the launch of the Observatory of Children's Human Rights Scotland¹⁰ - an interdisciplinary

⁷ In March 2018, we investigated restraint (holding a child or young person to stop them moving) and seclusion (shutting a child or young person alone in a room and not allowing them to leave) in Scotland's schools. Following our investigation, we made 22 recommendations. The report can be found here: [No-Safe-Place.pdf](#) (cypcs.org.uk)

⁸ More information can be found here: [Statement on HMIPS Inspection Report into YOI Polmont - The Children and Young People's Commissioner Scotland](#) (cypcs.org.uk)

⁹ Investigation into unlawful deprivation of liberty: <https://cypcs.org.uk/investigations/investigation-secure-accommodation/>

¹⁰ More information on the Observatory of Children's Human Rights Scotland can be found here: <https://www.ed.ac.uk/education/rke/centres-groups/childhood-and-youth-studies-research-group/research/observatory-of-childrens-human-rights-scotland>

collaborative of organisations and academic experts working to drive change to fully implement children's human rights in Scotland. Since the launch, we have worked closely with the Observatory to respond to the human rights challenges presented by the coronavirus pandemic. We conducted an Independent Children's Rights Impact Assessment¹¹ on how emergency coronavirus measures have affected children and young people in Scotland - the largest impact assessment of this type to have been undertaken globally. Working with the Children's Parliament, a child-friendly version¹² was created.

Coronavirus

The United Nations Committee on the Rights of the Child warned of the grave physical, emotional and psychological effects of the Covid-19 pandemic on children and called on governments to activate immediate measures to mitigate these impacts. Our work over recent months has been almost entirely focused on that¹³.

In the first few weeks of lockdown, we focused our attention on the immediate human rights concerns for children and young people, using the Commissioner's powers to respond to the emergency legislation and guidance taking effect. The most pressing human rights concerns were schools closing, the disproportionate effect of the pandemic on families already experiencing poverty, digital exclusion and the impact on mental health.¹⁴

The Scottish Government has enacted emergency legislation in a way that has demonstrated how easily children are left with no voice, with policy created that directly affects children and young people with no direct input from them.

International law requires that any interference with human rights be lawful, necessary and proportionate; this requires the Scottish Government to ensure its decisions are grounded in a rights-based approach.

However, during the pandemic the Scottish Government has not routinely assessed the impact of law and policy responses to Covid-19 on children.

In the absence of a comprehensive approach to ensuring human rights compliance by the Scottish Government, the office commissioned an independent assessment of what the legal and policy response to the

¹¹ Independent Children's Rights Impact Assessment, see: <https://cypcs.org.uk/coronavirus/independent-impact-assessment/>

¹² For the child-friendly version please consult: <https://cypcs.org.uk/wp-content/uploads/2020/07/childrens-independent-cria.pdf>

¹³ See the Committee on the Rights of the Child (CRC) statement on 08 April 2020, https://yjlc.uk/wp-content/uploads/2020/04/CRC-statement-INT_CRC_STA_9095_E1.pdf

¹⁴ To find out more on the work during the coronavirus pandemic, please see: <https://cypcs.org.uk/coronavirus/>

coronavirus pandemic means for children's human rights in Scotland, which we published in July 2020.

We also worked to support the police and other bodies to adopt a human rights-based approach toward the enforcement of the new regulations. We recognised that service-based organisations concerned with children and families were under immense pressure to respond to the needs of those they worked with, and we highlighted these pressures and needs and focused attention on the implications for children's human rights.

We produced briefings for MSPs highlighting the human rights infringements and the steps to be taken to mitigate the potential future negative impacts of emergency legislation and guidance. We joined other experts on policing and human rights on the Independent Advisory Group overseeing the use of police powers during the pandemic. We worked with the Observatory of Children's Human Rights Scotland to conduct an Independent Children's Rights Impact Assessment on how emergency laws and policies around coronavirus have affected children and young people in Scotland. To date, it is the largest assessment of its kind to be done anywhere in the world around coronavirus laws and policies.

European Network of Ombudspersons for Children (ENOC) and European Network of Young Advisers (ENYA)

The Commissioner is a member of ENOC, the European Network of Ombudspersons for Children. The network of 43 members meets every year to discuss issues that affect children's human rights across Europe and share good practice which we can learn from in Scotland. ENOC works closely with the European Network of Young Advisers (ENYA) - a group of young people from across Europe who are passionate about defending children's human rights.

In 2019, the Commissioner was honoured to be elected as the next Chair of the European Network of Ombudspersons for Children, in recognition of the important work and achievements of the office. Being the Chair of ENOC will allow the office to fulfil its role of bridging Scotland with the international human rights framework. As Chair-elect, our office has taken on the leadership of the ENOC thematic issue of Children's Rights Impact Assessments (CRIA) for the year 2020.

CONCLUSION

Scotland has a strong tradition of protecting children's rights, but in many areas we haven't done well enough. That is particularly true for children whose rights are most at risk through factors such as poverty, disability, or not getting enough support.

Rights exist so children and young people can lead safe and happy lives, and that does not stop being true in difficult, uncertain times like these. We will stay true to our values by demonstrating Respect, Bravery, Independence, Participation and Leadership and continuing to be fierce champions for the rights of children and young people in Scotland.

When the UNCRC is incorporated into Scots law, we will have better mechanisms to hold decision-makers accountable. We will see better decisions, and resources being used more effectively to ensure children and their families get what they need. Incorporation will make sure that children and young people whose rights are most at risk will be protected.

What we know from other countries who have incorporated the UNCRC is that it will help bring about a real culture change. With new laws and policies in place, children and adults will need to understand what respecting children's human rights looks and feels like for children. Respecting children's human rights will no longer be a choice; instead, it will transform how we care for, listen to, love and value children and young people in our homes, schools and communities. We recognise that we have got some way to go but we do know Scotland is ready to make, and keep, these promises to children. We are ready to take this giant step forward.

We will launch the outcome of our investigation into secure care and will continue to use strategic litigation as a means to safeguard rights children's human rights in the justice system.

Chairing the European Network of Ombudsperson for Children for 2020-2021 will ensure that we are connecting the global human rights framework with our work in Scotland and that we are able to support children and young people to link and work with peers from other countries on human rights issues. It is of no surprise that ENOC's theme for the next year is on the recovery from Covid-19.

Looking ahead, we will continue to work with children, young people and civil society partners to ensure that the Scottish Government fulfils its human rights obligations to children. We will continue to have children and young people at the heart of our work, with our group of Young Advisers shaping and influencing our direction throughout the year. We will look to ensure that children and young people have meaningful opportunities to share their views and experiences with decision-makers at local, national, regional and international levels.

Bibliography:

- Equality and Human Rights Committee United Nations Convention on the Rights of the Child (Incorporation) (Scotland) Bill - Evidence of the Children and Young People's Commissioner Scotland*, <https://cypcs.org.uk/wp-content/uploads/2020/10/UNCRC-Incorporation-Stage-1-evidence.pdf>
- Independent Children's Rights Impact Assessment - for children*, Children and Young People's Commissioner Scotland and Children's Parliament, 2020, <https://cypcs.org.uk/wp-content/uploads/2020/07/childrens-independent-cria.pdf>
- Independent Children's Rights Impact Assessment on the Response to Covid-19 in Scotland*, Observatory of Children's Human Rights Scotland, Children and Young People's Commissioner Scotland, <https://cypcs.org.uk/wp-content/uploads/2020/07/independent-cria.pdf>
- Investigation by the Children and Young People's Commissioner Scotland, Secure Accommodation: Local Authority Compliance with Legal Duties*, <https://cypcs.org.uk/wp-content/uploads/2020/02/Secure-accommodation-terms-of-reference-1.pdf>
- No Safe Place: Restraint and Seclusion in Scotland's Schools*, Children and Young People's Commissioner Scotland, <https://cypcs.org.uk/wp-content/uploads/2020/02/No-Safe-Place.pdf>

CATEGORII DE DREPTURI LINGVISTICE ALE MINORITĂȚILOR ȘI DOMENIILE DE APLICARE ALE ACESTORA ÎN DOCUMENTELE DE DREPT INTERNAȚIONAL PUBLIC

SILVIA IORGULESCU*

Abstract:

The field of linguistic rights of minorities is a complex one, not only because the domain is at the intersection of several disciplines (human rights, sociolinguistic research, macro, meso and micro public policies), but also because its levels of implementation are numerous and multilayered.

In order to be able to understand these areas and levels of concrete implementation, it is necessary to first identify the connections between the abstract meaning of linguistic policies – with its various levels of action – and their actual application, as transposed in the form of rights. A connection that can be highlighted by exemplifications of linguistic human rights included in documents of public international law. Based on those documents, one can outline the mentioned key areas of application: freedom of expression; religion; education; representative organizations of minorities; media; public administration and services; justice and judicial proceedings.

Keywords: human rights, linguistic policies, linguistic minority, areas of application of linguistic rights, public international law documents

Résumé:

La problématique des droits linguistiques des minorités est complexe, à cause non seulement du fait qu'il s'agit d'un domaine d'intersection de plusieurs disciplines (droits de l'homme, sociolinguistique, politiques publiques éducationnelles et linguistiques, de type macro, méso et micro), mais aussi puisque les niveaux de leur application sont nombreux et multi stratifiés.

Afin de comprendre ces domaines et niveaux de concrétisation, il est nécessaire d'identifier en préalable les connexions entre les politiques linguistiques – à des niveaux différents d'action- et leur application concrète, transposée sous forme de droits. Une connexion qui passe de manière obligée par l'analyse des documents de droit international public contenant des dispositions relatives au domaine des droits linguistiques des minorités sur la base desquelles on peut identifier les domaines-clés d'application: liberté d'expression; religion et cérémonial religieux; éducation; existence d'organisations représentatives des minorités; médias; administration et services publics; justice et procédures judiciaires.

Mots-clés: droits de l'homme, politiques linguistiques, minorité linguistique, domaines d'application des droits linguistiques, documents de droit international public

*Dr., e-mail: silvia_iorgulescu@yahoo.com

Introducere

Diversitatea lingvistică reprezintă un element cheie al identității multiculturale universale și europene, iar organismele internaționale și de la nivel european joacă un rol activ în promovarea multilingvistului, a predării/învățării limbilor străine și a protejării patrimoniului lingvistic european, de care aparține inclusiv componenta limbilor minoritare sau regionale.

Dacă sub umbrela „diversității lingvistice” se includ numeroase subdomenii, politicile lingvistice aplicându-se nu numai unor categorii de destinați variate – migranți, persoane aparținând unor minorități ori cele care studiază o limbă străină –, dar și în cadrul unor segmente diverse ale vieții social-cultural-economice – învățământ, media, justiție, servicii publice –, acest articol își propune analiza sintetică a unei secvențe importante a acestei diversități lingvistice, și anume aceea care ține de prezervarea identitară a comunităților minoritare. Importanța acestui nivel al diversității lingvistice se legitimează pe două coordonate: prin contribuția la salvagardarea patrimoniului mondial al limbilor și prin statutul prezumat vulnerabil al acestor limbi minoritare, aflate în contact și/sau concurență cu limbile oficiale/naționale, dar și cu *lingua franca* modernă, și anume engleza.

De aici, importanța cunoașterii măsurilor întreprinse în cadrul organismelor internaționale și europene pentru păstrarea și perpetuarea cultural-identitară și lingvistică a comunităților minoritare, demersuri care se constituie în politici lingvistice ale căror conținut, importanță și domeniu de aplicare o detaliem în continuare.

Recomandările de la Oslo cu privire la drepturile lingvistice ale minorităților naționale propun câteva măsuri concrete care pot fi întreprinse în varii domenii ale vieții sociale pentru a pune în aplicare drepturile lingvistice ale minorităților. Aceste demersuri vizează, între altele, salvagardarea identitară a comunităților minoritare, prin promovarea și protejarea unor drepturi precum cel la: nume; religie; organizarea în asociații reprezentative; utilizarea limbii materne în educație, media ori în dinamica relațiilor cotidiene (din viața socială și economică, în raport cu autoritățile administrative și serviciile publice, instituțiile naționale și autoritățile judiciare). Abordarea pe care *Recomandările* amintite o promovează echivalează cu perceperea problemei protejării drepturilor lingvistice ale minorităților într-o perspectivă integrată, centrată pe înțelegerea relațiilor interne din cadrul unui stat și pe reglarea raporturilor dintre limba majoritară/oficială și limbile minoritare, cu ajutorul implementării unor politici lingvistice nediscriminatorii, având ca obiectiv încurajarea diversității lingvistice.

După cum se poate observa chiar și din scurta sinteză prezentată mai sus, *Recomandările* procedează la o trecere în revistă exhaustivă a domeniilor în care statele trebuie să aplice măsuri de protecție și promovare a limbilor

minoritare, realizând, deci, o detaliere a conținutului drepturilor lingvistice ale minorităților general aplicabile.

Pe baza acestor domenii cheie definite în document, vom prezenta în continuare o clasificare utilă a drepturilor aplicabile minorităților lingvistice, sprijinită pe documentele de drept internațional public în care aceste drepturi se regăsesc.

a) Libertatea de expresie

După cum se știe, numeroase texte elaborate la nivel internațional și regional includ printre dispoziții referințe consistente la libertatea de exprimare, dar ceea ce interesează cu precădere pentru scopul articolului de față este nuanțarea acestui drept, prin precizarea pertinentă că libertatea amintită trebuie asigurată indiferent de limba în care exprimarea se actualizează.

Astfel, *Declarația Națiunilor Unite asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice*, subliniază la punctul 2 (1) că „statele vor acorda acestor minorități dreptul la [...] utilizarea limbii proprii în particular sau în public, în mod liber și fără obstacole sau orice altă formă de discriminare.”

De asemenea, *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice* solicită statelor, la Art. 2, să ia măsuri pentru ca drepturile tuturor indivizilor de pe teritoriul lor și aflate sub jurisdicția lor să fie asigurate și respectate „fără niciun fel de deosebire, cum ar fi limba...”. În același sens, Art. 19 din *Pact* garantează libertatea de exprimare care include nu numai dreptul de a căuta, transmite, primi și distribui informații și idei de orice fel, indiferent de frontiere, ci și dreptul de a face acest lucru prin mijloacele de informare preferate (orale, scrise, tipărite) sau în limba preferată.

Art. 27 din același *Pact* reprezintă de asemenea un important demers de concretizare a drepturilor lingvistice ale minorităților naționale, între care libertatea de exprimare reprezintă un punct cheie, subliniind că persoanelor aparținând minorităților nu li se va refuza dreptul de a-și utiliza propria limbă, în comun cu ceilalți membrii ai grupului lor.

Totodată, Art. 2 (1) din *Declarația Națiunilor Unite cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase sau lingvistice* proclamă dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de „a-și folosi propria limbă, în particular și în public, în mod liber și fără imixtiuni sau orice formă de discriminare”.

Art. 10 (1) din *Convenția-cadru a Consiliului Europei pentru protecția minorităților naționale* stipulează că statele vor recunoaște dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale „de a-și folosi liber și fără imixtiuni limba minorității lor, în particular și în public, oral și în scris”.

Trebuie subliniat că libertatea de expresie – interpretată în cheie generală sau în parametrii dictați de dreptul la utilizarea limbii materne – este supusă câtorva condiționări. Astfel, *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, prin Art. 19 (3), stabilește că exercițiul libertății de exprimare comportă îndatoriri și responsabilități speciale și că poate fi supus anumitor restricții expres prevăzute prin lege și justificate prin necesitate. Acestea fac referire la: respectarea drepturilor sau reputății altora; protejarea siguranței naționale, ordinii, sănătății sau moralității publice. În același document, regăsim, în Art. 20, prevederea care stabilește că legile naționale adoptate la nivelul statelor semnatare trebuie să limiteze liberul exercițiu al dreptului la exprimare, în sensul interzicerii propagandei în favoarea războiului, precum și a îndemnelor la ură națională, rasială sau religioasă, care se constituie într-o incitare la discriminare, la ostilitate sau la violență.

Art. 10 (2) al *Convenției europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* dispune că exercitarea libertății de exprimare poate fi supusă unor condiții, restricții sau sancțiuni prevăzute de lege, în scopul asigurării securității naționale, integrității teritoriale sau securității publice, apărării ordinii și prevenirii infracțiunilor, protecției sănătății și a moralei, protecției reputății și a drepturilor altor persoane, pentru a evita divulgarea informațiilor confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judiciare.

De reținut însă că aceste prevederi restrictive, care au ca scop preîntâmpinarea și împiedicarea abuzului de drept, nu trebuie interpretate de statele naționale ca pretext pentru interzicerea libertății de exprimare. De aceea, se explicitează în *Recomandările de la Oslo*, limitările permise de legislația internațională cu privire la utilizarea limbii proprii a unei comunități pot fi invocate numai în situații de urgență. În domeniul drepturilor omului, dispozițiile privitoare la restrângerea libertății de exprimare se vor interpreta cu prudență și în mod restrictiv.

b) Practicarea religiei în limba proprie

Dreptul la practicarea propriei religii este, în cazul minorităților, intim legat de acela al prezervării identității culturale și lingvistice a comunității, serviciul religios fiind – printre altele – un vehicul de transmitere și continuitate generațională a limbii.

Coroborarea libertății de exprimare în limba proprie, indiferent de mediul în care comunicarea se realizează – în public sau privat –, și a libertății de gândire, conștiință și religie (libertatea de a alege și de a practica o religie individual sau în comun, în public și în privat, prin îndeplinirea ritualurilor și practicilor religioase), așa cum îl regăsim în documentele de nivel regional

și internațional¹, ne conduce fără dubiu la o concluzie pe cât de ușor de identificat, pe atât de semnificativă pentru protejarea drepturilor lingvistice ale comunităților minoritare: existența dreptului de a-și practica religia în limba proprie.

De asemenea, *Recomandările de la Oslo* arată că dreptul de a folosi limba unei minorități în cadrul slujbelor religioase este inerent, autoritățile publice neputând impune restricții nejustificate asupra acestora, nici asupra utilizării limbii materne a minorității.

Paragraful 32 (2) din *Documentul de la Copenhaga* statuează că persoanele aparținând minorităților naționale au dreptul de „a înființa și întreține propriile lor instituții de învățământ, culturale și religioase, organizații sau asociații, care pot căuta contribuții financiare și de altă natură, precum și asistență publică, în conformitate cu legislația națională.”

Reiterăm și în acest caz existența unor limitări ale dreptului la practicarea propriei religii, exemplificând cu Art. 18 (3) al *Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice*. Aceste limitări trebuie să fie expres prevăzute de lege și formulate în scopul de a proteja siguranța, ordinea, sănătatea sau morala publică și drepturile și libertățile fundamentale ale celorlalți cetățeni. Niciuna dintre condiționări nu poate fi utilizată abuziv, vizând limitarea aspirațiilor spirituale, lingvistice sau culturale legitime ale minorităților.

c) Dreptul la educație în limba maternă

Declarația universală a drepturilor omului, ca prim document, fără forță juridică, de drepturile omului, amintește sumar că educația, percepută ca mijloc de colaborare, trebuie să favorizeze înțelegerea, toleranța și prietenia între toate națiunile și grupurile rasiale sau etnice (Art. 26).

În același spirit de toleranță sunt redactate prevederile Art. 13 al *Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale*, care, la 18 ani distanță de documentul sursă, reiau și nuanțează dispozițiile sus-menționatului articol, detaliind asupra rolului educației într-o societate liberă: „Statele părți la prezentul pact recunosc dreptul pe care îl are orice persoană la educație. Ele sunt de acord că educația trebuie să urmărească deplina dezvoltare a personalității umane și a simțului demnității sale și să întărească

¹ *Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice*, Art. 27, sau *Declarația Națiunilor Unite asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice*, Art. 1 (1) și (2) Art. 2 (1) și (2), Art. 4 (2), libertatea practicării religiei, în limba dorită trebuie protejată și promovată.

De asemenea, Art. 18 din *Pact*, arată că: „Orice persoană are drept la libertatea gândirii, conștiinței și religiei; acest drept implică libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau o convingere la alegerea sa, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea, individual sau în comun, atât în public cât și în particular prin cult și îndeplinirea riturilor, prin practici și prin învățământ”.

respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale. Pe lângă aceasta, ele sunt de acord că prin educație orice persoană trebuie să devină capabilă de a juca un rol util într-o societate liberă, că educația trebuie să favorizeze înțelegerea, toleranța și prietenia între toate națiunile și toate grupurile rasiale, etnice sau religioase și să încurajeze dezvoltarea activităților Națiunilor Unite pentru menținerea păcii.”

Dacă în aceste două instrumente internaționale amintite avem de-a face cu deziderate de ordin general privind necesitatea de a adopta o perspectivă de tip multicultural în domeniul educativ, Art. 5 din *Convenția UNESCO privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului* tratează în chip direct problematica minorităților. Astfel, se menționează că „este necesar să se recunoască membrilor minorităților naționale dreptul de a exercita activități educative proprii, inclusiv de a deschide școli și, conform cu politica fiecărui stat în materie de educație, de a utiliza sau preda în propria lor limbă”. Modalitatea prin care se realizează efectiv accesul la educația școlară în propria limbă și procesul de concepere și implementare a transferului de cunoștințe în limba maternă sunt lăsate la latitudinea statelor, inițiatoare și responsabile de macropolitici lingvistice educaționale. Există, însă, trei condiționări pe care Convenția le prevede: dreptul la educație în limba maternă nu trebuie aplicat într-o manieră de natură a compromite suveranitatea națională, a împiedica grupurile minoritare să înțeleagă limba și cultura majoritare ori să participe activ în comunitate; standardul la care se practică transferul de cunoștințe în cadrul școlilor cu predare în limbi minoritare nu trebuie să fie inferior nivelului general prescris sau aprobat de către autoritățile competente; frecventarea acestor școli să fie facultativă. Mai adăugăm, în sinteza care privește acest document, că prevederile sale specifică inclusiv dreptul minorităților de a înființa instituții de învățământ în propria limbă, drept formulat, de altfel, și în *Documentul de la Copenhaga*, Paragraful 32 (2).

Paragraful 34 al *Documentului de la Copenhaga* ne oferă detalii lămuritoare esențiale vizând modalitățile specifice prin care se poate actualiza dreptul minorităților de a studia în propria limbă (statele trebuind să asigure că există această posibilitate). Documentul sugerează posibile discipline de studiu, în completarea programei de limbă maternă, exemplificându-se ca semnificativă pentru constructul identitar însușirea de cunoștințe și competențe în domeniile istoriei și culturii minorităților: „Statele participante se vor strădui să garanteze ca persoanele care aparțin minorităților naționale, independent de faptul că ele vor trebui să învețe limba sau limbile oficiale ale statului respectiv, să aibă posibilitatea să învețe limba lor maternă sau să primească un învățământ în această limbă, precum și, dacă este posibil și necesar, să o utilizeze în raporturile lor cu autoritățile publice, conform legislației naționale

în vigoare; în cadrul învățământului istoriei și culturii, în instituțiile educative, se va ține, de asemenea, seama de istoria și cultura minorităților naționale.”

Art. 4 (3) al *Declarației Națiunilor Unite asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice*: „Statele vor lua măsurile corespunzătoare astfel încât, atât cât este posibil, persoanele aparținând minorităților să aibă posibilități adecvate pentru a învăța limba maternă sau a se instrui în limba maternă”.

Art. 12 al *Convenției-cadru pentru protejarea minorităților naționale* obligă statele părți să „promoveze cunoașterea culturii, istoriei, limbii și religiei minorităților lor naționale”, ceea ce se poate traduce (și) prin sprijinirea – cu mijloace materiale sau resursă umană – a elaborării și implementării de programe educaționale specifice, care să se adreseze domeniilor de cunoaștere amintite. Prin Art. 14 al *Convenției* anterior menționate, statele părți „se angajează să recunoască dreptul oricărei persoane aparținând unei minorități naționale de a învăța limba sa minoritară”. De asemenea, Paragraful 2 privește minoritățile coagulate regional, pentru care statele ar trebui să depună eforturi în vederea asigurării de posibilități adecvate învățării limbii materne.

În diverse grade, instrumentele juridice amintite afirmă dreptul minorităților de a-și prezerva identitatea culturală prin mijloace educaționale și formative, precum învățarea și utilizarea limbii materne în școli, corelând și condiționând dobândirea acestor cunoștințe de menținerea unei interacțiuni necesare cu majoritatea și de învățarea limbii de stat, ambele de natură a nu prejudicia integrarea și participarea minorităților lingvistice la viața societății. Totuși, documentele amintite rămân într-o proporție importantă în domeniul prevederilor generale. Vizând obiective de largă cuprindere sau fiind canalizate pe scopuri specifice, care ating tangențial domeniul specific al articolului de față, acestea nu au trasat un parcurs detaliat al responsabilităților statelor naționale. De exemplu, nu fac vorbire despre un pachet educațional care trebuie pus la dispoziția vorbitorilor unei limbi minoritare, nementionând standarde precum: nivelurile de educație accesibile, mijloacele concrete se poate realiza educația în limba maternă, resursele care trebuie alocate, modalități de supraveghere și verificare a procesului educațional etc.

De aceea, *Recomandările de la Haga privind dreptul minorităților naționale la educație*, constatând caracterul general al stipulărilor, consideră că acestea trebuie coroborate cu alte texte, care conțin detalieri utile. Printre altele, este vorba despre necesitatea de a crea condiții favorabile prezervării și dezvoltării limbii și culturii comunităților minoritare, așa cum este exemplul Art. 5 din *Convenția-cadru pentru protejarea minorităților naționale* care prevede că „părțile se angajează să promoveze condiții de natură a permite minorităților să-și mențină și să-și dezvolte cultura, precum și să-și păstreze elementele esențiale ale identității, respectiv religia, limba, tradițiile și

patrimoniul cultural”, abținându-se în același timp de la politici ori practici care să vizeze asimilarea membrilor comunităților minoritare. Un alt exemplu este cel al prevederilor cuprinse în Paragraful 33 din *Documentul de la Copenhaga*: „Statele participante vor proteja identitatea etnică, culturală, lingvistică și religioasă a minorităților naționale pe teritoriul lor și vor crea condiții de natură să promoveze această identitate. Ele vor lua măsurile necesare în acest sens după consultări corespunzătoare și în special după ce vor contacta organizațiile sau asociațiile acestor minorități, conform procedurii de decizie din fiecare stat”.

Astfel, în *Recomandările de la Haga* se concluzionează că „atunci când este necesar, statele ar trebui să adopte măsuri speciale pentru a realiza în mod activ dreptul la învățământ în limbile minorităților, la maximumul resurselor disponibile, fie individual, fie în cadrul asistenței și cooperării internaționale”. Tot referitor la resursele investite și la mijloacele de realizare concretă a dreptului la educație, reluăm Paragraful 32 (2) din *Documentul de la Copenhaga*, care stabilește că persoanele aparținând minorităților naționale au dreptul de „a înființa și întreține propriile lor instituții de învățământ, culturale și religioase, organizații sau asociații, care pot căuta contribuții financiare și de altă natură, precum și asistență publică, în conformitate cu legislația națională.”

Carta limbilor regionale sau minoritare cuprinde precizări cu un caracter net mai aplicat relative la educația în limbile minoritare, subliniind, în cadrul Art. 8: obligația statelor de a asigura învățământul în limbile regionale sau minoritare la toate nivelurile (preșcolar, primar, secundar, tehnic și vocațional, superior); necesitatea furnizării de cursuri de educație pentru adulți sau de educație permanentă desfășurate în principal sau integral în limbile regionale sau minoritare; obligativitatea de a introduce în planurile cadru istoria și cultura pe care limba regională sau minoritară le exprimă; oportunitatea de a asigura pregătirea de bază și permanentă a cadrelor didactice necesare punerii în aplicare a măsurilor menționate; utilitatea creării a unul sau a mai multor organe de control însărcinate să urmărească implementarea măsurilor adoptate și progresele realizate în direcția instituirii sau a dezvoltării predării limbilor regionale sau minoritare.

d) *Organizații reprezentative ale minorităților*

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, în Art. 21 și 22, respectiv *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, prin Art. 11, garantează dreptul la întruniri pașnice și, de asemenea, libertatea de a se asocia, arătându-se că persoanele au libertatea a acționa în comun cu alți membri ai grupului lor și de a-și înființa și administra propriile organizații neguvernamentale, asociații și instituții. Art. 27 din *Pact* afirmă că „[...] persoanele aparținând minorităților nu pot

fi lipsite de dreptul de a avea, în comun cu ceilalți membri ai grupului lor, propria lor viață culturală, de a profesa și practica propria lor religie sau de a folosi propria lor limbă”.

Art. 17 (2) al *Convenției-cadru pentru protejarea minorităților naționale* obligă statele „să nu restricționeze dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de a participa la activități ale organizațiilor neguvernamentale, atât la nivel național, cât și internațional”.

În concluzie, statul nu trebuie să adopte măsuri discriminatorii privind anumite organizații de tip neguvernamental invocând ca pretext limba, nici să impună politici lingvistice restrictive aplicabile minorităților.

Cât privește eforturile financiare și de orice altă natură pe care statul trebuie să le întreprindă pentru ca membrii comunităților lingvistice minoritare să-și poată manifesta dreptul la liberă asociere și la viața în comunitate, ne referim aici din nou la Paragraful 32 (2) din *Documentul de la Copenhaga* și, de asemenea, la *Recomandările de la Haga*, unde se arată că „atunci când este necesar, statele ar trebui să adopte măsuri speciale pentru a realiza în mod activ dreptul la învățământ în limbile minorităților, la maximumul resurselor disponibile, fie individual, fie în cadrul asistenței și cooperării internaționale”.

Art. 2 (2) din *Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială* stipulează în plus că „Statele părți vor lua, dacă împrejurările o vor cere, măsuri speciale și concrete în domeniile social, economic, cultural și altele, pentru a asigura cum se cuvine dezvoltarea sau protecția anumitor grupuri rasiale sau anumitor indivizi aparținând acestor grupuri, în scopul de a le garanta, în condiții de egalitate, deplina exercitare a drepturilor omului și libertăților fundamentale. Aceste măsuri nu vor putea în niciun caz să aibă drept efect menținerea de drepturi inegale sau deosebite pentru diversele grupuri rasiale, odată atinse obiectivele pentru care au fost adoptate”.

Art. 7 (2) din *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare* prevede că „adoptarea de măsuri speciale în favoarea limbilor regionale sau minoritare menite a promova egalitatea între utilizatorii limbilor și restul populației, sau care iau în considerare condițiile lor specifice, nu trebuie considerată drept un act de discriminare împotriva utilizatorilor limbilor folosite pe scară mai largă”.

În acest sens, *Recomandările de la Oslo* specifică următoarele: „autoritățile publice trebuie să pună la dispoziție o parte echitabilă de resurse de la bugetul de stat pentru activitățile persoanelor aparținând minorităților naționale, în domeniul social, cultural, sportiv. Acest sprijin se poate materializa prin subvenții, scutiri de taxe și alte facilități”.

e) Mass-media

Dreptul la liberă exprimare, formulat conform Art. 19, paragraful 1 din *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice* și Art. 10 (1)

din *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* vizează explicit membrii comunităților lingvistice minoritare.

La acestea se adaugă *Declarația libertății de expresie și informare* din 29 aprilie 1982 a Comitetului Miniștrilor al Consiliului Europei, care fixează drept obiective: „respectarea drepturilor enunțate de Art. 10 al *Convenției*”, printre aceste drepturi regăsindu-se și cele care vizează libertatea de exprimare: „garantarea absenței cenzurii, a controlului sau a constrângerilor arbitrare”, în domeniul mijloacelor de comunicare în masă, și susține cu tărie „existența unui larg spectru de mijloace de comunicare independente, ce reflectă diversitatea ideilor și opiniilor”.

Convenția-cadru pentru protejarea minorităților naționale conține o serie de prevederi tratate în detaliu privind transmiterea de informații și accesul la informații al minorităților, dar și dreptul comunităților minoritare lingvistice de a deține și utiliza propriile mijloace mass-media. Astfel Art. 9 (1) al *Convenției* stabilește că persoanele aparținând minorităților naționale sunt libere „să aibă opinii și să primească și să transmită informații și idei în limba minorității, fără imixtiunea autorităților publice și indiferent de frontiere”. Art. 9 (2) din același document subliniază că libertatea de exprimare în virtutea Art. 9 (1) „nu va împiedica părțile să ceară autorizarea, fără discriminare și pe baza unor criterii obiective, a emisiunilor radiofonice și de televiziune, sau a întreprinderilor cinematografice”. Art. 9 (3) prevede că statele „nu vor împiedica crearea și utilizarea presei tipărite de către persoanele aparținând minorităților naționale”. Aceași dispoziție solicită statelor ca, „în cadrul legal al transmisiei de emisiuni radiofonice și de televiziune acceptabile, să ia măsuri pentru ca, pe cât posibil, persoanelor aparținând minorităților naționale să li se garanteze posibilitatea de a crea și utiliza propriile lor mijloace de informare”.

Prevederile enumerate presupun, deci, ca o minoritate națională să aibă acces la informație în limba proprie, prin diverse mijloace mass-media (presă scrisă, audio-vizuală), lucru care se poate realiza fie prin existența unor organe de presă proprii, realizate și distribuite prin ONG-urile create, fie prin reflectarea limbii și culturii minorității în cadrul programelor difuzate de mijloacele audio-vizuale cu audiență locală sau națională. Alocarea de mijloace se va realiza, la modul ideal, conform *Recomandărilor de la Oslo*, statul punând la dispoziție o parte echitabilă de resurse (subvenții, scutiri de taxe și alte facilități) de la bugetul de stat destinate activitățile persoanelor aparținând minorităților naționale.

Tot aceleași *Recomandări* arată și modalitatea în care ar trebui să se facă alocarea timpilor de emisie, subliniind că: „o minoritate națională constând dintr-un număr substanțial de membri trebuie să primească acces la o durată echitabilă de timp de emisie, la radiodifuziunea și/sau televiziunea publică, dimensiunea minorității în cauză având influență asupra duratei timpului de

emisie ce-i este acordat. Aspectul numeric și concentrația nu pot fi considerate, totuși, ca singurele criterii atunci când se examinează durata timpului de emisie ce urmează a fi alocat unei minorități naționale. În cazul comunităților mai mici, trebuie luate în considerare timpul minim viabil și resursele fără de care o minoritate mai mică nu ar fi în stare să se folosească în mod profitabil de mijloacele de informare”.

Un alt aspect care vizează dreptul minorităților de a primi informații în propria limbă este acela referitor la accesul transfrontalier la mijloacele mass-media. *Convenția europeană privind televiziunea transfrontalieră* oferă cadrul juridic necesar difuzării programelor radiodifuzate transfrontieră, fiecare parte contractantă angajându-se să garanteze recepția programelor din străinătate și retransmisia lor integrală în teritoriu, cu condiția respectării unui set de reguli minime.

De subliniat – așa cum arată din nou *Recomandările de la Oslo* – că, atunci când este vorba de autorizarea transmisiilor prin cablu, „statele nu sunt îndreptățite să refuze autorizarea posturilor de televiziune sau radio cu sediul într-o țară înrudită, atunci când minoritatea națională în cauză și-a exprimat dorința de a avea acces la aceste posturi”.

f) Administrație și servicii publice

„Dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de a participa efectiv la treburile publice, îndeosebi la activitățile privind protecția și promovarea identității unor astfel de minorități” și necesitatea ca statele întreprindă măsuri pentru „crearea [...] de administrații locale sau autonome corespunzătoare, potrivit situației istorice și teritoriale specifice acestor minorități, în conformitate cu politica statului respectiv” sunt menționate în Paragraful 35 al *Documentului de la Copenhaga*.

Acesta este întărit de prevederile Art. 10 (2) al *Convenției-cadru pentru protejarea minorităților naționale* care solicită părților „să facă posibilă folosirea limbilor minorităților în comunicarea cu autoritățile administrative”. În continuare, Convenția, prin Art. 15, evidențiază obligația statelor de a crea „condițiile necesare pentru participarea efectivă a persoanelor aparținând minorităților naționale la viața culturală, socială și economică și la treburile publice, în special cele care le afectează direct”.

Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare, în Art. 10, consacrat autorităților administrative și serviciilor publice, arată că statele se angajează, acolo unde există zone locuite de un număr de vorbitori de limbi regionale sau minoritare care justifică aplicarea măsurilor amintite, și ținând cont de situația fiecărei limbi, să vegheze ca: autoritățile administrative să utilizeze limbi minoritare, să pună la dispoziție documente oficiale bilingve sau redactate în limbile minoritare, să organizeze dezbaterile în consilii și în limba minoritară,

să adopte denumiri toponimice bilingve. De asemenea, comunicarea orală între vorbitorii unei limbi minoritare și autorități să fie posibilă, iar minoritatea să poată formula cereri în limba minoritară.

Așa după cum se vede mai sus, criteriile de aplicare ale tuturor acestor măsuri includ o justificare de tip numeric, dar și situația particulară a fiecărei limbi. În *Recomandările de la Oslo*, se aduce o nouă și importantă precizare, opinându-se că, în aplicarea principiilor de mai sus, „guvernele trebuie să ia în considerare dorințele expresse ale persoanelor aparținând minorităților naționale, precum și principiul justificării numerice. Atunci când se exprimă dorința, iar numărul persoanelor este semnificativ, echitatea cere ca acei contribuabili care aparțin minorităților naționale să aibă acces la servicii și în propria lor limbă”.

g) Justiție și proceduri judiciare

Art. 14 (3) (a) din *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice* și Art. 6 (3) (a) din *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* solicită ca un om învinuit penal „să fie informat prompt și detaliat într-o limbă pe care o înțelege despre natura și cauza acuzațiilor care i se aduc”. Clarificări suplimentare sunt aduse de aceleași instrumente juridice internaționale prin Art. 14 (3) (f) din *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice* și, respectiv, Art. 6 (3) (e) din *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* care garantează dreptul oricărei persoane de „a fi asistat gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audieri”.

Aceste articole, deși nu se referă direct la limbile minoritare, se aplică și în cazul acestora, atunci când acuzatul aparținând unei minorități naționale nu cunoaște limba oficială a statului.

Art. 9 al *Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare* prevede (acolo unde numărul locuitorilor aparținând minorităților care utilizează limbi regionale sau minoritare justifică măsurile de mai jos, de la caz la caz, și cu condiția ca utilizarea posibilităților enumerate să nu fie considerată de către judecător o piedică în buna administrare a justiției), pentru procedurile penale, civile și administrative, ca tribunalele să-și desfășoare procedurile în limbi minoritare, să se garanteze dreptul acuzatului de a se exprima în limba maternă, să se administreze acte în limbile minoritare sau să se recurgă la interpreți și traduceri, fără cheltuieli suplimentare pentru acuzați. De asemenea, statele se angajează să nu conteste validitatea actelor juridice din pricina elaborării lor într-o limbă minoritară și să pună la dispoziție, în limbile regionale sau minoritare, textele de lege cele mai importante și pe acelea de interes pentru utilizatorii acestor limbi.

Art. 7 (3) din *Recomandarea 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei* prevede de asemenea că: „În regiunile în care locuiește un număr substanțial de membri aparținând unei minorități naționale, persoanele aparținând acelei minorități naționale vor avea dreptul de a-și folosi limba maternă în contactele cu autoritățile administrative și în *procedurile desfășurate în fața instanței de judecată și a autorităților de drept.*”

La finalul acestei treceri în revistă a prevederilor cuprinse în documentele de drept internațional public vizând menținerea și protejarea diversității lingvistice a comunităților minoritare, se impun mai multe observații.

Pe de o parte, se poate remarca, din simpla lecturare a informațiilor de mai sus, existența unui cadru solid de protecție internațională (care tratează toate sferile vieții sociale), având ca „beneficiare” limbile minoritare sau regionale, potențial vulnerabile. Se poate vorbi, astfel, despre un nivel de protecție formal, puternic și acoperitor.

Totuși, nivelurile și amplitudinea protecției oferite variază. Dacă în cazul anumitor documente vorbim despre un caracter juridic constrângător, în măsura asumării de către state a obligațiilor ce le revin prin ratificarea actelor de drept internațional public și transpunerea dispozițiilor acestora în legislația națională, în alte instanțe avem de-a face cu instrumente având rol de recomandare, sprijin, ghidaj și orientare a măsurilor adoptate la nivelul statelor naționale.

Oricum ar fi acestea însă, ele au impact – fie de ordin pragmatic și imediat, fie de tip „influență morală” – asupra politicilor lingvistice de protecție derulate în plan național. Acestea din urmă (să nu uităm că prerogativa adoptării de măsuri și a implementării de politici concrete, precum alocarea de bugete, resurse umane și materiale, și crearea de instituții aparține nivelului național), la rândul lor, comportă ramificații care se extind mult dincolo de granițele naționale și au un impact nu numai asupra ansamblului de politici, să-i spunem europene, în domeniul protejării drepturilor minorităților, ci și asupra cooperării în cadrul instituțiilor și organismelor regionale și internaționale.

Iată, deci, că între cele două axe – internațională și națională – se stabilește o interdependență cu vocație de eficiență sporită.

De funcționarea armonioasă a acestei sinergii (ghidarea, în linii generale, a politicilor naționale într-un efort de coordonare, pornit de la nivel internațional și regional către cadrul național; adoptarea unor politici specifice pe baza liniilor de orientare internațională, la nivel național) depinde eficacitatea protejării lingvistice a comunităților minoritare în toate sectoarele importante ale vieții sociale tratate mai sus.

Bibliografie:

Carta limbilor regionale sau minoritare adoptată la nivelul Consiliului Europei, 19 noiembrie 1992

- Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, adoptată la nivelul Consiliului Europei, 1 februarie 1995
- Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale, adoptată la nivelul Consiliului Europei, 4 noiembrie 1950
- Convenția europeană privind televiziunea transfrontalieră, adoptată la nivelul Consiliul Europei, 5 mai 1989
- Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială, adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite, 21 decembrie 1965
- Convenția UNESCO privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului, adoptată de Conferința Generală a Organizației Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură, 14 decembrie 1960
- Declarația Națiunilor Unite asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice, prin Rezoluția 47/135 adoptată de Adunarea Generală a ONU, 18 decembrie 1992
- Declarația universală a drepturilor omului, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, 10 decembrie 1948
- Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru Dimensiunea Umană a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, 29 iunie 1990
- Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat prin Rezoluția 2200A (XXI) a Adunării Generale a ONU, 16 decembrie 1966
- Pactul internațional cu privire la economice, sociale și culturale, adoptat prin Rezoluția 2200A (XXI) a Adunării Generale a ONU, 16 decembrie 1966
- Recomandările de la Haga privind dreptul minorităților naționale la educație, Biroul Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, 1 octombrie 1996
- Recomandările de la Oslo privind drepturile lingvistice ale minorităților naționale, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, 1 februarie 1998
- Recomandarea 21 (1997) a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la mijloacele de comunicare în masă și promovarea unei culturi a toleranței, 30 octombrie 1997
- Recomandarea 1201 (1993) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei – Propunere de protocol adițional privind minoritățile la Convenția europeană de apărare a drepturilor omului și libertăților fundamentale, 1 februarie 1993
- Recomandarea 1353 (1998) privind accesul minorităților la educație școlară, adoptată de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, 27 ianuarie 1998

ASPECTE PSIHOLOGICE ȘI LEGISLATIVE ÎN PROBLEMATICA BOLNAVILOR CÙ ALZHEIMER ÎN ROMÂNIA

GIANINA LĂZĂRESCU*

MONA VINTILĂ**

Abstract:

One of the medical challenges facing society at the moment is Alzheimer's disease. In addition to the medical implications, it is necessary to understand the psychological implications of this disorder and how we can help those suffering from Alzheimer's. This article aims to provide information on both psychological and legislative aspects in dealing with this type of dementia. It brings together information about the stages a person with Alzheimer's goes through, the risks they are exposed to, how they need to adapt to the new condition etc. The article also mentions the psychological implications of this disorder on caregivers, family members, the emotional states they face, the strategies they have found over time to succeed in providing care to those diagnosed with this disease. At the same time, we present some current legal aspects that must be followed to provide people with Alzheimer's the best medical services and mental health care available. The information gathered in this paper shows the high need to raise awareness on Alzheimer's disease in the Romanian society, to recognize that it is a public health problem, and it is necessary to develop a national strategy to increase the quality of life of people suffering from this disease and of their caretakers.

Keywords: Alzheimer's disease, psychological aspects, legislative aspects, impact on family

Résumé:

L'un des défis médicaux auquel se confronte actuellement la société est la démence d'Alzheimer. À part les implications médicales, il est nécessaire de comprendre également les implications psychologiques de ce trouble, la modalité par laquelle on peut aider ceux qui souffrent d'Alzheimer et les droits légaux de ces patients. Cet article réunit des informations relatives aux étapes traversées par une personne atteinte de la maladie d'Alzheimer, les risques auxquels elle s'expose, la modalité d'adaptation à cette nouvelle condition. L'article mentionne en même temps les implications psychologiques de cette maladie sur les membres de la famille, les états émotionnels auxquels ils se confrontent et les stratégies appliquées pour offrir à celui diagnostiqué avec ce type d'affection les meilleurs soins. Y sont présentés les aspects législatifs qui devraient être respectés afin d'offrir aux personnes atteintes de la maladie d'Alzheimer les meilleurs services médicaux et les soins de santé mentale disponibles. Il existe, au sein de la société roumaine, un besoin croissant de conscientiser la maladie d'Alzheimer, de reconnaître le fait que cette maladie représente un problème de santé publique, d'où la nécessité d'élaborer

* Departamentul de Psihologie, Universitatea de Vest din Timișoara, e-mail: gianina.lazarescu97@e-uvt.ro

** Prof. univ. dr., Departamentul de Psihologie, Universitatea de Vest din Timișoara, e-mail: mona.vintila@e-uvt.ro

une stratégie nationale afin d'accroître la qualité de vie des personnes souffrant de cette affection et de ceux qui les soignent.

Mots-clés: Démence d'Alzheimer, aspects psychologiques, aspects législatifs, implications pour la famille

Demența Alzheimer este o afecțiune neurodegenerativă, caracterizată, în principal, de tulburări de memorie. Debutul bolii Alzheimer aduce cu sine o nevoie majoră de identificare a resurselor celui aflat în această situație pentru a face față și a se adapta transformărilor impuse de această afecțiune. Dezvoltarea strategiilor adaptative este crucială în optimizarea stării de bine și în reducerea dificultăților care survin odată cu apariția Alzheimerului. Înțelegerea modului în care persoanele cu acest tip de demență (mai ales în stadii incipiente) încearcă în mod natural să se adapteze și să facă față este un punct de plecare foarte important în ceea ce privește dezvoltarea intervențiilor care pot îmbunătăți autoeficacitatea și eventualele strategii de coping.

În ultimii ani, au apărut tot mai multe relatări despre experiența acestui tip de demență, relatări care consolidează viziunea faptului că, persoana cu Alzheimer, nu este o victimă pasivă a deficienței, ci caută în mod activ să înțeleagă și să facă față lucrurilor care i se întâmplă. Cohen, Kennedy & Eisdorfer (1984)¹ au descris șase etape prin care trece persoana în drumul ei spre adaptarea la noua sa condiție și anume: recunoașterea și îngrijorarea, negarea, mânia/vinovăția/tristețea, copingul, maturarea și separarea de sine. Dificultatea majoră care apare însă, este aceea că inclusiv abilitățile de adaptare ale persoanei sunt afectate de demență. În alte cazuri² se menționează alte strategii de adaptare, precum negarea, externalizarea, somatizarea și auto-învinovățirea. Așadar, externalizarea este un mecanism de coping frecvent întâlnit la pacienții cu demență, persoana cu Alzheimer se apără, în acest caz, de posibilitatea ca ea să fi greșit, ca ea să fi uitat unde a pus un anumit obiect.

Unele persoane cu demență sunt capabile să accepte că memoria lor nu mai este ca înainte, însă tind să minimizeze problemele care decurg din cauza aceasta, alții atribuie dificultatea îmbătrânirii, dar consideră acest lucru o problemă minoră, iar alții neagă complet că ar avea vreo dificultate. Frecvent bolnavii somatizează, adică persoana se concentrează pe simptomele fizice pe care le prezintă, plângându-se de dureri de cap, atribuie schimbări în stilul

¹ Cohen D, Kennedy G, Eisdorfer C. Phases of change in the patient with Alzheimer's dementia: a conceptual dimension for defining health care management. *J Am Geriatr Soc.* 1984 Jan; 32(1):11-5, apud Woods, R. T. (2001). *Discovering the person with Alzheimer's disease: cognitive, emotional and behavioural aspects. Aging & Mental Health*, 5(sup1), pp. 7-16.

² Bahro, M., Silber, E., & Sunderland, T. (1995). How do patients with Alzheimer's disease cope with their illness? A clinical experience report. *Journal of the American Geriatrics Society*, 43(1), pp. 41-46, apud Woods, R. T. (2001), *op. cit.*

de viață anumitor probleme fizice sau unor pierderi senzoriale, mai degrabă decât unor schimbări cognitive.³

Există trei sindroame comportamentale distincte în demență: supra-activitate, inclusiv mersul fără scop; comportament agresiv; psihoză (halucinații, senzația că ar fi persecutată, anxietate extremă).⁴ Agresivitatea apare cel mai adesea în timpul îngrijirii intime, atunci când persoana cu Alzheimer se simte vulnerabilă și amenințată.

Depresia este una dintre cele mai frecvente tulburări psihice comorbide cu boala Alzheimer, fiind asociată cu o calitate mai slabă a vieții, un handicap mai mare în activitățile din viața de zi cu zi, un declin cognitiv mai rapid, un grad mai ridicat de îngrijire medicală la domiciliu, o mortalitate relativ mai mare și o frecvență mai mare a depresiei în rândul aparținătorilor și îngrijitorilor.⁵ Karttunen et al (2011)⁶ menționează că simptomele neuropsihiatrice sunt întâlnite încă din stadiile incipiente ale demenței Alzheimer. Mai mult de 80% dintre pacienți prezintă cel puțin un simptom și jumătate dintre pacienți prezintă trei sau mai multe simptome, precum: apatie, anxietate, agitație, iritabilitate și depresie.⁷ Este imperios ca depresia să fie tratată în rândul pacienților cu Alzheimer, deoarece aceasta nu este asociată numai cu simptome neuropsihiatrice și alte simptome funcționale, ci are repercusiuni și asupra calității vieții atât a pacienților, cât și a aparținătorilor acestora.⁸

Pe lângă depresie, persoana cu Alzheimer se confruntă cu stări de iritabilitate și agresivitate. De obicei, aceasta poate să izbucnească atunci când aparținătorii încearcă să o ajute, poate să trântescă lucrurile, să țipe, să refuze

³ Woods, R. T. (2001), *op. cit.*

⁴ Hope, (1997) apud Woods, R. T. (2001), *op. cit.*

⁵ Starkstein, S. E., Mizrahi, R., & Power, B. D. (2008). Depression in Alzheimer's disease: phenomenology, clinical correlates and treatment. *International Review of Psychiatry*, 20(4), pp. 382-388; Ready, R. E., Ott, B. R., & Grace, J. (2004). Patient versus informant perspectives of quality of life in mild cognitive impairment and Alzheimer's disease. *International journal of geriatric psychiatry*, 19(3), pp. 256-265.

⁶ Karttunen, K., Karppi, P., Hiltunen, A., Vanhanen, M., Välimäki, T., Martikainen, J., ... & Suhonen, J. (2011). Neuropsychiatric symptoms and quality of life in patients with very mild and mild Alzheimer's disease. *International journal of geriatric psychiatry*, 26(5), pp. 473-482.

⁷ Feldman, H., Scheltens, P., Scarpini, E., Hermann, N., Mesenbrink, P., Mancione, L., ... & Ferris, S. (2004). Behavioral symptoms in mild cognitive impairment. *Neurology*, 62(7), pp. 1199-1201; Hwang, T. J., Masterman, D. L., Ortiz, F., Fairbanks, L. A., & Cummings, J. L. (2004). Mild cognitive impairment is associated with characteristic neuropsychiatric symptoms. *Alzheimer Disease & Associated Disorders*, 18(1), pp. 17-21; Lyketsos, C. G., Lopez, O., Jones, B., Fitzpatrick, A. L., Breitner, J., & DeKosky, S. (2002). Prevalence of neuropsychiatric symptoms in dementia and mild cognitive impairment: results from the cardiovascular health study. *Jama*, 288(12), pp. 1475-1483.

⁸ López-Pousa, S., Vilalta-Franch, J., Garre-Olmo, J., Pons, S., & Cucurella, M. G. (2007). Caracterización y prevalencia de los síntomas psicológicos y conductuales en pacientes con demencia. *Revista de neurologia*, 45(11), pp. 683-688.

să mănânce și să fie îngrijită. Aparținătorii trebuie să înțeleagă că aceste accese de furie nu sunt îndreptate asupra lor, ci mai degrabă apar deoarece persoana care suferă de această tulburare nu înțelege ce se întâmplă în jurul ei din cauza condiției în care se află.⁹ Totodată, aceasta poate deveni anxioasă, îngrijorată sau chiar supărată, fără să poată oferi o explicație rezonabilă pentru aceste stări. O anumită anxietate și nervozitate poate fi cauzată de schimbările din creier. Alte emoții de acest tip pot proveni din sentimente reale de pierdere sau de tensiune. Sentimentele reale rezultă din faptul că persoanele cu Alzheimer nu știu unde se află, ce trebuie să facă și nu știu nici unde se află bunurile familiei. Dorul de a se afla într-un mediu familiar („Vreau să merg acasă”) sau îngrijorarea cu privire la oameni din trecut („Unde-mi sunt copiii?”) pot să provoace anxietate.¹⁰

Mace & Rabins (2011)¹¹ menționează că persoanele cu Alzheimer pot deveni extrem de suspicioase. Ele pot suspecta sau acuza alte persoane că le-au dispărut lucruri, că oamenii le vor face rău, aceste idei ducând la o rezistență și la un refuz în ceea ce privește toate încercările de îngrijire și ajutor. O persoană cu demență poate să aibă halucinații auditive, vizuale. Ocazional, bolnavul poate să nu își recunoască partenerul, membrii familiei, casa.

Demența Alzheimer nu îl afectează doar pe cel diagnosticat în acest sens, ci are implicații psihologice și asupra familiei, aparținătorilor și celor care au grijă de persoana în cauză. Este din ce în ce mai clar că acest tip de afecțiune neurologică poate să provoace un grad ridicat de stres și în rândul aparținătorilor, mai ales că starea emoțională, starea de spirit și anxietatea persoanei cu boală Alzheimer poate să difere de la o zi la alta.

Este necesar ca aparținătorii să înțeleagă de ce persoanele cu Alzheimer se comportă într-un anumit fel, pentru că astfel, vor putea face față acestei situații mult mai ușor. Creierul este un organ extrem de complex și, toate sarcinile acestuia – gândirea, vorbirea, visarea, mersul pe jos, ascultarea muzicii etc. – se realizează atunci când neuronii comunică între ei. În demență daunele sunt realizate în multiple arii cerebrale, fiind astfel afectate multiple aspecte ale funcției creierului. Boala provoacă treptat din ce în ce mai multe daune creierului. Aceasta înseamnă că, diferite abilități cognitive sunt deteriorate inegal și persoana va fi capabilă să facă doar anumite lucruri, în timp ce îi va fi

⁹ Mace, N. L., & Rabins, P. V. (2011). *The 36-hour day: A family guide to caring for people who have Alzheimer disease, related dementias, and memory loss*. JHU Press.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

imposibil să realizeze alte lucruri. De exemplu, o persoană poate fi capabilă să își amintească ceva din trecut, însă nu își poate aminti ce a făcut ieri.¹²

Mace & Rabins (2011)¹³ ne amintesc cum, creierul nostru face mii de sarcini, noi nefiind conștienți de cele mai multe dintre acestea. Nu putem presupune că în cazul persoanelor cu Alzheimer, creierul funcționează la fel. Când persoana respectivă întreprinde o acțiune ciudată sau inexplicabilă, este din cauză că o parte a creierului nu a reușit să realizeze acea acțiune în mod corect până la capăt. În plus, pentru a controla memoria și limbajul, creierul ne permite să ne mișcăm diferite părți ale corpului, filtrează lucrurile la care nu dorim să fim atenți, oferă feedback cu privire la lucrurile pe care le facem, ne permite să recunoaștem obiectele familiare și coordonează toate activitățile pe care le desfășurăm.

Totodată, în ceea ce îi privește pe cei care au grijă de pacienți, este important să abordăm și aspecte legate de dificultățile pe care le întâmpină, povara pe care o resimt și sănătatea mentală. Informațiile despre afecțiune, suplimentele pentru îngrijirea pacientului, suportul social și emoțional sunt necesare pentru a reduce povara resimțită de aparținător, în caz contrar, îl poate afecta atât pe acesta, cât și pe pacient, într-un mod mai indirect, desigur.¹⁴ Conde-Sala, Garre-Olmo, Turro-Garriga, Lopez-Pousa & Vialta-Franch (2009)¹⁵ identifică două sub-grupuri de persoane din familie care pot avea grijă de pacienții cu Alzheimer și anume soțul/soția sau fiica/fiul. În acest caz, aparținătorii care făceau parte din categoria fiică/fiu au raportat un nivel mai scăzut al calității vieții, comparativ cu ceilalți. O explicație pentru această diferență se referă la natura relației dintre îngrijitor și pacient, în sensul în care soția/soțul ar fi mult mai aproape de pacient mai ales că locuiesc împreună. În acest context, sarcina de a avea grijă de celălalt semnificativ ar ocupa o parte considerabilă a vieții lor împreună, generând mult mai multă empatie între aceștia. În contrast, fiica/fiul, ar fi mult mai distanți în toate aspectele menționate mai sus și, în plus, îngrijirea persoanei cu Alzheimer ar putea să se amestece cu alte obligații, precum serviciul, proprii copii etc.

Membrii familiilor în care există o persoană diagnosticată cu Alzheimer relatează că sunt încercați de foarte multe emoții. Se simt triști, descurajați, singuri, furioși, vinovați, obosiți și deprimați. În fața unei astfel de realități,

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ Conde-Sala, J. L. (2005). Demencia y familiares cuidadores. Deterioro, sobrecarga y apoyo social. *Revista Tiempo*, 17, pp. 1-12.

¹⁵ Conde-Sala, J. L., Garre-Olmo, J., Turró-Garriga, O., López-Pousa, S., & Vilalta-Franch, J. (2009). Factors related to perceived quality of life in patients with Alzheimer's disease: the patient's perception compared with that of caregivers. *International Journal of Geriatric Psychiatry: A journal of the psychiatry of late life and allied sciences*, 24(6), pp. 585-594.

suferința emoțională a aparținătorilor este de înțeles. Aceștia se simt ei înșiși copleșiți de sentimentele lor și, tocmai de aceea, acestea nu ar trebui simplificate sau ignorate. Aparținătorii trebuie să înțeleagă că este în regulă să simtă acest amalgam de emoții: este de înțeles să se simtă frustrați sau furioși – furioși că acest lucru li se întâmplă lor, furioși că nu au parte de niciun ajutor, furioși pe comportamentul iritant al persoanei cu Alzheimer. Uneori, aparținătorii se simt și rușinați de modul în care se manifestă cel din familie care a fost diagnosticat cu Alzheimer, deoarece persoanele din jur nu știu situația cu care se confruntă. Unele persoane preferă să păstreze acest lucru „în familie”. Această alegere poate să fie benefică pentru unele persoane, însă prietenii și vecinii știu cu siguranță că problema există și ar putea oferi mai mult sprijin și ajutor dacă li s-ar spune care este cu adevărat problema. Demența Alzheimer este atât de copleșitoare, încât este imposibil ca cineva să se descurce pe cont propriu și, totodată, nu ar trebui să existe niciun stigmat asociat cu acest tip de afecțiune.¹⁶ Managementul persoanelor cu demență de tip Alzheimer plasează o responsabilitate destul de mare pe umerii aparținătorilor, implicând mai multe costuri economice și sociale. Responsabilitatea devine din ce în ce mai mare, pe măsură ce tulburarea progresează. Declinul cognitiv sever, reducerea independenței celui cu Alzheimer, împreună cu apariția simptomelor comportamentale sporesc stresul, anxietatea și depresia aparținătorilor. Tocmai de aceea, crearea unei rețele de servicii comunitare capabile să îi ajute pe cei care se confruntă cu astfel de probleme ar trebui să devină prioritară.¹⁷

Faptul că momentele de luciditate ale celui diagnosticat cu această afecțiune fluctuează, îi pune pe aparținători într-o poziție dificilă, deoarece persoana cu Alzheimer nu mai deține controlul asupra propriei sale vieți, nefiind în deplinătatea facultăților mentale, așadar neputând lua decizii importante.

Aparținătorii sau chiar partenerul/partenera de viață trebuie să se adapteze, de asemenea, la aceste schimbări. Studiul lui Clare (2002)¹⁸, realizat pe cupluri, în care unul dintre parteneri avea Alzheimer, menționează anumite strategii pe care acestea le-au adoptat pentru a le fi mai ușor să se obișnuiască cu această nouă condiție. Strategiile adoptate de cupluri includeau abordări practice de rezolvare a problemelor, păstrarea unei rutine, pentru ca partenerului cu Alzheimer să îi fie mai ușor zi de zi, folosirea bilețelelor pentru a le aminti partenerilor de anumite lucruri care trebuie făcute, menținerea speranței de

¹⁶ Mace, N. L., & Rabins, P. V. (2011), *op. cit.*

¹⁷ Aguglia, E., Onor, M. L., Trevisiol, M., Negro, C., Saina, M., & Maso, E. (2004). Stress in the caregivers of Alzheimer's patients: An experimental investigation in Italy. *American Journal of Alzheimer's Disease & Other Dementias*, 19(4), pp. 248-252.

¹⁸ Clare, L. (2002). We'll fight it as long as we can: Coping with the onset of Alzheimer's disease. *Aging & mental health*, 6(2), pp. 139-148.

găsire a unui tratament (lucru foarte benefic pentru emoționalitatea celui cu Alzheimer). Totodată, cei care doreau să rămână implicați în activitățile sociale anterioare, au fost nevoiți să recurgă la strategii care să le permită să gestioneze cerințele situațiilor sociale, fără a fi nevoiți să dezvăluie amploarea dificultăților de memorie. Cuplurile au dezvoltat chiar și un „spirit de luptă”, unele chiar au încercat să înțeleagă cât mai bine această afecțiune, citind articole despre Alzheimer, fapt care sugerează că este foarte important ca cel care este diagnosticat cu acest tip de demență să fie sprijinit, înțeles și integrat în continuare în viața de zi cu zi. Astfel, factorii care înrăutățesc calitatea vieții îngrijitorilor includ și problemele financiare, funcționarea necorespunzătoare a familiei, comportamentul dificil al pacientului etc.¹⁹ Studiul lui Vellone, Piras, Talucci & Cohen (2008)²⁰ arată că cei care au grijă de pacienții cu Alzheimer au asociat o calitate a vieții bună cu seninătate, liniște, bunăstare psihologică, libertate, bunăstare generală, sănătate și o stare financiară bună.

Ce face societatea românească pentru o persoană diagnosticată cu Alzheimer și care sunt drepturile acesteia? Art. 10.1 din Legea nr. 487/2002 republicată 2012 menționează că evaluarea sănătății mintale se efectuează, prin examinare directă a persoanei în cauză, numai de către medicul psihiatru. Art. 11 din cadrul aceleiași legi, menționează că evaluarea sănătății mintale se face cu consimțământul liber, informat și documentat al persoanei, cu excepția situațiilor specifice, stabilite de lege, când persoana evaluată are dificultăți în a aprecia implicațiile unei decizii asupra ei însăși, situații în care persoana evaluată trebuie să beneficieze de asistența reprezentantului legal sau convențional.

La persoanele care neagă complet că ar avea o dificultate și refuză evaluarea psihiatrică, aceasta se poate realiza, conform art. 12 din Legea nr. 487/2002 republicată 2012 și în condițiile unei internări nevoluntare prin solicitarea expresă a persoanelor menționate la art. 56 din aceeași lege (medicul de familie sau medicul specialist care are în îngrijire această persoană, familia persoanei, reprezentanții administrației publice locale cu atribuții în domeniul socio-medical și de ordine publică, reprezentanții poliției, jandarmeriei sau ai pompierilor, procurorul, instanța de judecată civilă, ori de câte ori apreciază că starea sănătății mentale a unei persoane aflată în cursul judecății ar putea necesita internare nevoluntară).

¹⁹ Clyburn, L. D., Stones, M. J., Hadjistavropoulos, T., & Tuokko, H. (2000). Predicting caregiver burden and depression in Alzheimer's disease. *Journals of Gerontology series b*, 55(1), S2-S13; Rodriguez, G., De Leo, C., Girtler, N., Vitali, P., Grossi, E., & Nobili, F. (2003). Psychological and social aspects in management of Alzheimer's patients: an inquiry among caregivers. *Neurological Sciences*, 24(5), pp. 329-335.

²⁰ Vellone, E., Piras, G., Talucci, C., & Cohen, M. Z. (2008). Quality of life for caregivers of people with Alzheimer's disease. *Journal of advanced nursing*, 61(2), pp. 222-231.

Deși trec prin aceste dificultăți, viața lor schimbându-se după diagnosticarea cu acest tip de afecțiune, persoanele care suferă de boala Alzheimer au o serie de drepturi, cel mai important fiind dreptul la servicii medicale de calitate. Astfel, în baza art. 41.1 din Legea nr. 487/2002 republicată 2012 orice persoană cu tulburări psihice are dreptul la cele mai bune servicii medicale și îngrijiri de sănătate mintală disponibile. Se încearcă, așadar, oferirea unui suport social, precum și integrarea în societate a persoanelor care suferă de anumite afecțiuni psihice, nedorindu-se stigmatizarea acestora. În acest sens folosirea unei terminologii adecvate, profesionale, corecte de către întreg personalul multidisciplinar (medici, psihologi, asistenți sociali, consilieri juridici, notari etc) care evaluează, tratează și susține bolnavul în această grea și de multe ori lungă perioadă din viața sa este critică.²¹

Când diagnosticul se face în stadiile incipiente ale bolii, pe baza discuțiilor cu medicul psihiatru asupra evoluției afecțiunii, persoana cu Alzheimer trebuie să se gândească la stabilirea unui reprezentant legal/convențional. Alegerea reprezentatului legal se face, conform art. 45.1 din Legea nr. 487/2002 republicată 2012, astfel: Persoana cu capacitatea deplină de exercițiu și cu capacitatea psihică păstrată, care urmează a fi supusă unui tratament medical, are dreptul de a desemna, ca reprezentant convențional, o persoană cu capacitate deplină de exercițiu, care să o asiste sau să o reprezinte pe durata tratamentului medical. Art. 45.9 din Legea sănătății mintale arată că în cazul în care persoana internată a fost declarată ca fiind lipsită de capacitate deplină de exercițiu, aceasta va beneficia de sprijinul reprezentantului legal, desemnat potrivit dispozițiilor legale. Uneori, diagnosticarea este realizată tardiv și pacientul nu se mai află în deplinătatea facultăților mentale (sau momentele de luciditate alternează), neputând astfel să își aleagă un reprezentant. În acest caz, art. 45.10 din Legea sănătății mintale susține că în cazul în care pacientul nu are un reprezentant legal ori nu a desemnat un reprezentant convențional din cauza lipsei capacității psihice, unitatea sanitară este obligată să sesizeze, de îndată, autoritatea tutelară, în vederea instituirii măsurilor de ocrotire.

Dificultatea care apare odată cu îngrijirea unei persoane cu Alzheimer și schimbările survenite în calitatea vieții aparținătorilor pot duce la plasarea pacienților în aziluri. În ceea ce privește internarea persoanelor care suferă de Alzheimer într-o unitate de psihiatrie, art. 49.1. din Legea nr. 487/2002 republicată 2012 menționează că internarea într-o unitate de psihiatrie se face numai din considerente medicale, înțelegându-se prin acestea proceduri de diagnostic și de tratament. Dacă ne gândim la internarea voluntară, art. 50 din cadrul aceleiași legi susține că internarea voluntară se aplică în același mod

²¹ Goian, C. (2004). Deprinderi în asistență social: fișe, Institutul European; Goian, C. (2010), Zece categorii de inconsecvențe semantice prezente în limbajul asistenței sociale din spațiul românesc. *Revista de Asistență social*, anul IX, nr 1/2010, pp. 79-90.

ca și primirea în orice alt serviciu medical și pentru orice altă boală. Dacă este necesar să se apeleze la internarea nevoluntară, art. 54 din legea sănătății mintale arată că o persoană poate fi internată prin procedura de internare nevoluntară numai dacă un medic psihiatru abilitat hotărăște că persoana suferă de o tulburare psihică și consideră că, din cauza acestei tulburări psihice, există pericolul iminent de vătămare pentru sine sau pentru alte persoane sau în cazul unei persoane suferind de o tulburare psihică gravă, neinternarea ar putea antrena o gravă deteriorare a stării sale sau ar împiedica să i se acorde tratamentul adecvat.

Așadar, pentru a-i ajuta pe cei care se află în primul stadiu al demenței să se adapteze mai ușor la această condiție, ar trebui incluse în viața lor o serie de elemente, selectate în funcție de nevoile lor individuale.²²

Factorii care mențin calitatea vieții în ceea ce privește bolnavul se refereau la o stare cât mai bună de sănătate a pacientului, independența acestuia și ajutorul suplimentar primit de la ceilalți. Factori protectori s-au dovedit a fi coeziunea socială, serviciile voluntare, prezența aparținătorilor, stilul de viață sănătos.²³ Vizitele în natură oferă și ele un cadru favorabil menținerii unei stări de sănătate cât mai bună.²⁴ Factorii care au înrăutățit calitatea vieții erau legați de îngrijorarea cu privire la viitorul și evoluția afecțiunii pacientului și stresul asociat. Totodată, pe măsură ce îmbătrânesc, oamenii depind tot mai mult de mediul lor pentru a compensa creșterea fragilității, a pierderii senzoriale și a apariției demenței. Tocmai de aceea, Brawley (2001)²⁵ sugerează o proiectare adecvată a mediului în care trăiesc persoanele cu Alzheimer, adaptată la nevoile lor specifice (iluminare, acustică, suprafața de mers, scări, băi etc.), aspect care ar putea duce la creșterea calității vieții. Acesta avertizează că, un mediu care duce la disconfort și accentuează dizabilitatea persoanelor în cauză poate declanșa confuzie la cei cu deficiențe cognitive și poate produce răspunsuri nesatisfăcătoare și comportamente neplăcute. Astfel, este necesar ca mediul în care trăiește persoana cu Alzheimer să fie cât mai simplu. Totul trebuie să fie cât mai organizat, pentru ca cel care suferă de această afecțiune să învețe o anumită rutină. Ar trebui să se renunțe la mobila joasă, la covoare, deoarece persoana s-ar putea împiedica de ele, ajungând astfel, să se rănească. Totodată,

²² Clare, L. (2002), *op. cit.*

²³ Vintila et al (2009). Health awareness and behavior of the elderly between needs and reality. A comparative study. *Revista de psihologie aplicată*, nr. 11(2), pp. 81-87; Eglite et al. (2009). Healthy lifestyle in the elderly's view in Romania and Latvia, *Economic science for rural development*, pp. 97-103.

²⁴ Swami et al. (2020). Visits to Natural environments Improve state body appreciation: evidence from Malaysia, Romania and Spain. *Ecopsychology*, vol 12 no1, pp. 1-12.

²⁵ Brawley, E. C. (2001). Environmental design for Alzheimer's disease: a quality of life issue. *Aging & Mental Health*, 5(sup1), pp. 79-83.

o locuință curată și ordonată, facilitează găsirea lucrurilor pe care persoana le ascunde sau le pune în locul greșit.²⁶ Creșterea iluminării pe timpul zilei și adăugarea luminilor nocturne va reduce accidentele și va ajuta persoana să funcționeze cât mai bine posibil. Aparținătorii trebuie să fie atenți, deoarece persoanele cu Alzheimer pot încerca să gătească sau doar “să încălzească ceva”, mai ales noaptea, când toți ceilalți dorm. Scările sunt periculoase, de asemenea. Demența determină persoana să devină instabilă și să acorde mai puțină atenție pașilor pe care îi face. Acestea trebuie verificate pentru a ne asigura că sunt destul de solide și stabile. Dacă este posibil, se recomandă amenajarea dormitorului persoanei cu Alzheimer undeva la parter, astfel încât aceasta să nu fie nevoită să urce și să coboare scările.²⁷ Hinojosa & Dooley (2004)²⁸ au propus ca intervenție pentru îmbunătățirea calității vieții în rândul pacienților cu Alzheimer terapia ocupațională. De asemenea, acest tip de terapie a dus la reducerea poverii pe care familia persoanei cu Alzheimer o resimțea.

Bibliografie:

- Aguglia, E., Onor, M. L., Trevisiol, M., Negro, C., Saina, M., & Maso, E. (2004). Stress in the caregivers of Alzheimer's patients: An experimental investigation in Italy. *American Journal of Alzheimer's Disease & Other Dementias*, 19(4), pp. 248-252.
- Brawley, E. C. (2001). Environmental design for Alzheimer's disease: a quality of life issue. *Aging & Mental Health*, 5(sup1), pp. 79-83.
- Clare, L. (2002). We'll fight it as long as we can: Coping with the onset of Alzheimer's disease. *Aging & mental health*, 6(2), 139-148.
- Clyburn, L. D., Stones, M. J., Hadjistavropoulos, T., & Tuokko, H. (2000). Predicting caregiver burden and depression in Alzheimer's disease. *Journals of Gerontology series b*, 55(1), S2-S13.
- Conde-Sala, J. L. (2005). Demencia y familiares cuidadores. Deterioro, sobrecarga y apoyo social. *Revista Tiempo*, 17, pp. 1-12.
- Conde-Sala, J. L., Garre-Olmo, J., Turró-Garriga, O., López-Pousa, S., & Vilalta-Franch, J. (2009). Factors related to perceived quality of life in patients with Alzheimer's disease: the patient's perception compared with that of caregivers. *International Journal of Geriatric Psychiatry: A journal of the psychiatry of late life and allied sciences*, 24(6), pp. 585-594.

²⁶ Mace, N. L., & Rabins, P. V. (2011). *op. cit.*

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ Dooley, N. R., & Hinojosa, J. (2004). Improving quality of life for persons with Alzheimer's disease and their family caregivers: Brief occupational therapy intervention. *American Journal of Occupational Therapy*, 58(5), 561-569.

- Dooley, N. R., & Hinojosa, J. (2004). Improving quality of life for persons with Alzheimer's disease and their family caregivers: Brief occupational therapy intervention. *American Journal of Occupational Therapy*, 58(5), pp. 561-569.
- Feldman, H., Scheltens, P., Scarpini, E., Hermann, N., Mesenbrink, P., Mancione, L., ... & Ferris, S. (2004). Behavioral symptoms in mild cognitive impairment. *Neurology*, 62(7), pp. 1199-1201.
- Eglite et al. (2009). Healthy lifestyle in the elderly's view in Romania and Latvia, *Economic science for rural development*, pp. 97-103.
- Goian, C. (2004). Deprinderi în asistență social: fișe, Institutul European.
- Goian, C. (2010). Zece categorii de consecvențe semantice prezente în limbajul asistenței sociale din spațiul românesc. *Revista de Asistență social*, anul IX, nr 1/2010, pp. 79-90.
- Hwang, T. J., Masterman, D. L., Ortiz, F., Fairbanks, L. A., & Cummings, J. L. (2004). Mild cognitive impairment is associated with characteristic neuropsychiatric symptoms. *Alzheimer Disease & Associated Disorders*, 18(1), pp. 17-21.
- Karttunen, K., Karppi, P., Hiltunen, A., Vanhanen, M., Välimäki, T., Martikainen, J., ... & Suhonen, J. (2011). Neuropsychiatric symptoms and quality of life in patients with very mild and mild Alzheimer's disease. *International journal of geriatric psychiatry*, 26(5), pp. 473-482.
- López-Pousa, S., Vilalta-Franch, J., Garre-Olmo, J., Pons, S., & Cucurella, M. G. (2007). Caracterización y prevalencia de los síntomas psicológicos y conductuales en pacientes con demencia. *Revista de neurologia*, 45(11), pp. 683-688.
- Lyketsos, C. G., Steinberg, M., Tschanz, J. T., Norton, M. C., Steffens, D. C., & Breitner, J. C. (2000). Mental and behavioral disturbances in dementia: findings from the Cache County Study on Memory in Aging. *American Journal of Psychiatry*, 157(5), pp. 708-714.
- Lyketsos, C. G., Lopez, O., Jones, B., Fitzpatrick, A. L., Breitner, J., & DeKosky, S. (2002). Prevalence of neuropsychiatric symptoms in dementia and mild cognitive impairment: results from the cardiovascular health study. *Jama*, 288(12), pp. 1475-1483.
- Mace, N. L., & Rabins, P. V. (2011). *The 36-hour day: A family guide to caring for people who have Alzheimer disease, related dementias, and memory loss*. JHU Press.
- Ready, R. E., Ott, B. R., & Grace, J. (2004). Patient versus informant perspectives of quality of life in mild cognitive impairment and Alzheimer's disease. *International journal of geriatric psychiatry*, 19(3), pp. 256-265.

- Rodriguez, G., De Leo, C., Girtler, N., Vitali, P., Grossi, E., & Nobili, F. (2003). Psychological and social aspects in management of Alzheimer's patients: an inquiry among caregivers. *Neurological Sciences*, 24(5), pp. 329-335.
- Starkstein, S. E., Mizrahi, R., & Power, B. D. (2008). Depression in Alzheimer's disease: phenomenology, clinical correlates and treatment. *International Review of Psychiatry*, 20(4), pp. 382-388.
- Swami et al. (2020). Visits to Natural environments Improve state body appreciation: evidence from Malaysia, Romania and Spain. *Ecopsychology*, vol. 12 no1, pp. 1-12.
- Vellone, E., Piras, G., Talucci, C., & Cohen, M. Z. (2008). Quality of life for caregivers of people with Alzheimer's disease. *Journal of advanced nursing*, 61(2), pp. 222-231.
- Vintila et al (2009). Health awareness and behavior of the elderly between needs and reality. A comparative study. *Revista de psihologie aplicată*, nr. 11(2), pp. 81-87.
- Woods, R. T. (2001). Discovering the person with Alzheimer's disease: cognitive, emotional and behavioural aspects. *Aging & Mental Health*, 5(sup1), pp. 7-16.
- Legea nr. 487/2002 republicată în Monitorul Oficial, Partea I nr. 652 din 13 septembrie 2012, legea sănătății mintale și a protecției persoanelor cu tulburări psihice http://www.dreptonline.ro/legislatie/legea_sanatatii_mintale.php

II. JURISPRUDENȚĂ

HOTĂRÂREA CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI ÎN CAUZA NAPOTNIK ÎMPOTRIVA ROMÂNIEI

ANDREEA MOROIANU*

Abstract:

In 2005 Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms came into force. It introduced a general prohibition of discrimination and it guarantees that no-one shall be discriminated against on any ground by a public authority. In the case Napotnik against Romania, the Court analysed whether the applicant was treated differently on grounds of pregnancy. However, The European Court for Human Rights noted that a difference of treatment amounts to direct discrimination on grounds of sex if it was not justified.

Keywords: Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, discrimination, margin of appreciation, pregnancy, legitimate aim

Résumé:

Le Protocole no.12 de la Convention de sauvegarde des Droits et Libertés Fondamentales est entré en vigueur en 2005. Il a introduit l'interdiction générale de la discrimination et garantit que personne ne puisse être discriminé par les autorités publiques. Dans l'affaire Napotnik contre la Roumanie, la Cour a analysé si la plaignante avait bénéficié d'un traitement différent pour cause de grossesse. Cependant, la Cour Européenne des Droits de l'Homme a spécifié qu'une différence de traitement peut être considérée comme discrimination directe fondée sur des critères de sexe à moins qu'il ne soit justifié.

Mots-clés: Protocole no.12 de la Convention de sauvegarde des Droits de l'Homme et des Libertés Fondamentales, discrimination, marge d'appréciation, grossesse, objectif légitime

În cauza Napotnik împotriva României¹, a fost invocată încălcarea articolului 1 din Protocolul nr. 12 la Convenția europeană a drepturilor omului².

* E-mail: andreea.moroianu@irido.ro

¹ Decizia din 20 octombrie 2020 în cauza Napotnik împotriva României, 33139/13; versiunea în limba engleză poate fi găsită la adresa <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-205222>.

² Art. 1. Interzicerea generală a discriminării 1. Exercițarea oricărui drept prevăzut de lege trebuie să fie asigurată fără nicio discriminare bazată, în special, pe sex, pe rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenența la o minoritate națională, avere, naștere sau oricare altă situație. 2. Nimeni nu va fi discriminat de o autoritate publică pe baza oricăruia dintre motivele menționate în paragraful 1.

Reclamanta a susținut că a fost discriminată la locul de muncă, întrucât detașarea ei la ambasada României de la Ljubljana a încetat ca urmare a sarcinii, fără a-i fi prezentat un motiv întemeiat.

Nediscriminarea este prevăzută de Convenția europeană a drepturilor omului la articolul 4, care interzice discriminarea în exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de Convenție. Însă, în anul 2005 a intrat în vigoare Protocolul nr. 12 la Convenție care elimină această limitare și introduce interzicerea generală a discriminării. Astfel, Protocolul nr. 12 extinde domeniul de aplicare al articolului 14, garantând protecție împotriva discriminării în realizarea oricărui drept prevăzut de lege. Potrivit interpretării Curții Europene a Drepturilor Omului, articolul 1 al Protocolului nr. 12 extinde domeniul de aplicare a protecției nu numai cu privire la „orice drept prevăzut de lege”, dar chiar mai mult decât atât. Astfel, aliniatul (2) prevede că nimeni nu poate fi discriminat de o autoritate publică.³

La nivel național, reglementări în materie de nediscriminare, relevante pentru această speță, se pot regăsi în Legea nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse și de tratament între femei și bărbați, precum și OUG nr. 96/2003 privind protecția maternității la locul de muncă.

De asemenea, la nivel regional se observă Recomandarea nr. R(85)2 cu privire la protecția juridică împotriva discriminării pe criterii de sex, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei. Potrivit recomandării, recunoașterea nediscriminării „asigură egalitatea juridică și *de facto* între femei și bărbați, în special prin îmbunătățirea situației femeii și luând în considerare nevoile speciale ale unor anumite categorii de persoane”⁴. Tot la nivel regional, se are în vedere Carta socială europeană (revizuită) care prevede la articolul 8 dreptul femeilor angajate la protecție specială, în caz de maternitate. De asemenea, articolul 20 reglementează dreptul angajaților „la egalitate de șanse și tratament în materie de angajare și de profesie fără discriminare în funcție de sex”, iar articolul 27, alin. (2), prevede egalitatea de șanse și tratament pentru angajații cu responsabilități în cadrul familiei.

În materie de instrumente internaționale, Convenția ONU asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei⁵ cuprinde la articolele 4, 5 și 11

³ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Ghid privind articolul 14 al Convenției europene a drepturilor omului și articolul 1 al Protocolului nr. 12 al Convenției – interzicerea discriminării (Guide on Article 14 of the European Convention on Human Rights and on Article 1 of Protocol No. 12 to the Convention – Prohibition of discrimination)*, p. 10, actualizat pe 20 august 2020, disponibil pe: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_14_Art_1_Protocol_12_ENG.pdf.

⁴ Consiliul Europei, Comitetul de Miniștri, Recomandarea nr. R (85) 2 cu privire la protecția juridică împotriva discriminării pe criterii de sex, adoptată de la data de 5 februarie 1985, preambul, document disponibil la adresa: <https://rm.coe.int/168058ff43>

⁵ Convenția ONU asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei poate fi consultată aici: http://irdo.ro/irdo/pdf/134_ro.pdf

prevederi relevante în speța de față. Astfel, la articolul 4 se arată că „adoptarea de către statele părți a unor măsuri temporare speciale, menite să accelereze instaurarea egalității în fapt între bărbați și femei, nu este considerată cu un act de discriminare în sensul definiției din prezenta Convenție” și că „adoptarea de către statele părți a unor măsuri speciale, inclusiv cele prevăzute în prezenta Convenție, care au drept scop ocrotirea maternității, nu este considerată ca un act discriminatoriu.” Articolul 11 conține prevederi care se referă la eliminarea discriminării în domeniul angajării în muncă.

În cazul de față, reclamanta era angajată în Ministerul Afacerilor Externe (MAE) din anul 2002, iar în februarie 2007, în urma unui concurs, a devenit funcționar consular la Ambasada României de la Ljubljana. La acel moment, personalul ambasadei era format din ambasador și doi diplomați subordonați: reclamanta și încă o persoană. Îndatoririle de serviciu ale doamnei Napotnik constau în furnizarea de ajutor cetățenilor români aflați în situații de urgență în Slovenia, respectiv în arestul poliției, fără acte de identitate sau spitalizați. În luna noiembrie, reclamanta nu s-a putut prezenta la locul de muncă din cauza unor probleme de sănătate cauzate de sarcină. În perioada decembrie 2007 - ianuarie 2008 a intrat în concediu de odihnă. Ambasadorul a notificat MAE cu privire la absența acesteia, solicitând de asemenea o persoană care să o înlocuiască în luna decembrie, având în vedere cererile de asistență consulară. Întrucât MAE nu a trimis o persoană, secția consulară a ambasadei a fost închisă, iar cererile de asistență au fost redirectionate către ambasadele din Zagreb, Viena sau Budapesta. În luna februarie 2008, dna. Napotnik și-a reluat activitatea la ambasadă, apoi, după nașterea copilului în data de 16 iunie, a intrat în concediu de maternitate în perioada 2 iunie - 19 octombrie 2008, apoi în concediu de odihnă până pe 5 decembrie.

În anul 2008, MAE organizase un audit la ambasada din Ljubljana, în urma căruia s-au constatat deficiențe la nivelul departamentului consular, respectiv neînregistrarea sau pierderea unor documente.

La începutul anului 2009, reclamanta a anunțat că este însărcinată cu al doilea copil, urmând să nască în luna iulie a aceluiași an. În același timp, ambasadorul a întocmit fișa de evaluare a performanțelor profesionale individuale, subliniind faptul că activitatea reclamantei respectă cerințele locului de muncă (fusesse promovată în funcția de secretar II în decembrie 2007), însă din cauza lungilor perioade de absență nu era potrivită pentru ocuparea funcției din cadrul secției consulare.

Având în vedere acest lucru, precum și evaluările MAE, în data de 20 ianuarie 2009, dna. Napotnik a fost rechemată în România și, după terminarea concediului de maternitate, și-a reluat activitatea în cadrul Ministerului la data de 1 septembrie 2015, iar la finalul lunii a fost promovată în funcția de prim secretar.

Reclamanta a introdus acțiune civilă împotriva MAE în septembrie 2009 din cauza rechemării de la ambasada de la Ljubljana, invocând faptul că a fost discriminată din cauza sarcinii. Instanțele din România au respins acțiunea, motivând că Ministerul a luat această decizie în vederea asigurării bunei funcționări a instituției. Cererea către Curtea Europeană a Drepturilor Omului a fost introdusă în luna mai 2013, fiind invocat articolul 1 al Protocolului nr. 12 la Convenție. De asemenea, reclamanta a invocat și articolele 6⁶ și 8⁷ ale Convenției, în răspunsurile sale la observațiile Guvernului. Având în vedere elementele de fond ale plângerilor reclamantei, Curtea nu a analizat cererea din prisma articolelor 6 și 8 ale Convenției⁸, ci doar din perspectiva articolului 1 din Protocolul nr. 12.

Curtea de la Strasbourg a declarat cererea ca fiind admisibilă, amintind că articolul 14 al Convenției (Interzicerea discriminării) interzice discriminarea în realizarea „drepturilor și libertăților prevăzute de Convenție”, iar articolul 1 al Protocolului nr. 12 prevede interzicerea generală a discriminării. În plus, acesta din urmă conține prevederi suplimentare cu privire la domeniul de aplicare al protecției, în aliniatul (2) specificându-se că nimeni nu poate fi discriminat de o autoritate publică⁹. În Raportul explicativ privind protocolul nr. 12 se observă că domeniul de aplicare a protecției prevăzute de articolul 1 se referă la cazurile în care o persoană este discriminată: i) în realizarea oricărui drept acordat specific unei persoane potrivit legii naționale; ii) în realizarea oricărui drept care poate fi dedus dintr-o obligație clară a unei autorități publice în temeiul legislației naționale, respectiv în cazul în care o autoritate publică are obligația de a se comporta într-o manieră specială în conformitate cu legea națională; iii) de o autoritate publică în exercitarea unei puteri discreționare (de exemplu, acordarea unor subvenții); iv) prin orice alt act sau omisiune a unei autorități publice (de exemplu comportamentul forțelor de ordine în cazul unei revolte)¹⁰.

În ceea ce privește analiza CEDO trebuie remarcat faptul că noțiunea de „discriminare” are același sens atât în baza articolului 14, cât și al articolului 1 al protocolului nr. 12, astfel aplicându-se aceleași standarde stabilite de jurisprudența Curții. Potrivit articolului 14, diferența de tratament este

⁶ Articolul 6 – Dreptul la un proces echitabil.

⁷ Articolul 8 – Dreptul la respectarea vieții private și de familie.

⁸ A se vedea și Cauza Radomilja și alții împotriva Croației [GC], nr. 37685/10 și 22768/12, paragrafele 114 și 126, CEDO, 2018.

⁹ A se vedea și cauza Savez crkava „Riječ života” și alții împotriva Croației, nr. 7798/08, paragraful 104, hotărârea din 9 decembrie 2010.

¹⁰ Raport explicativ cu privire la protocolul nr. 12 la Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, pct. 22, disponibil la adresa: <https://rm.coe.int/09000016800cce48>.

discriminatorie în cazul în care nu are un „scop legitim” sau dacă nu există o „relație de proporționalitate rezonabilă” între mijloacele aplicate și scopul care trebuie realizat. În plus, potrivit jurisprudenței Curții, se consideră discriminare aplicarea unui tratament diferit în baza unei caracteristici identificabile, precum „statut”¹¹.

Articolul 14 nu impune statelor să trateze diferit grupuri de persoane dacă scopul este de a corecta „inegalități de fapt”. De asemenea, pe lângă obligația statelor de a nu discrimina, acestora le revine și o obligație pozitivă, respectiv de a face distincție între persoanele și grupurile ale căror circumstanțe sunt diferite în mod semnificativ și relevant. „Asemenea obligații pozitive pot include așa numitele „măsuri pozitive” sau „discriminare inversă”, „acțiuni pozitive” sau „acțiuni afirmative pe care un stat le poate sau trebuie să le adopte pentru a corecta „inegalități de fapt””¹².

CEDO reține că dezvoltarea egalității de gen este un obiectiv important al statelor membre ale Consiliului Europei, astfel că pentru a dovedi diferența de tratament pe criterii de gen sunt necesare motive solide. În plus, în cazul în care diferența de tratament apare pe criterii de gen, marja de apreciere acordată statelor este redusă, iar în asemenea situații, potrivit principiului proporționalității, nu numai că măsurile adoptate trebuie să aibă în vedere realizarea scopului urmărit, dar trebuie dovedit că erau necesare în circumstanțele date¹³.

În ceea ce privește speța de față, Curtea a considerat că tratamentul aplicat reclamantei a avut la bază, în principiu, sarcina acesteia. De asemenea, Instanța de la Strasbourg subliniază că doar femeile pot fi tratate diferit din cauza sarcinii și, din acest motiv, aceasta poate reprezenta discriminare pe criterii de gen în cazul în care nu este justificată. În continuare, s-au avut în vedere motivele invocate de guvernul român, respectiv faptul că absența reclamantei de la locul de muncă ar fi pus în pericol activitatea consulară a ambasadei, având în vedere că persoanele care ar fi solicitat asistență trebuiau să se adreseze ambasadelor din țările vecine. În plus, în ciuda absenței prelungite de la locul de muncă, reclamanta a fost promovată în funcție de către angajator, iar instanțele naționale concluzionaseră că rechemarea ei de la ambasadă nu a reprezentat sancțiune disciplinară.

În observațiile sale, guvernul român a menționat că reclamanta nu a avut parte de un tratament diferit în exercitarea obligațiilor sale. Având în vedere că

¹¹ A se vedea cererea nr. 78117/13, Cauza Fabian împotriva Ungariei, para. 113, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-176769>.

¹² Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Ghid privind articolul 14 al Convenției europene a drepturilor omului și articolul 1 al Protocolului nr. 12 al Convenției – interzicerea discriminării, p. 13.

¹³ Hotărârea CEDO în cauza Napotnik, p. 75.

era singurul funcționar consular din cadrul ambasadei, decizia de rechemare în țară ar fi fost luată indiferent de motivele invocate pentru absențele de lungă durată. De asemenea, decizia de rechemare s-a bazat pe un scop legitim, respectiv asigurarea protecției drepturilor și libertăților cetățenilor români aflați în străinătate.

În ceea ce privește marja de apreciere, potrivit jurisprudenței CEDO, aceasta este acordată autorităților naționale pentru a evalua dacă și în ce măsură diferențele în situații similare justifică diferența de tratament. Potrivit raportului explicativ privind protocolul nr. 12¹⁴, aceasta variază în funcție de anumite circumstanțe, de aspectele problemei și de context.

În analiza cauzei, Curtea a avut în vedere legislația națională, reglementări ale Consiliului European și Uniunii Europene, Convenția ONU asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei, precum și jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE). Carta Socială Europeană (revizuită) prevede la articolul 8 dreptul femeilor angajate la protecție specială, în caz de maternitate. De asemenea, articolul 20 reglementează dreptul angajaților „la egalitate de șanse și tratament în materie de angajare și de profesie fără discriminare în funcție de sex”, iar articolul 27, alin. (2), prevede egalitatea de șanse și tratament pentru angajații cu responsabilități în cadrul familiei.

Cu privire la jurisprudența CJUE, au fost avut în vedere diferite spețe relevante din punct de vedere al discriminării angajaților. De exemplu, în cauza Hertz¹⁵, CJUE a hotărât că o concediere ca urmare a absențelor de la locul de muncă din cauza unei boli care nu are legătură cu nașterea sau perioada post-natală nu încalcă directiva privind egalitatea de tratament. În hotărârea Tele Danmark A/S/Handels¹⁶, instanța de la Luxembourg a extins protecția aplicată în cazul absențelor cauzate de sarcină și pentru contracte pe durată determinată, indiferent de mărimea întreprinderii.

Având în vedere cele de mai sus, CEDO a considerat că încetarea ocupării funcției din străinătate a fost necesară pentru menținerea capacității de funcționare a misiunii diplomatice, și, respectiv, pentru protejarea drepturilor altor persoane. Având în vedere marja redusă de apreciere acordată autorităților naționale, acestea au furnizat motive suficiente și relevante pentru justificarea măsurii adoptate. Astfel, instanța a decis că nu a existat o încălcare a articolului 1 din Protocolul nr. 12.

¹⁴ Raport explicativ cu privire la protocolul nr. 12 la Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, pct. 19, disponibil la adresa: <https://rm.coe.int/09000016800cce48>.

¹⁵ Hotărârea din 8 noiembrie 1990, C-179/88, ECLI:EU:C:1990:384.

¹⁶ Hotărârea din 4 octombrie 2011, C-109/00, ECLI:EU:C:2001:513.

III. RECENZII

„MEDIUL DE AFACERI ȘI DEPTURILE OMULUI – ACCESUL LA CĂILE DE ATAC”, RAPORT AL AGENȚIEI PENTRU DREPTURI FUNDAMENTALE A UNIUNII EUROPENE (FRA, 2020)

DANIELA ALBU*

Abstract:

The Report of the European Agency for Fundamental Rights presents the major problems of infringement by both small businesses and corporations, as well as a number of good practices in the field. The authors aim to encourage decision-makers to promote, through the measures and policies adopted, a responsible conduct of the business environment that respects human rights in the European Union, but also outside it. Recommendations are made for future legislative amendments at national and EU level to improve access to an effective remedy for victims of business abuse.

Keywords: business environment, human rights violations, remedies, good practices, responsible conduct, consumer rights, legislative measures, prevention

Résumé:

Le rapport de l'Agence Européenne des Droits Fondamentaux rend compte des problèmes majeurs de la violation des droits tant par les petites entreprises que par les grandes corporations et présente les bonnes pratiques en la matière. Les auteurs se proposent d'encourager les décideurs à promouvoir par les mesures et les politiques adoptées une conduite responsable du milieu des affaires en ce qui concerne le respect des droits de l'homme au sein et en dehors de l'Union Européenne. Y sont également formulées des recommandations visant les modifications législatives qui devraient être réalisées au niveau national et au niveau de l'UE afin d'améliorer l'accès à un remède efficient en faveur des victimes des abus de la part du milieu d'affaires.

Mots-cles: milieu d'affaires, violation des droits de l'homme, voies d'attaque, bonnes pratiques, conduite responsable, droits des consommateurs, mesures législatives, prévention

În data de 5 octombrie 2020, Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (FRA) a lansat Raportul „Mediul de afaceri și drepturile omului. Accesul la căile de atac”¹.

* E-mail: daniela.albu@irido.ro

¹ Studiul poate fi accesat pe pagina https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-business-human-rights_en.pdf

Raportul prezintă problemele majore ale încălcării unor drepturi atât de micile întreprinderi, cât și de marile corporații, precum și bune practici în domeniu. Autorii își propun să încurajeze factorii de decizie ca prin măsurile și politicile adoptate să promoveze o conduită responsabilă a mediului de afaceri de respectare a drepturilor omului în Uniunea Europeană, dar și în afara acesteia.

În 2011 Consiliul ONU al Drepturilor Omului a adoptat Principiile directe privind mediul de afaceri și drepturile omului. Raportul de față face referire la aceste principii conform cărora prevenirea și remedierea abuzurilor sau tolerarea acestora de către întreprinderi este o responsabilitate comună a sectorului privat și a autorităților publice. Astfel, statele au obligația de a respecta și proteja drepturile omului și libertățile fundamentale, iar companiile și întreprinderile trebuie să se conformeze reglementărilor respectând drepturile omului. În cazul în care au loc abuzuri apare necesitatea stabilirii unor căi de atac adecvate și eficiente.

Michael O'Flaherty, Directorul FRA, precizează în cuvântul introductiv la acest Raport că, până în prezent, eforturile globale s-au concentrat mai mult pe găsirea unor soluții pentru victimele ale căror drepturi au fost încălcate de mediul de afaceri și mai puțin pe prevenție. Raportul se axează pe situațiile concrete cu care se confruntă victimele atunci când cer despăgubiri pentru încălcări ale drepturilor lor. Sunt prezentate concluziile cercetărilor și interviurilor efectuate în teren, precum și părerile experților cu privire la modalități de formulare a plângerilor.

Raportul evidențiază importanța prevenirii abuzurilor și rezumă punctele de vedere ale experților intervievați prezentând și evoluțiile legislative actuale la nivel național și la nivelul UE. De asemenea, sunt oferite o serie de sugestii pentru măsuri viitoare. Sunt prezentate practici promițătoare și recomandări pentru modificările care trebuie făcute la nivel național și la nivelul UE pentru a îmbunătăți accesul la căi de atac eficiente pentru victimele abuzurilor mediului de afaceri. Sugestiile se concentrează asupra unor măsuri politice și legislative practice și realizabile pe termen relativ scurt. Dacă aceste măsuri ar fi puse în aplicare, ar contribui considerabil la îmbunătățirea situației victimelor. Constatările Raportului se adresează factorilor de decizie la nivel național și UE, dar și practicienilor în drept și organizațiilor societății civile care activează în domeniul afacerilor și al drepturilor omului.

Statele trebuie să asigure derularea activităților întreprinderilor și corporațiilor și din perspectiva etică, de respectare a drepturilor omului. În Raport se argumentează că drepturile angajaților, ale consumatorilor, dar și dreptul la sănătate, la un mediu sănătos, la egalitate și nediscriminare nu trebuie încălcate, iar atunci când au loc astfel de abuzuri, trebuie oferit accesul la căi de atac. Diversitatea tipurilor de afaceri angrenează multiple sectoare ale

societății care împreună cu lanțurile de aprovizionare, pot afecta sub diverse forme atât mediul, cât și comunități întregi. Raportul analizează situațiile cu care se confruntă victimele atunci când cer compensații în urma încălcării drepturilor lor de către mediul de afaceri. Sunt prezentate concluziile unei vaste cercetări pe teren, în cadrul căreia au fost sintetizate opiniile unor experți cu privire la diferitele modalități prin care victimele pot formula plângerile și urmări soluționarea acestora.

Opiniile formulate în Raport se bazează pe datele colectate în anii 2019 și 2020 prin interviuri cu experți și practicieni în materie de afaceri și drepturile omului din șapte state membre ale UE (Finlanda, Franța, Germania, Italia, Olanda, Polonia și Suedia). Sunt incluse și date colectate în 2019 în Regatul Unit, care la acel moment făcea parte din UE. Majoritatea persoanelor intervievate consideră că instrumentele relevante existente nu iau suficient în considerare realitatea și complexitatea litigiilor în care sunt implicate marile corporații.

Raportul este structurat în patru capitole. În primul capitol, intitulat „Cine sunt victimele unor încălcări ale drepturilor omului de către mediul de afaceri și cine le sprijină?”, este prezentat profilul victimelor și se subliniază importanța rolului organizațiilor societății civile. Al doilea capitol are ca temă „Căile de atac existente și rezultatele acestora” și analizează tipurile de căi de atac judiciare și extrajudiciare. În al treilea capitol, „Principalele provocări privind accesul la căi de atac și modalități de a le depăși”, sunt analizate sarcina obținerii probei care reprezintă un obstacol pentru petenți, disponibilitatea limitată a acțiunilor colective sau a acțiunilor de reprezentare, stabilirea răspunderii transfrontaliere a companiilor din UE, riscurile financiare precum și accesul inadecvat la informații privind drepturile victimelor și mecanismele de tratare a plângerilor și de urmărire a soluționării acestora. Ultimul capitol tratează „Prevenirea abuzurilor” evidențiind standardele internaționale existente, perspectivele experților cu privire la necesitatea intensificării eforturilor UE în domeniu, măsuri naționale privind drepturile omului și mediul de afaceri, precum și evoluții în jurisprudența pe această temă.

În Raport sunt analizate încălcări ale drepturilor angajaților, consumatorilor, ale dreptului la sănătate și la un mediu sănătos, precum și încălcări ale dreptului la egalitate și nediscriminare. Majoritatea acestor cazuri reprezintă litigii între indivizi și corporații multinaționale. De aici rezultă o inegalitate a puterilor care poate fi încă de la început un obstacol în calea unei justiții echitabile. Reprezentarea colectivă de către organisme ale drepturilor omului și organizații ale societății civile poate redresa acest dezechilibru al puterilor. Se evidențiază faptul că cele mai dificile de rezolvat sunt cazurile transfrontaliere de abuzuri. Un rol important îl are prevenția și autorii Raportului sunt de părere că trebuie intensificate eforturile statelor membre

în acest sens. Posibilele încălcări ale drepturilor omului trebuie semnalate înainte ca răul să se producă.

În ceea ce privește sarcina furnizării probei, FRA precizează că aceasta reprezintă un obstacol semnificativ pentru cei care susțin o încălcare a drepturilor lor de către mediul de afaceri, deoarece în majoritatea sistemelor juridice, pentru a justifica o astfel de cerere, persoanele fizice trebuie să demonstreze că sunt direct afectate de acțiunile unei companii și să stabilească răspunderea companiei, inclusiv orice legături între societăți și filialele acestora. În realitate, furnizarea unor astfel de dovezi este, adesea, practic imposibilă, mai ales atunci când documentele justificative se află în posesia unei companii acuzate de presupusa încălcare. În majoritatea sistemelor juridice europene obligația de a elibera documente și alte informații de către o entitate comercială într-un litigiu nu este prevăzută, sau este menționată într-un mod limitat.

În Raport sunt formulate 7 opinii ale Agenției pentru Drepturi Fundamentale cu privire la situația actuală și direcții de acțiune viitoare privind mediul de afaceri și încălcarea drepturilor omului, opinii pe care le vom enumera pe scurt în cele ce urmează:

Opinia FRA privind sarcina prezentării probei

Bazându-se pe legislația UE în ceea ce privește transferul sarcinii probei, în opinia FRA, UE ar trebui să încurajeze statele membre să ia în considerare transferul sarcinii probei în cazurile în care drepturile fundamentale ale persoanelor sunt încălcate de activitatea unor companii. Acest lucru ar trebui să se aplice cauzalității dintre comportamentul companiei și daune, precum și dovedirii răspunderii pentru lanțul de aprovizionare. Sarcina probei ar trebui transferată odată ce s-a constatat că o companie a încălcat o obligație legală. FRA este de părere că UE ar trebui să faciliteze dezvoltarea unor standarde minime clare privind divulgarea informațiilor de către companii.

Opinia FRA privind interesul comun al consumatorilor

FRA consideră că UE și statele membre ar trebui să prevadă acțiuni colective și de reprezentare eficiente și în domeniul drepturilor omului și al mediului de afaceri, nu numai în materie de protecție a consumatorilor. Potrivit FRA, legislatorul UE ar trebui să continue eforturile pentru adoptarea rapidă a directivei privind acțiunile de reprezentare pentru protecția intereselor colective ale consumatorilor, iar statele membre ar trebui să se asigure că mecanismele disponibile pentru plângerile colective oferă petenților individuali șansa reală de a obține despăgubiri. UE și statele membre ar trebui să se asigure că legislația care prevede acțiuni de reprezentare în numele persoanelor afectate de afacerile unei întreprinderi permite calitatea procesuală

pentru organizațiile societății civile care acționează în interes public, precum și organizațiilor cu atribuții în domeniul drepturilor omului, precum instituții pentru drepturile omului, instituții Ombudsman sau organisme de egalitate.

Opinia FRA cu privire la rolul organizațiilor Societății Civile

În opinia FRA, UE și statele sale membre sunt încurajate să asigure finanțare adecvată și protecție juridică pentru organizațiile societății civile, astfel încât acestea să își poată îndeplini în mod eficient rolul de a sprijini victimele abuzurilor mediului de afaceri și de a monitoriza că întreprinderile respectă standardele drepturilor omului. Statele membre ar trebui să asigure definirea clară și nicidecum excesivă a criteriilor pentru obținerea statutului calificat de către organizațiile societății civile pentru a fi eligibile pentru a obține calitatea procesuală sau pentru a obține ajutor financiar de la stat. FRA este de părere că UE ar trebui să introducă măsuri care să împiedice practicile proceselor strategice împotriva participării publice pentru a proteja societatea civilă și activiștii atunci când aceștia încearcă să sprijine indivizii să își revendice drepturile fundamentale împotriva intereselor comerciale.

Opinia FRA privind consolidarea de către statele membre a rolului mecanismelor nejudiciare în domeniul afacerilor și al drepturilor omului

Din perspectiva Agenției, statele membre pot realiza acest lucru prin creșterea conștientizării și formarea profesioniștilor din domeniul juridic, precum și îmbunătățind conformitatea cu deciziile unor astfel de mecanisme și aplicarea în caz de nerespectare. Este recomandat ca statele membre să ia în considerare consolidarea rolului instituțiilor naționale pentru drepturile omului, ale instituțiilor de tip Ombudsman și ale instituțiilor naționale pentru protecția consumatorilor, acordându-le mandatul, după caz, să depună cereri în instanță în numele persoanelor fizice sau în interesul public. UE ar trebui să sprijine statele membre prin acordarea de sprijin financiar și facilitarea formării și a schimbului de expertiză.

Opinia FRA privind atenuarea riscului financiar

Se consideră importantă necesitatea revizuirii de către statele membre a normelor privind asistența juridică pentru victime luând în considerare potențialele costuri ridicate care pot fi suportate în cazurile de încălcare a drepturilor omului de către companii. Este recomandabilă revizuirea normelor procedurale pentru a permite recuperarea integrală a cheltuielilor de judecată de la o companie pârâtă. În opinia FRA, dacă se constată că o companie nu a încălcat drepturile omului, statele membre ar putea lua în considerare posibilitatea de a permite instanțelor să echilibreze cheltuielile suportate,

ținând seama de diferența resurselor dintre părți și de necesitatea costurilor generate de compania pârâtă, cum ar fi angajarea mai multor avocați și experți.

Opinia FRA privind luarea în considerare a revizuirii Regulamentului Roma II

O astfel de revizuire ar însemna ca alegerea legislației aplicabile – fie legea țării unde a avut loc încălcarea, fie cea a țării de unde a fost generată această încălcare – să fie posibilă pentru toate tipurile de abuzuri asupra drepturilor omului, deci și pentru cele legate de mediul de afaceri și să nu se rezume doar la daunele aduse mediului.

Natura transfrontalieră a comerțului și a activității economice în economiile globalizate actuale înseamnă că operațiunile comerciale nu mai sunt limitate la activitățile dintr-o anumită țară. O companie poate avea filiale și rețele complexe de aprovizionare. Prejudiciul poate apărea într-o țară în care sistemul judiciar nu este funcțional sau independent, are mecanisme de executare slabe sau lipsesc măsurile de protecție a victimelor și martorilor de amenințări și represalii. În acest context, petenții se adresează deseori unei instanțe a UE. Mai multe persoane intervievate afirmă că litigiile pentru a stabili doar jurisdicția europeană ar putea dura până la 10 ani, fără a se aborda fondul cauzei.

FRA subliniază că UE și statele sale membre ar trebui să solicite companiilor să furnizeze atât evaluări ale impactului asupra mediului, cât și evaluări ale impactului asupra drepturilor omului atunci când planifică investiții, mai ales dacă solicită finanțare sau împrumuturi, pentru a identifica, evalua și aborda orice posibile efecte negative ale acestora asupra drepturilor omului, asupra lucrătorilor a comunității, sau a altor titulari de drepturi.

Opinia FRA privind regulile care definesc obligațiile de diligență a companiilor din UE conform standardelor internaționale

FRA subliniază faptul că UE ar trebui să se asigure că legislația viitoare privind diligența necesară acoperă atât impactul operațiunilor comerciale asupra mediului, cât și asupra drepturilor omului și include reguli care definesc obligațiile companiilor din UE în ceea ce privește activitățile lor externe, conform cerințelor și standardelor internaționale, dar și principiilor naționale și orientărilor OECD pentru o conduită comercială responsabilă.

Concluziile Raportului

În Raport se concluzionează că afacerile ar trebui să se desfășoare luând în considerare respectarea drepturilor omului, iar statele au datoria de a se asigura că mediul de afaceri nu încalcă drepturile omului și de a oferi acces la căi atac eficiente celor cărora le sunt încălcate drepturile.

Cercetarea Agenției pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene privind accesul la justiție arată că, în general, eficacitatea căilor de atac judiciare este adesea îngreunată de reguli restrictive privind calitatea procesuală, piedici privind sarcina probelor, cheltuieli juridice ridicate, norme restrictive de asistență juridică și durata procedurilor. În Raport sunt identificați factorii care obstrucționează sau, dimpotrivă, facilitează accesul la justiție în ceea ce privește abuzurile asupra drepturilor omului de către întreprinderi și companii. Sunt furnizate dovezi utile pentru viitoare căi de acțiune ale UE în acest domeniu.

Majoritatea persoanelor intervievate consideră că instrumentele relevante existente nu iau suficient în considerare realitatea și complexitatea litigiilor care implică marile corporații. În cele mai multe cazuri, acestea sunt entități multinaționale cu structuri și rețele complexe de aprovizionare. De aceea, instrumentele care permit acțiuni colective sau de reprezentare ar trebui să fie aplicate mai larg la problemele legate de afaceri și drepturile omului și nu numai în materie de protecție a consumatorilor, așa cum se întâmplă în prezent în multe state membre. Extinderea opțiunilor de acțiune colectivă ar oferi mai multor persoane șanse reale de a beneficia de despăgubiri financiare.

Instrumentele ONU și ale Consiliului Europei indică necesitatea unor mecanisme judiciare și extrajudiciare pentru a asigura accesul efectiv al victimelor la căi de atac în caz de abuzuri și încălcări drepturilor omului legate de mediul de afaceri.

Soluțiile extrajudiciare rămân în mare parte necunoscute, de multe ori nu au o eficiență suficientă, sau potențialul lor nu este utilizat pe deplin. Instanțele rămân principala cale de acces la justiție în cazul încălcării drepturilor omului de către mediul de afaceri. Majoritatea persoanelor intervievate au indicat lipsa unor proceduri specifice care să abordeze astfel de abuzuri. În funcție de natura abuzului, sunt disponibile proceduri civile, penale sau administrative. Abuzurile sau încălcările drepturilor omului legate de afaceri sunt adesea atipice și, prin urmare, se confruntă cu numeroase obstacole procedurale. În toate țările în care s-a desfășurat această cercetare, au fost semnalate probleme de ordin practic, procedural și financiar. În cazurile în care căile de atac se dovedesc mai accesibile, deseori le lipsește eficiența și capacitatea de a furniza despăgubiri semnificative victimelor.

În Raport se subliniază importanța prevenției deoarece eforturile la nivel global s-au axat până în prezent mai mult pe elaborarea unor modalități prin care victimele să poată avea acces la căi de atac eficiente atunci când răul se produce².

² Alte informații privind studiul pe :<https://fra.europa.eu/en/publication/2020/business-human-rights-remedies>

**PROMOVAREA EFICIENTĂ A DECLARAȚIEI ONU
CU PRIVIRE LA DREPTURILE PERSOANELOR APARTINÂND
MINORITĂȚILOR NAȚIONALE SAU ETNICE, RELIGIOASE
ȘI LINGVISTICE - RAPORT AL RAPORTORULUI SPECIAL
AL ONU PRIVIND PROBLEMELE MINORITĂȚILOR,
FERNAND DE VARENNES (ONU, 2020)**

ADINA-MARIA NIKOLIĆ*

Abstract:

In the analyzed report, the Special Rapporteur on minority issues, Fernand de Varennes, briefly presents his activities in 2019 and 2020 to the General Assembly, highlighting the continuous work on the thematic priorities of statelessness, education and minority languages, hate speech targeting minorities in social media, as well as initiatives on a regional approach to minority issues, with a focus on the aspects of education, language and minority rights. The report also provides a thematic study on the significance and scope of the four categories of minorities – national or ethnic, religious and linguistic – tackling aspects of history, United Nations mechanisms and entities, approaches and views of the Member States, civil society organizations, minorities and other stakeholders. The Special Rapporteur concludes his report by making recommendations to guide the activities of his mandate in the field of human rights of persons belonging to minorities and to ensure a consistency in approaches regarding the categories of beneficiaries under the United Nations minority rights system.

Keywords: minorities, minority issues, minority rights, self-identification, language, education

Résumé:

Ce rapport présenté devant l'Assemblée Générale par le Rapporteur Spécial sur les questions relatives aux minorités, Fernand de Varennes, contient une synthèse des activités déroulées entre 2019 et 2020, mettant en évidence les thèmes prioritaires relatifs aux apatrides, à l'éducation et aux langues des minorités, le discours de haine à l'égard des minorités dans les médias sociaux, ainsi que les initiatives prises dans ce domaine, particulièrement dans le domaine de l'éducation et des droits linguistiques des minorités. Le rapport contient en même temps une étude thématique sur la signification des quatre catégories de minorités – ethnique/nationales, religieuses et linguistiques, l'accent étant mis sur les aspects d'histoire, sur les mécanismes de l'ONU et de ses entités, sur les démarches des Etats membres, des organisations de la société civile, des minorités et des autres groupes intéressés. En guise de conclusion, le Rapporteur spécial présente des recommandations susceptibles de guider les activités dans le domaine des droits de l'homme des personnes appartenant à des minorités

* Email: adina.nikolic@irdo.ro

et qui permettent une approche adéquate des problèmes concernant les catégories de bénéficiaires du système de l'ONU pour les droits des minorités.

Mots-clés: minorités, problèmes des minorités, droits des minorités, auto-identification, langues, éducation

În luna iulie a anului curent, Raportorul Special al ONU privind problemele minorităților, dr. Fernand de Varennes, a prezentat Adunării Generale a Națiunilor Unite *Raportul pentru perioada 2019-2020*¹, care a vizat Promovarea eficientă a Declarației ONU cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice.

În cuprinsul acestui raport, Raportorul Special trece în revistă activitățile întreprinse de la ultima raportare, prezentând totodată și un studiu referitor la semnificația și sfera de aplicare a celor patru categorii de minorități – naționale sau etnice, religioase sau lingvistice – în dreptul internațional, preocuparea tematică principală atribuită prin prisma mandatului. În ultima parte a raportului, Fernand de Varennes trage concluzii cu privire la activitățile desfășurate în perioada 2019-2020 și face o serie de recomandări punctuale. Aceste recomandări au rolul de a ghida activitățile desfășurate în domeniul drepturilor persoanelor aparținând minorităților și de a asigura o consecvență a abordărilor cu privire la categoriile de beneficiari din cadrul sistemului ONU pentru drepturile minorităților.

Fernand de Varennes, actualul Raportor Special privind problemele minorităților, a identificat patru direcții tematice prioritare încă de la preluarea mandatului, în 2017: (1) apatridia ca problemă a minorităților, (2) educație, limbă și drepturi ale minorităților, (3) discursul de incitare la ură (predominant de pe platformele sociale) care vizează minoritățile, (4) drepturile minorităților și promovarea incluziunii și stabilității printr-o abordare regională. Deși s-a implicat în proiecte care au vizat toate cele patru tematici menționate, în perioada 2019-2020 accentul a fost pus pe abordarea tematicii legate de educația, limba și drepturile minorităților, care reprezintă o problemă semnificativă pentru identitatea minorităților lingvistice și nu numai.

Un prim pas în direcția consolidării identității minorităților lingvistice a fost realizat în cadrul Forumului Națiunilor Unite privind Problemele Minorităților din 2019, de la Geneva, care a avut ca temă „Educația, Limba și Drepturile Minorităților”. Cu această ocazie, pentru prima oară în istoria acestui eveniment anual, s-a oferit interpretare în limbajul internațional al semnelor, ca recunoaștere formală a utilizatorilor limbajului semnelor ca membri ai unei minorități lingvistice.

¹ Documentul integral poate fi consultat în versiunea originală la adresa <https://undocs.org/A/75/211>.

Luând în considerare contextul internațional actual, Raportorul Special acordă o importanță sporită activităților de conștientizare și sensibilizare, pe care le consideră o componentă esențială a mandatului său. Astfel, prin intermediul acestora este abordată necesitatea de a evidenția marginalizarea crescândă a minorităților din întreaga lume, vulnerabilitatea minorităților acutizată de crizele sanitare (cum este și pandemia de Covid-19), creșterea numărului de infracțiuni motivate de ură și a discursurilor de instigare la ură care vizează minoritățile, precum și rolul central pe care drepturile minorităților îl joacă în prevenirea conflictelor etnice și lipsa vizibilității problemelor cu care se confruntă minoritățile, chiar și în cadrul instituțiilor ONU.

Dedicând o parte generoasă din acest raport studiului privind semnificația și sfera de aplicare a celor patru categorii de minorități, Raportorul Special identifică scopul acestui studiu ca fiind unul dual, de a oferi claritate în ceea ce privește practicile legate de cele patru categorii de minorități și înțelegerea acestora, precum și recunoașterea și promovarea obligațiilor pe care Statele Membre le au în materie de drepturile omului. Astfel, cadrul conceptual dedicat celor patru tipuri de minorități recunoscute în sistemul Națiunilor Unite, își propune să clarifice semnificația acestora pentru a evita controversele și contradicțiile, care pot submina eforturile depuse în direcția realizării și exercitării depline a drepturilor minorităților. Totodată, în conformitate cu mandatul oferit de Consiliul pentru Drepturile Omului, Raportorul Special prezintă și o definiție funcțională a minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice.

Deoarece au existat numeroase discuții de-a lungul timpului cu privire la ceea ce constituie o minoritate și nu s-a ajuns încă la un consens unanim acceptat, s-a creat o lacună în identificarea obiectivă și consecventă a minorităților în instrumentele Națiunilor Unite, fapt care constituie un obstacol real în calea realizării depline a drepturilor minorităților. Statele Membre ONU au avut păreri diferite în privința grupurilor de persoane care constituie o minoritate, uneori sugerându-se că minoritățile „nu există cu adevărat”. În cele mai multe cazuri, absența clarității cu privire la grupurile de persoane care se încadrează în categoriile minorităților naționale sau etnice, religioase sau lingvistice se reflectă în încercarea de restricționare a celor care pot solicita protecția drepturilor omului, ca membri ai unei minorități.

Așa cum relevă studiul prezent, incertitudinea a condus câteodată la presupunerea că stabilirea beneficiarilor protecției drepturilor minorităților este în totalitate realizată de guvernele naționale. În același timp, unele State Membre pot ezita să se implice în chestiuni legate de minorități, din rațiuni care privesc lipsa unor definiții clare a acestor categorii de minorități, precum și informațiile insuficiente despre ce presupun acestea. Astfel, anumite State au insistat că nu au minorități, deoarece constituțiile lor garantează egalitatea tuturor cetățenilor pentru a elimina discriminarea față de grupurile naționale

sau etnice, religioase și lingvistice. Alte state, din contră, insistă asupra faptului că orice grup vulnerabil, nu doar cele enumerate anterior, poate constitui o minoritate și nu este necesară distincția între cele patru categorii de beneficiari.

Articolul 27 al *Pactului Internațional cu privire la drepturile civile și politice* oferă o definiție funcțională a conceptului de minoritate, subliniind că o minoritate etnică, religioasă sau lingvistică reprezintă orice grup de persoane care constituie mai puțin de jumătate din populația statului respectiv, ai cărui membri împărtășesc caracteristici comune de cultură, religie sau limbă, sau o combinație a acestor elemente, fără nicio cerință de cetățenie, rezidență, recunoaștere oficială sau oricare alt statut. Cu alte cuvinte, o minoritate este un grup care nu este majoritar la nivel național în ceea ce privește cultura, religia sau limba. Această definiție a conceptului de minoritate nu se bazează pe recunoașterea legală de către Statele Membre sau deținerea unui statut special în temeiul dreptului intern și recunoaște *de facto* existența minorităților etnice, religioase sau lingvistice.

Ca atare, deducem că niciuna dintre aceste categorii nu este neapărat exclusivă. Este de la sine înțeles faptul că indivizii pot aparține în același timp unei minorități lingvistice, etnice și religioase, fără a genera vreun conflict între ele.

Al doilea aspect care reiese din definiția de mai sus se referă la aspectul identității de sine, indivizii putând alege în mod liber și independent să aparțină unei minorități etnice, religioase sau lingvistice. Pe lângă acest lucru, o persoană poate alege să schimbe sau să renunțe la una sau mai multe astfel de forme de identificare.

O altă chestiune dezvoltată în cadrul acestui studiu face referire la dimensiunea obiectivă a apartenenței unui individ la o anumită minoritate și influența acesteia asupra autoidentificării libere. Aspectele de luat în considerare includ: perspectiva individului, comportamentul autorităților statale și modul în care comunitatea minoritară interpretează afirmațiile subiective ale persoanelor care aparțin unei minorități.

În sprijinul ideii conform căreia există atât o dimensiune obiectivă, cât și una subiectivă, vin exemplele oferite de anumite State Membre în domeniul politicilor de protecție a drepturilor minorităților.

În ceea ce privește jurisprudența internațională în problematica drepturilor minorităților, există suficiente cazuri, inclusiv la nivelul Consiliului pentru Drepturile Omului, care tind să confirme, în concordanță cu majoritatea practicilor naționale, că este posibilă existența unei dimensiuni obiective, necesară în cazurile în care afirmația subiectivă a individului de apartenență la o anumită minoritate nu este confirmată de alți membri ai comunității respective.

Cea de-a treia dimensiune generală care derivă din definiția enunțată anterior face referire la posibilitatea de a considera o persoană ca aparținând unei minorități naționale, etnice, religioase sau lingvistice dacă această categorie

nu beneficiază de recunoaștere oficială sau de statut juridic. Un exemplu este situația întâlnită încă în anumite state, unde există grupuri religioase minoritare care nu sunt recunoscute oficial ca fiind distincte față de majoritate, și cărora le este refuzat statutul juridic care le-ar permite să se manifeste liber și să-și desfășoare ceremoniile și activitățile religioase în mod deschis.

Însă negarea statutului juridic sau al recunoașterii oficiale a unei culturi, religii sau limbi nu poate afecta capacitatea unui individ de a aparține unei minorități. Este și cazul limbajului semnelor, care până relativ recent a beneficiat de tratament ambivalent din partea autorităților statale, fiind luat în considerare de multe ori argumentul conform căruia limbajul semnelor nu reprezintă o limbă „reală” (în 2020 legislația din aproape 50 de state recunoaște limbajul semnelor ca limbă de sine stătătoare, inclusiv ca limbă oficială sau chiar națională). În acest sens, Consiliul pentru Drepturile Omului a încercat clarificarea situațiilor care pot apărea pe fondul tratamentului ambivalent, precizând că dacă o cultură, limbă sau religie distinctă este demonstrabilă în mod obiectiv, atunci un individ poate pretinde să aparțină acesteia, chiar și în lipsa unei recunoașteri oficiale.

Un aspect important de prezentat din perspectivă comparativă este variația întâlnită în diferite instrumente de la nivel internațional. Astfel, *Declarația cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice* adaugă celor trei termeni menționați la articolul 27 al Pactului, sintagma „minorități naționale”. În același timp, în *Convenția UNESCO privind lupta împotriva discriminării în educație*, cei trei termeni consacrați în Pact sunt înlocuiți în întregime cu sintagma „minoritate națională”. Alte tratate de la nivel european menționează termenul de minorități naționale, nereferindu-se în mod separat la cele etnice, religioase sau lingvistice, în timp ce *Carta arabă a drepturilor omului* prevede o abordare mai apropiată de cea a instrumentelor Națiunilor Unite, fiind totuși limitată la minoritățile etnice sau religioase.

Rezultatul acestor variații de abordare a contribuit la ambivalență și incertitudine în răspunsurile sau sprijinul Statelor Membre și activitățile în domeniul problemelor minorităților, absența viziunii unitare asupra conceptului de minoritate constituind bariere în calea accesului la protecție și afectând considerabil eforturile depuse în direcția unei abordări incluzive, deschise și flexibile. Deși se poate constata lipsa unui consens cu privire la nuanțele categoriilor de beneficiari, toate cele patru categorii sunt consacrate în instrumentele ONU și implică în mod automat obligații legale distincte în privința drepturilor omului.

Raportorul Special al ONU privind problemele minorităților continuă raportul prin tratarea independentă a fiecărei categorii de minorități, astfel încât să pună în lumină fiecare dimensiune în parte. În acest sens, oferă o

precizare clară cu privire la condiția pe care trebuie să o îndeplinească un grup lingvistic pentru a fi considerat o minoritate, și anume ca limba vorbită să nu fie cea a majorității populației dintr-un stat. Cu toate acestea, nu este necesar ca aceasta să fie o limbă tradițională, să aibă o formă scrisă, un anume număr de vorbitori sau să fie recunoscută oficial. Este o chestiune de determinare obiectivă dacă într-un stat există una sau mai multe minorități lingvistice.

În ceea ce privește dimensiunea religioasă sau de credință, instrumentele Națiunilor Unite tind să utilizeze sintagma generică de „minorități religioase” în toate cazurile. Acest lucru este oarecum derutant și inexact, deoarece conceptul de religie este utilizat cu precădere ca variantă prescurtată a unei categorii mult mai variate, aceea a religiei sau a credinței. Ca urmare, Raportorul Special apreciază faptul că, teoretic, termenul „minoritate religioasă” include și pe cei fără credință religioasă, dar discuțiile despre minoritățile religioase conduc adesea la excluderea minorităților nereligioase sau non-teiste. Fernand de Varennés concluzionează, deci, că activitățile și documentele care fac obiectul mandatului Națiunilor Unite și al agențiilor sale ar trebui să facă uz în mod exclusiv de expresia „*minorități religioase sau de credință*”.

Celelalte două categorii de minorități – naționale sau etnice – sunt tratate împreună în instrumentele ONU, fiind considerate similare, dar nu neapărat identice, multe dintre Statele Membre considerând cei doi termeni aproape sinonimi.

În încheiere, Raportorul Special al ONU privind problemele minorităților prezintă concluziile activităților întreprinse în perioada 2019-2020 și face o serie de recomandări, adresate atât Statelor Membre, cât și organismelor și agențiilor specializate ale Națiunilor Unite. Astfel, entitățile vizate în mod special sunt Înalțul Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați (UNHCR), Oficiul Înalțului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (OHCHR), precum și Secretarul General al ONU, Adunarea Generală și Consiliul Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (UNHRC), subliniind încă o dată importanța autoidentificării indivizilor, ca bază pentru respectarea și protejarea drepturilor minorităților.

Printre recomandările enunțate de Fernand de Varennés, se numără apelul la acțiune adresat agențiilor specializate ale ONU de a continua sprijinirea și colaborarea la nivel regional, pentru implementarea proiectelor ce vizează problemele minorităților; îndemnul către entitățile ONU și Statele Membre de a se informa în privința categoriilor de minorități, așa cum sunt definite în documentele ONU, pentru a adopta și aplica politici unitare în vederea realizării depline a drepturilor minorităților; precum și invitația adresată în mod special Statelor Membre de a lua cunoștință de concluziile și analizele sale din cuprinsul acestui raport, cu precădere în ceea ce privește conceptul de minoritate și aplicabilitatea instrumentelor ONU în acest domeniu.

In Memoriam

Gheorghe Pârvan

Gheorghe Pârvan, specialist în drept și relații internaționale, jurnalist profesionist și redactor șef la revista „Drepturile Omului” a Institutului Român pentru Drepturile Omului, a încetat din viață la vârsta de 78 de ani.

Om de vastă cultură, a predat mulți ani în cadrul Universității București limba amhară – limbă liturgică pentru etiopienii de rit ortodox, o ramură a limbilor semitice.

Pe lângă activitatea sa didactică, a profesat și ca jurnalist, fiind redactor șef de rubrică la „Scânteia”, iar după 1989 la cotidianul „Adevărul”, unde a contribuit cu editoriale și articole de înaltă ținută care au atras un număr considerabil de cititori.

Colegii de la Institutul Român pentru Drepturile Omului își amintesc cu regret de caracterul său modest, de profesionalismul său și de activitatea prodigioasă desfășurată în perioada cât a fost redactor șef al revistei „Drepturile Omului”.

În ultimii ani, ca vicepreședinte al Asociației Clubul de la Cheia „Victor Dan Zlătescu”, domnia sa a contribuit la organizarea și realizarea unor conferințe internaționale la nivel înalt, în cadrul cărora a prezentat studii și comunicări științifice axate pe respectarea și promovarea drepturilor omului la nivel național și global.

Dispariția sa reprezintă o grea pierdere pentru noi toți, pentru cercetarea științifică din domeniul drepturilor omului.

In Memoriam

Emil Marinache

Personalitate complexă, licențiat în drept, ziarist, formator al unor jurnaliști de marcă, membru al Asociației pentru Națiunile Unite din România, al Consiliului general al Institutul Român pentru Drepturile Omului, Emil Marinache a lăsat în urma sa, odată cu durerea din suflelele celor ce l-au cunoscut și apreciat, o moștenire valoroasă și durabilă.

Născut pe 1 martie 1946 în satul Teiu, județul Argeș, a fost absolvent al Facultății de Drept din București. A condus ziarul Scânteia Tineretului, înființând rubricile „Supliment literar și artistic” și „Sport”. A fost redactor șef la Uniunea Juriștilor Democrați din România și a fondat, după 1989, Săptămânalul „Palatul de Justiție”.

În perioada 1994-2009 a îndeplinit funcția de director adjunct al Institutul Român pentru Drepturile Omului, contribuind, prin profesionalismul și personalitatea sa, la realizarea misiunii acestei instituții. În același timp, și-a continuat activitatea jurnalistică, dar și pe cea de formare, cercetare și informare, a contribuit la crearea „Universității Internaționale a Drepturilor Omului”, proiect conceput ca reuniune de specialiști și experți având drept scop reînnoirea și perfecționarea programelor de formare în domeniul drepturilor omului.

A fost, de asemenea, coordonator al unor volume privind instrumente internaționale și regionale din domeniul drepturilor omului, dar și autor a unor articole dedicate diferitelor aspecte privind promovarea și protecția drepturilor omului. După pensionare, a continuat să colaboreze la publicații bucureștene și argeșene.

Prin implicarea și viziunea sa, Emil Marinache a contribuit la sporirea prestigiului Institutului Român pentru Drepturile Omului. Dispariția sa reprezintă o regretabilă pierdere pentru colectivul instituției noastre și pentru cercetarea științifică din domeniul drepturilor omului.

ISSN: 2668-9499
ISSN-L: 1220-613X

GRATUIT